

ვერა ბარდაველიძე

ქართვალთა უძველესი
სარწმუნოების ისტორიიდან

ღვთაება
ბარბარ-ბაბარ

„კავკასიური სახლი“
თბილისი
2006

უაკ (UDC) 39(=9.463.1)
ბ264

წიგნი პირველად დაიბეჭდა 1941 წელს გიორგი ჩიბანიას
რედაქტორობით გამომცემლობაში „მეცნიერება“.

პროექტის ავტორი ნაირა გელაშვილი
Project author NAIRA GELASHVILI

ყლის დიზაინი კოტე სულაბერიძისა
Cover design KOTE SULABERIDZE

მეორე გამოცემა

© „კავკასიური სახლი“, 2006
© Caucasian House, 2006

ISBN 99928-71-87-3

ვერა ბარდაველიძე

1899-1970

წინასიტყვაობა

ვერა ბარდაველიძე ქართული ეთნოლოგიური სკოლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, პირველი ქართველი ქალია, რომელმაც კვლევის სფეროდ ეთნოლოგია, კერძოდ, ქართველი ხალხის სულიერი კულტურა, აირჩია.

ვერა ბარდაველიძე სამეცნიერო ასპარეზზე XX საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისში გამოვიდა. ამ დროისათვის მას წარმატებით ჰქონდა დამთავრებული თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტი და ასპირანტურა ლენინგრადში — კავკასიათმცოდნეობის სპეციალობით. მისი მასწავლებლები იყვნენ ცნობილი მეცნიერები: ივ. ჯავახიშვილი, გრ. ნერთელი, აკ. შანიძე, დ. უზნაძე, ნ. მარი, ივ. მეშჩანინოვი, ალ. მილერი.

XX საუკუნის 30-იან წლების ავბედით პერიოდში ვერა ბარდაველიძე ქართველი ხალხის სარწმუნოებრივი სისტემის შესწავლას შეუდგა. ამასთანავე, თავის მეუღლესთან, ეთნოლოგიური მეცნიერების კლასიკოს გიორგი ჩიტაიასთან ერთად, საველე-ეთნოგრაფიული, პედაგოგიური და სამეცნიერო მუშაობა გაშალა.

მათ ერთობლივად შეადგინეს სამუშაო კითხვარები, შეარჩიეს საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეთა განსწავლული წარმომადგენლები, რომელთაც შეკრიბეს უნიკალური საველე მასალა ქართველთა ტრადიციული ყოფის სხვადასხვა სფეროს შესახებ, რითაც საფუძველი ჩაუყარეს ეთნოლოგიური კვლევის სხვადასხვა მიმართულებას. ამ მასალას ვერც ერთი ეთნოლოგი ვერ აუვლის გვერდს.

თავად ვერა ბარდაველიძემ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში შესანიშნავი ეთნოგრაფიული მასალა მოიპოვა და არაერთი გამოკვლევა მიუძღვნა ქართველთა რელიგიურ აზროვნებასა და სოციალურ ინსტიტუტებს.

1931 წელს ვერა ბარდაველიძე საველე სამუშაოებს ატარებდა სვანეთში. მისი კვლევის ობიექტი სვანების ხალხურ დღეობათა კალენდარი იყო. ამ კალენდრის მხოლოდ ერთი ნაწილი — ახალი

წლის დღეობათა ციკლი გამოქვეყნდა 1939 წელს. მას განზრახული ჰქონდა შეესწავლა სვანეთში ფართოდ გავრცელებული ყველარელიგიური დღესასწაული და მათი შესწავლა ბარბარობით დაიწყო, რომელიც წლიური დღეობების საწყისად, „თავად“ მიიჩნდა. ამ საკითხის კვლევას ვერა ბარდაველიძემ რამდენიმე წელი მოაწოდო, რაც აისახა მის შესანიშნავ მონოგრაფიაში — „ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან“ (ღვთაება ბარბარ-ბაბარ). ვერა ბარდაველიძის ეს პირველი სამეცნიერო მონოგრაფია 1941 წელს გამოქვეყნდა და დიდი ინტერესი გამოიწვია. იგი მალე გაქრა მალაზიის თაროებიდან.

ვერა ბარდაველიძის ეს ნაშრომი საუკეთესო მაგალითია ქართველთა რელიგიური სისტემის მეცნიერული შესწავლისა. იგი კვლევის საუკეთესო ნიმუშია, გამოირჩევა მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, მაღალი პროფესიული დონით. ამ ნაშრომში, სვანეთის ეთნოგრაფიული მასალის საფუძველზე, ახსნილია ბარბარობის არსი, გამოვლენილია ბარბარეს ფუნქცია, მისი კავშირი ძველი აღმოსავლეთის რელიგიურ კულტებთან. იგი ასტრალური ბუნების, კერძოდ, მზის უძველეს ღვთაებად არის მიჩნეული.

მონოგრაფიის ძირითად, კვლევით ნაწილთან ერთად, დღეს საკმაოდ აქტუალურია და განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ნაშრომის შესავალი.

ვერა ბარდაველიძემ წიგნის შესავალშივე ჩამოაყალიბა თავისი აზრი ქართველთა სარწმუნოებრივი სისტემის სინკრეტული ხასიათის შესახებ და დააზუსტა, რომ რელიგიური გადმონაშთები „ყველაზე მეტად ქრისტიანულ ელემენტებთან არის შერწყმული. ეს გარემოება უთუოდ იმით აიხსნება, რომ ქრისტიანობა ჩვენში ძლიერად ფეხმოკიდებული რელიგია იყო“.

ავტორმა წმინდა ბარბარეს ცხოვრების ერთ-ერთი ძველი ხელნაწერიდან სათანადო მასალის ილუსტრაციით მიგვითითა, რომ ქართულ ხალხურ სარწმუნოებრივ სისტემაში ქრისტიანული პლასტის გამოვლენას სათანადო ყურადღება უნდა მიქცეოდა, რაც იმ დროს (30-იან წლებში), როდესაც იქმნებოდა „მებრძოლ უღმერთოთა კავშირები“ და მსგავსი ორგანიზაციები, საკმაოდ ძნელი იყო.

უკანასკნელ ხანებში ქართველმა ეთნოლოგებმა სწორედ ამ მიმართულებით წარმართეს კვლევა. ხალხურ რელიგიურ სისტემაში გამოვლინდა ქრისტიანობის ამსახველი საკმაოდ მნიშვნელო-

ვანი მასალა. მათ შორის წმინდა ბარბარეს ადგილისა და ფუნქციის შესახებ ქართველთა წეს-ჩვეულებებსა და რწმენა-წარმოდგენებში, რაშიც ვერა ბარდაველიძესაც საკმაოდ დიდი წილი უძევს.

ამგვარად, გარდა იმისა, რომ ვერა ბარდაველიძემ გვიჩვენა, თუ როგორ უნდა გამოვავლინოთ და შევისწავლოთ ქართველთა ხალხურ სარწმუნოებაში წინაქრისტიანული ელემენტები, აგრეთვე დაგვისახა მომავალი კვლევის პროგრამა, სადაც ქრისტიანულ შრეს სათანადო ყურადღება უნდა მიქცეოდა.

მე წილად მხვდა ბედნიერება რამდენიმე წელი მემუშავა ვერა ბარდაველიძისა და გიორგი ჩიტაიას გვერდით ეთნოგრაფიულ ექსპედიციებში. მათ გვერდზე ყოფნამ გამიღვიძა ინტერესი ქართველი ხალხის ტრადიციული ყოფის მიმართ, შემაყვარა ჩემი პროფესია.

ვერა ბარდაველიძის ნაშრომებმა, მუშაობის მისეულმა სტილმა კი მიჩვენა თუ როგორი უნდა იყოს ნამდვილი მეცნიერი, მეცნიერი ქალი — თავის საქმეში უზომოდ შეყვარებული და ამ საქმისთვის თავდადებული, პრინციპული, თავდაუზოგავად მშრომელი, მომთხოვნი როგორც თავის თავის, ისე სხვების მიმართ. ამავე დროს, საოცრად გულისხმიერი, თავმდაბალი, მზრუნველი და ღირსეული მეუღლე.

იგი ყოველთვის, საკმაოდ რთულ პირობებშიც კი, ახერხებდა ყოფილიყო მონესრიგებული, დახვეწილი, დიდებული...

ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ ამ იშვიათობად ქცეული წიგნის მეორედ გამოცემა დიდ სამსახურს გაუნევეს ჰუმანიტარული მეცნიერების დარგში მომუშავეთ, განსაკუთრებით ახალგაზრდა ეთნოლოგებს, ფართო საზოგადოებას კი გააცნობს ქართველთა სარწმუნოების არქაულ შრეს.

გამოცემისთვის ილუსტრაციები განაახლა მხატვარმა გიორგი ბაგრატიონ-დავითაშვილმა.

ნაშრომში ასახული ექსპონატები ინახება საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში (სიმონ ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმის მითითებულ ფონდებში).

ნუნუ მინდაძე

შესავალი

ქართველების უძველესი მსოფლმხედველობის შემცველი სარწმუნოებრივი ხასიათის გადმონაშთები ეთნოგრაფიულ ყოფასა და ამ ყოფის ამსახველ წერილობით წყაროებში უმთავრესად რელიგიური სინკრეტიზმის სახით გვევლინება. უნდა ითქვას, რომ ეს გადმონაშთები ყველაზე მეტად ქრისტიანულ ელემენტებთან არის შერწყმული. ეს გარემოება უთუოდ იმით აიხსნება, რომ ქრისტიანობა ჩვენში ძლიერად ფეხმოკიდებული რელიგია იყო.

მაგრამ ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ ქრისტიანული მოძღვრება, ისევე, როგორც უცხო ზეგავლენით საქართველოში შემოსული სხვა ოფიციალური რელიგიები, მაინცდამაინც პირველ რიგში და უმთავრესად გაბატონებული კლასის იდეოლოგიას დაეუფლა და შესაფერის მატერიალურ ძეგლებში ჰპოვა თავისი გამოსახულება. ქრისტიანობამ წარმოშვა ჩვენში მაღალხარისხოვანი მონუმენტალური ძეგლები, იკონოგრაფიის ნიმუშები, კედლის მხატვრობა და მრავალი სხვა ქართული ქრისტიანული ხელოვნების ნივთიერი ობიექტი და ქართული ქრისტიანული მწერლობის მრავალრიცხოვანი ორიგინალური და ნათარგმნი ლიტერატურული ძეგლი, რომელთა შორის არა ერთი ზოგადმეცნიერული ინტერესის მატარებელია და ზოგიც მსოფლიო მნიშვნელობის მქონე. მიუხედავად ამისა, ქრისტიანობა (და საზოგადოდ უცხო მხრიდან შემოსული რელიგიები) ხალხურ სარწმუნოებას შედარებით ნაკლებად შეეხო, იგი უფრო ხალხური სარწმუნოების გარეგნულ, სადემონსტრაციო, ყველასათვის თვალსაჩინო მხარეში აისახა.

ამავე დროს, მხედველობის გარეშე არ უნდა იქნას დატოვებული ის გარემოება, რომ ქრისტიანობა ქართველების კულტურული განვითარების დროის მხოლოდ ერთ მონაკვეთში იყო მოცემული და რომ ქრისტიანულ ხანას წინ უსწრებდა განვითარების გრძელი პერიოდი, რომელიც იდეოლოგიის ხაზით უძველეს მდიდარ სარწმუნოებებს და კულტებს შეიცავდა.

ყოველივე ამით აიხსნება ის სრულიად უდავო ფაქტი, რომ ქართულ რელიგიურ სინკრეტიზმში ქრისტიანულ ელემენტებს წარმართული სჭარბობს. ქრისტიანული წმინდანების სახელით, უმრავლეს შემთხვევაში, უძველესი ხალხური ღვთაებები იგულისხმება, ქრისტიანული უქმე დღესასწაულების სახელწოდებ-

ით და ამ უქმე დღესასწაულებისათვის განკუთვნილ დღეებში არსებითად წარმართული წეს-ჩვეულებები სრულდება. ამის ერთ-ერთ მაგალითს წარმოადგენს ჩვენი თემის საგანიც — ქართული ღვთაება ბარბაღე ანუ ბარბარე და მის სახელზე განკუთვნილი დღეობები, მათ შორის, პირველ რიგში, ხალხური დღეობა ბარბაღობა.

ქრისტიანული ბარბარა (Βάρβαρα) ცნობილია, როგორც აღმოსავლური წმინდანი; მისი კულტი პირველად აღმოსავლეთში ჩასახულა და განვითარებულა, საიდანაც იგი დანარჩენ ქვეყნებში გავრცელებულა. სპეციალისტ-მკვლევართა დიდი უმრავლესობა წმ. ბარბარას სამშობლოდ ჰელიოპოლისს მიიჩნევს. მეცნიერთა შორის დავას იწვევს მხოლოდ ის, თუ წმინდანის ცხოვრების რედაქციებში მითითებული ჰელიოპოლისი ძველი აღმოსავლეთის რომელი ქვეყნის კუთხე თუ ქალაქია. ზოგი მკვლევარი ასახელებს ადგილს ეგვიპტეში, ნილოსის არხთან, რომელიც დაბადებაში ონის სახელწოდებით არის ცნობილი (შესაქ., 41,45; ხოლო ონი Ηλύπιοις-ს „მზის ქალაქს“ აღნიშნავს), ზოგი ბარბარას სამშობლოდ მიიჩნევს ძველადაც და ახალ დროშიც ბაალბეკის სახელწოდებით ცნობილ ადგილს სირიაში და სხვანი კიდევ ფრიგიის ჰელიოპოლისს ასახელებენ.

მართლმადიდებლურ აღმოსავლეთში ძველიდანვე დამყარებული ყოფილა რწმენა ბარბარას შესახებ, როგორც სხვადასხვა სენისაგან მკურნალ და ავადმყოფების მფარველ და დამცველ წმინდანზე. ამავ დროს წმ. ბარბარას სახელი ზეციურ ცეცხლთანაც ყოფილა დაკავშირებული. ამგვარ რწმენა-წარმოდგენებს ასახავს წმ. ბარბარას ცხოვრების სირიულ, ზოგიერთ ბერძნულ და სხვა უძველეს რედაქციებში მოყვანილი სასწაულთმოქმედებანი.

მსგავს სასწაულთმოქმედებას და, მაშასადამე, რწმენასაც შეიცავს წმ. ბარბარას ცხოვრების უძველესი ქართული რედაქციებიც. ასე მაგალითად, XII-XIII საუკუნის ქართულ ხელნაწერში ვკითხულობთ: „ხ^ს რ^ლბ^ე რ^ე მ^ე მიილო აბანომ^ე ნ^ე გარდამოვიდა ქ^ეწლი მოხილვად სართულისა. და მიწვეწულმ^ეწ^ე თ^ელდ სადინელისა. საც^ეხ^ერ^ებლისა ნიშისა სიმტკიცესა ზ^ეა მარმარილომ^ეს^ა და სახვითა და მ^ერ ცხოველისა წყლისა უფსკრ^ელ მრ^ევლბრ გ^ერდამოდინებითა მოსეანად კუჭრთხად ა^ეჩნნა მწ^ეწრვ^ელნი თითთა თვს^ეთნი. რ^ელსა შ^ეა გ^ეწბანითა. სნეულნი უკუწ ეზეკიობდეს. კეთრ მცენარენი ნემანობდეს. ხ^ე ეშმაკნი ღ^ელდებით გ^ეწვიდოდეს. სადა იგი აწინდელისა დლისამდეცა ნიშებს“¹ და სხვა. როგორც ვხედავთ, ქართული რედაქციის აქ მოყვანილი სასწაულთმოქმედების მიხედვითაც წმ. ბარბარა სნეულთა მფარველია. ის შედის აბანო-

ში, მარმარილოს ნიშზე ჯვარს გამოსახავს და იქიდან უხვად წყალი გადმოედინება. ამ წყალში სნეულნი ბანაობენ და ეზეკიასავით იკურნებიან, კეთროვანნი ნეემანის მსგავსად იწმინდებიან, ხოლო ეშმაკნი შიშით ადამიანებისაგან განვიდნანო.

ქართულ რედაქციებში მეორე სახის სასწაულთმოქმედებაც არის მოცემული. X საუკუნის ხელნაწერის მიხედვით, როდესაც დიოსკორიმ ბარბარას თავი მოჰკვეთა, — „მას ჟამსა გარდამოკდა ცეცხლი საშინელი ზეცით და დანუა მამაიგი მისი უშჯულოდ და მოკდა ქარი ფიცხელი და განაბნია ნაცარი ნამწვრისა მისისა და ყლად უჩინო იქმნა ქყნით ვა მტვერი“.² ამგვარად, წმ. ბარბარას სახელთან ქართული რედაქციების მიხედვითაც დაკავშირებულია ზეციური ცეცხლი და ქარიშხალი, რომელიც სჯის და ანადგურებს სათაყვანებელი წმინდანის მტრადქცეულ მშობელ მამას — დიოსკორის.

საყურადღებოა, რომ ბარბარას კავშირი ცეცხლთან და სხვადასხვა სახის სნეულებასთან ფართოდაა გავრცელებული ხალხურ სარწმუნოებაშიც.

Heinrich Detzel-ს შეკრებილი აქვს ცნობები წმ. ბარბარას შესახებ რწმენა-წარმოდგენებზე დასავლეთ ევროპის კათოლიკურ ქვეყნებში. ამ ცნობების თანახმად, უკვე ძველი ხანიდან ხალხი ბარბარას პატივსა სცემდა, როგორც ცეცხლისა და ქარიშხლისაგან დამცველსა და მფარველ წმინდანს. ბარბარას სახელზე მოსახლეობა ზარებს სწირავდა. მრავალი ხელოსანი საშუალო საუკუნეებში წმ. ბარბარას მფარველობის ქვეშ მდგარა. ამ წმინდანის მფარველობას განსაკუთრებით ის ხელოსნები მიმართავდნენ, რომლებიც მუშაობის დროს თოფის წამალს საჭიროებდნენ, ან უშუალოდ ტყვია-წამალს ამზადებდნენ. მაგალითად, სადნობის ხელოსნები თავის სამუშაოსთან დაკავშირებულ საფრთხის ასაცილებლად შველასა და მფარველობას წმ. ბარბარასაგან მოელოდნენ.

არსებულა აგრეთვე ჩვეულება, რომლის მიხედვით, მძიმე ავადმყოფობის დროს, წმ. ბარბარას მიმართავდნენ და ქომაგობას შესთხოვდნენ. Detzel-ი მიუთითებს XV საუკუნის პირველი ნახევრის საგალობლის წიგნზე „Fatalis o agonis patrona Barbara“, სა-

¹ საქართველოს მუზეუმის პალეოგრ. განყოფ. A ფონდის ხელნაწერი №128. ხელნაწერი დათარიღებულია თ. ჟორდანიას მიერ. იხ. მისი, Описание рукописей Тифл. Церк. Музея, Тифл. 1903, кн. I, № 12, გვ. 135, 136.

² საქ. მუზ. პალეოგრ. განყოფ. A ფონდის ხელნაწერი №95, თარის დის შესახებ იხ. Ф. Жордания, დასახ. ნაშრომი, გვ. 96, 107.

დაც, სხვათა შორის, წმ. ბარბარას ეს ფუნქცია ყოფილა აღბეჭდილი.³

ქართული ბარბარე//ბარბალეს შესახებ წარმოდგენები, როგორც ციურ ცეცხლთან დაკავშირებულ და სხვადასხვა სნეულებათა მკურნალ წმინდანსა თუ ღვთაებაზე, ქართველ ხალხშიც არსებობდა, რაშიც ვრწმუნდებით ქვემოთ სვანური და დანარჩენი ქართველი ტომების წმ. ბარბალეს შესახებ წეს-ჩვეულებათა და რწმენის განხილვის დროს.

ამრიგად გარკვეულია, რომ არა მხოლოდ ოფიციალურ რელიგიაში (წმინდანის ცხოვრების სხვადასხვა ვერსიები და რედაქციები: სირიული, ბერძნული, ქართული და მრავალი სხვა), არამედ ხალხურ სარწმუნოებაშიც, კერძოდ, დასავლეთ ევროპის ხალხების სარწმუნოებაშიც ბარბარას სახელი ცეცხლთან და ცეცხლის გამჭენ საგნებთან (ტყვია-წამალი) ყოფილა დაკავშირებული და რომ ის ავადმყოფობისაგან მფარველ წმინდანადაა მიჩნეული.

ხალხურ სარწმუნოებაში დაცული და წმინდა ბარბარას ცხოვრებაში ასახული ბარბარას კულტის ძირითადი ელემენტების ამგვარმა შეხვედრამ სპეციალურ ლიტერატურაში წარმოშვა შემდეგი საკითხი: ბარბარას შესახებ ხალხში არსებული რწმენა ოფიციალური რელიგიიდან — ლიტერატურიდან არის გადასული, თუ იგი ხალხური წარმოშობისაა.

ზოგ ავტორს წმინდანის ცხოვრებისა და ხალხური სარწმუნოების პარალელური ელემენტები ვარაუდად ხალხურიდან წარმომდინარედ მიაჩნია.⁴ მაგრამ მართებულად დასმული საკითხის ჯეროვნად გადაწყვეტისათვის საჭიროა ხალხური ბარბარას კულტის დეტალური შესწავლა, მისი ბუნებისა და ხასიათის გარკვევა.

ამ მხრივ, ქართული ხალხური სარწმუნოება უხვ მასალას იძლევა. განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანი და ნაირსახისაა სათანადო სვანური ეთნოგრაფიული მასალები. ამიტომ ქვემოთ, უწინარეს

³ Heinrich Detzel, Christliche Ikonographie, Freiburg, 1896, გვ. 180-182.

⁴ მაგალითად, Я. Якушев-ი იხილავს რა თავის მოკვეთის წინ ბარბარას ლოცვას, რომელშიც წმინდანი ევედრება ღმერთს მორწმუნეთა ავადმყოფობისაგან განკურნებას, — ასკენის: «Едва ли возможно предположить... что народное верование основывается на словах данной молитвы» (Я. Якушев, Житие св. великомученицы Варвары, Киев, 1916, გვ. 120). ავტორი საზოგადოდ ფიქრობს, რომ «ставить в связь с житием св. Варвары все разнообразие верований в нее едва ли возможно». ამ შეუძლებლობას ის შემდეგნაირად ასაბუთებს: «Зачастую все подобные народные предания возникают совершенно случайно на основе единичных фактов или самого невероятного толкования о святом» (იქვე).

ყოველისა, სვანური სარწმუნოებრივი ხასიათის მასალებზე ვჩერდებით და მათ ვიხილავთ. ამგვარად, ჩვენ ვცდილობთ, პირველ რიგში, სვანური მასალისა და შემდგომ დანარჩენი ქართველი ტომების შესაფერისი მონაცემების ანალიზის გზით, შეძლებისდაგვარად, გავარკვიოთ და დავადგინოთ ბარბალეს კულტის რაობა, რაც წინამდებარე ნაშრომის ძირითადი ამოცანაა.

პირველი თავი
მესაძონლეობისა და შინაური შრინველების
მზარველი ძალღვთაება

ქართულ ხალხურ ბარბალებს ბუნებასა და ფუნქციებს ყველაზე თვალსაჩინოდ მის სახელზე განკუთვნილი დღეობები ასახავს. ამასთანავე, ამ დღეობათა შესწავლის გზით ბარბალებს მსახურების სახეებიც ირკვევა. ამიტომ ჩვენი თემისათვის ეს დღეობები ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა, რომლითაც განუწყვეტლივ ესარგებლობთ.

ბარბალებს სახელობის დღეობებიდან ყველაზე უკეთ და მეტი რაოდენობით შემონახულია სვანური დღეობები, რომლებსაც ორ დიდ ჯგუფად ვანაწილებთ. ერთ ჯგუფს ბალსქვემოური დღეობები (და აგრეთვე სარწმუნოებრივი წეს-ჩვეულებით აღბეჭდილი სხვა დღეები) მიეკუთვნება და მეორეს – ბალსზემოური და ქვემოსვანური. თითოეული ჯგუფის დღეობებში მოცემულია თავისებური რიტუალი და ერთი ჯგუფის დღეობები ასახავს ბარბალებს ისეთ ფუნქციებს, რომლებიც მეორე ჯგუფში შედარებით მკრთალადაა აღბეჭდილი ან სრულიად წარხოცილია. ამასთანავე, ბარბალებს სახელობის ერთ-ერთი დღეობა, ბარბალობა, თუმცა ბალსქვემოურ და ბალსზემოურ-ქვემოსვანურ ვარიანტებად იყოფა, მაგრამ ყველა კუთხის სვანისა და დანარჩენი ქართველი მოსახლეობის ბარბალობასთან დაკავშირებულია ქართველებისათვის საერთო, მეცნიერული თვალსაზრისით მეტად საყურადღებო, რწმენა-წარმოდგენები, რომლებსაც ქვემოთ ცალკე ვიხილავთ.

ბარბალებს/ბარბარეს სვანურად ეწოდება ბალს ქვემოთ ბარბოლ და ბალს ზემოთ და ქვემო სვანეთში ბარბალ. ხალხის ძირითად რწმენა-წარმოდგენებში ბარბალებს უდავოდ ღვთაება იყო, მაგრამ რელიგიური სინკრეტიზმის ზეგავლენით მას ანგელოზსაც უწოდებდნენ. მაგალითად, ბარბალებს მოიხსენიებდნენ ეპითეტებით: ბარბოლ ღერმეთ (//ბ.ზ., ქვ.სვ. ბარბალ ღერბეთ), ბარბოლ ფუსდ და სხვ. და აგრეთვე ეპითეტიც – ბარბოლ ანგლეზ. დანარჩენ ქართველ ტომებში მას წმინდა ბარბალებს ეძახდნენ.

ღვთაება ბარბალებს სახელობის დღეობებიდან ერთ-ერთი

მთავარი დღეობათაგანი ბარბალობა იყო. ამ დღეობას ბაღს ქვემოთ დეთაებისავე სახელი ბარბოლ ერქვა, ხოლო ბაღს ზემოთ და ქვემო სვანეთში – ბარბლაშ (//ზ.ზ. ბარბლაშ) ეწოდებოდა.

სვანური ბარბაღე ბაღსქვემოურ დღეობათა მიხედვით

ბარბალობის შესახებ მასალების ადგილობრივ შეგროვება-გამოკვლევის დროს ლახამულელები, ცხუმარლები, ბეჩოელები და სხვ. ერთხმად აღიარებდნენ, რომ ეს დღეობა საზოგადოდ მსხვილფეხა საქონლის და განსაკუთრებით ძროხისა და მისი წველის გამრავლებისათვის იყო დაწესებული. მართლაც, თუ ჩვენ ბაღსქვემოურ ბარბალობას დაეაკვირდებით, ვნახავთ, რომ იგი მთელი თავისი რიტუალით და მასში ასახული რწმენა-წარმოდგენებით მსხვილფეხა საქონლის მეურნეობასთანაა დაკავშირებული და მსხვილფეხა საქონლის კულტს შეიცავს.

ამ დღეობაზე მთავარ მოქმედ პირებად, რიტუალის უშუალო შემსრულებლებად გამოდიოდნენ სახლის უფროსების (ქორა მახჭუში-სა და ხოშა ზურალ-ის, ან დიხსალ-ის) გარდა, საქონლის მესვეური – მათი მკეებავი კაცი, ე. წ. მგნნი, ძროხების მწველელი ქალი, ე. წ. მგშგალი და ზოგჯერ მწყემსი, ე. წ. ანდაჭ-ი. ამ პირებისათვის ცხებოდა საგანგებო კვერები, რომლებიც დანარჩენ სადღეობო კვერებისაგან თავისი ზომითა და სახელწოდებით განირჩეოდა – თითოეული მათგანი შედარებით მოზრდილი იყო და ერთს მგნნიშ ლემზირ, მეორეს მგშგალიშ ლემზირ და მესამეს ანდაჭშ ლემზირ ეწოდებოდა. აღსანიშნავია, რომ წინააღმდეგ ქრისტიანული კალენდრით დაწესებული მარხვისა, ამ დღის შესაწირავეები ბაღს ქვემოთ სახსნილო, ყველისგულიანი კვერები და რძის ფაფა (ღეჯემი გაგ) იყო. ეს შესაწირავეები თავისებურ ტაბუს (ბ. ქვ. უწონშ) წარმოადგენდა – მათი ხილვა და მით უფრო, მათი შეჭმა ოჯახის გარეშე პირებს ეკრძალებოდათ.

დღეობა ბარბოლ-ის რიტუალის შესრულება ხდებოდა სახლში მზის მხარეს ან აღმოსავლეთ კედლის მარჯვენა სარკმელთან, ან საქონლის სადგომის მახლობლად (ღეჯენდი-ის წინ), ან ზოგჯერ კერის უკან, ე. წ. ლაშდარ-თან – დარბაზ-იდან საქონლის საკვების ჩამოსაყრელ ადგილზე საზამთრო

სადგომში (ს გ ი რ - შ ი). სადღეობო რიტუალს ასრულებდნენ: სახლის უფროსები აღმოსავლეთ კედლის მარჯვენა სარკმელთან, მჯნნი ხარების ბაგას წინ და მგ შგანლი ძროხების ბაგას წინ. შენაწირს იქვე შეექცეოდნენ ხმაამოუღებლივ და გაუნძრევლად.¹

შესაწირავეების მიძღვნის აზრსა და ლოცვა-ვედრების შინაარსს მსხვილფეხა საქონლის გამრავლების, მათი საკვების მატების, წველის ბარაქისა და საქონლის მომვლელ-მეპატრონეთა შესახებ კეთილდღეობის გამოთხოვა შეადგენდა.²

მოყვანილი ფაქტები, სახელდობრ: ა) ხალხის შეხედულება ბარბალობის მიზანდასახულობაზე, ბ) ძროხის მწველელთა და საქონლის მკვებაეთა მნიშვნელოვანი როლი დღეობის რიტუალის შესრულებაში, გ) ამ რიტუალის შესრულება ლაშდართან ძროხებისა და ხარების მახლობლად და დ) ლოცვა-ვედრების შინაარსი მოწმობს, რომ ბალსქვემოური ბარბალობა მსხვილფეხა საქონლის მეურნეობის კეთილდღეობისათვის იყო განკუთვნილი.

იმის პასუხს, თუ ვისგან გამოელოდნენ სვანები ამ კეთილდღეობას, ვინ მიანდათ მათ მსხვილფეხა საქონლისა და მისი მეურნეობის უზენაეს მფარველად, უწინარეს ყოვლისა, აღწერილი დღეობის სახელწოდება იძლევა. ბალს ქვემოთ ეს დღეობა უშუალოდ ბარბალეს სახელს ატარებდა, ღეთაებასაც და დღეობასაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ერთი და იგივე სახელი ბარბოლ ერქვა. ამას გარდა, დღეობის რიტუალი ბარბალეს სახელზე სრულდებოდა. სადღეობო შესაწირავეები – ღჯემი გაგ, მჯნნიაშ ლემზირ, მგ შგანლიაშ ლემზირ და სხვა,

¹ Carl Meinhof-ის აზრით, თმობა, სხურება, საგანგებო სასმელები, მსხვერპლი და მსხვერპლის შეჭმა მისტერიებს მიეკუთვნება. ეს მისტერიებიო, – აღნიშნავს შემდგომ Meinhof-ი, – მსხვილფეხა საქონლის გაშენებასთან არის დაკავშირებული და ამიტომ ამ კულტს ბოლოს და ბოლოს ფესვები გადგმული ჰქონდა წინა აზიაში, იმ კულტურულ არეში, სადაც მსხვილფეხა საქონლის გაშენება წარმოიშვაო. იხ. Carl Meinhof, Die Religionen der Africaner in ihrem Zusammenhang mit dem Wirtschaftsleben, Oslo, 1926, გვ. 82-83.

² დაწერილებით დღეობის აღწერილობა იხ. ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი I. ახალწლის ციკლი, თბ., 1939, გვ. 1-9. შემდეგში ამ ნაშრომს ვასახელებთ ავტორის დაუსახელებლად და შემოკლებული სათაურით.

ყველა ამ ღვთაებას მიეძღვნებოდა. ბარბაღესადმი იყო დღეობის ლოცვა-ვედრებაც მიმართული. ამის საილუსტრაციოდ მოგვყავს ბალსქვემოური ბარბაღობის ლოცვის ტექსტების ნიმუშები:

ძროხის მწველელი ქალის ლოცვა

I

„ბარბოლ ფუსდ მალდინან, ლეშგი ჩუნფიშირ, მადილ ჯერი“
– ბარბაღე ბატონო, მადლიანო, მეწველი [საქონელი] გაგვიმრავლე, მადლი გექნება.³

II

„ო-ო მალდინან ბარბოლ ანგლეზ, ძღერნ ი ლეჯან ათფიშირ ნიშგე ლაზგაშ ფურარ; ფათუიშ ნაბლასერ ი კირიშ ნაფიცხესერ ქა ნომა ადბერე, ქა ბერა ისგა ქემად ათსიპ.“

– ო-ო მადლიანო ბარბაღე ანგელოზო, ცხიმიან-რძიანად გაამრავლე ჩვენი ოჯახის ძროხები; ბაღნის ბეწვისა და ჩლიქის ნამცეცის გარდა არაფერი დააკლო, დანაკლისი მომატებად შესცვალე.⁴

III

„ბარბოლ ფუსდ, ისგუ ძღუნ ი ბედ აშგარ უჟომ ნაყრ ი მასარდ ლანო; მეშგ-მეულუ ანფიშირ, ეჩა მკჷმარი მარე ანფიშირ, სი ჯემზურენეს ბარბოლ ლამზურ ლუჯჷარ ნაყრ, ფიშირ ბარბოლ ხოჩა გუჟი, მალდინან ბარბოლ, ხიკუდინ ნიშგე ნამზურ.“

– ბარბაღე ბატონო, შენი ძღვენი და ბედი მუდამ უშლელად გვიქენი და მრავლად მოგვეცი; მეწველი და საუღლე [საქონელი] გაგვიმრავლე, მისი გამომყენებელი ადამიანი გაგვიმრავლე, შენ გვედრებით, ბარბაღე, ლოცვა დაჯვარული გვიყავ, მრავალი ბარბაღობა კარგ გულზე [გაგვითენე], მადლიანო ბარბაღე, ინებე ჩვენი ნაწირ-ნალოცი.⁵

³ სვან. ხალხ. დღეობ. კალ. I, გვ. 2.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე, გვ. 5.

საქონლის მკვებავის ლოცვა

I

„ბარბოლ ფუსდ, მალდიან, ლენნი მასარდ ლანო, მიშგუნი ნანენუ ლასერგებდ ხაყრ, მალდიან, ბარბოლ.“

– ბარბალე ბატონო, მადლიანო, [საქონლის] საკეები მრავლად მოგვეცი, ჩემგან მიცემული საკეები [საქონელს] სასარგებლოდ უყავ, მადლიანო ბარბალე.⁶

II

„დიდბუ აჯკედა, მალდოუ აჯკედა ბარბოლს! ბარბოლ, ათფიშირ კან ი ფურ ნიშგე ლახგაღისგა. ეჩა მეჭემ მარე ჩუ ანკამაშ.“

– დიდებამც მოგსელოდეს, მადლიმც მოგსელოდეს ბარბალეს! ბარბალევე, გაამრავლე ხარი და ძროხა ჩვენს ოჯახში, მათი გამყოლი ადამიანი გაგეაძლიერე.⁷

სახლის უფროსის ლოცვა

„ა-ა, დიდბუ აცკედა, მალდოუ აცკედა ბარბოლ ანგლეზს! ბარბოლ ანგლეზ, დიდბუ აცკედა! ნიშგე უეთხმალ ჩუანფიშირ ი ზეთ ი ლეცუმი ახფუნ ნიშგე ქორისგა.“

– ა-ა, დიდებამც მოგსელოდეს, მადლიმც მოგსელოდეს ბარბალე ანგელოზს! ბარბალე ანგელოზო, დიდებამც მოგსელოდეს! ჩვენი საქონელი გაამრავლე და ზეთი და ერბო ადუღე ჩვენ სახლში.⁸

ამგვარად, სევანები შესთხოვენ ღეთაებას ძროხისა და ხარის, ანუ მეწველი და საუღლე საქონლის გამრავლებას, აგრეთვე გამრავლებას მათი მომვლელი ადამიანებისა და საკეებისას, ამ საკეების სარგებლიანობას მსხვილფეხა საქონლისათვის (უეთხმალ-ისათვის), ძროხის წველის ცხიმთანობა-ბარაქიანობას და მისთანანი. ლოცვის ამგვარი შინაარსი ზედმიწევნით ააშკარავენ ბარბალეს ფუნქციებს. მათი მიხედვით ბარბოლი მსხვილფეხა საქონლის მფარველი ღეთაებაა, რომელსაც შეუძლია ძროხისა და ხარის გამრავლება, წველის ბარაქის მატება და, საზოგადოდ, მსხვილფეხა საქონლის მეურნეობასთან დაკავშირებული ყოველგვარი სიკეთის მინიჭება. ამიტომ მიმართავენ მას შესაფერისი ლოცვა-ვედრებითა და ცხიმთან შესაწირავენს უძღვნიდნენ.

სევანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარში მოიპოვება ბარ-

⁶ სევან. ხალხ. დღეობ. კალ. გვ. 2.

⁷ იქვე, გვ. 7.

⁸ იქვე, გვ. 3.

ბალობის გარდა მრავალი სხვა დღეობა, რომელთა რიტუალი ბაღს ქვემოთ, ბარბალობის რიტუალის მსგავსად, ბარბაღეს (როგორც მსხვილფეხა საქონლის მფარველი ღვთაების) სახელზე სრულდებოდა. ამ დღეობათაგან ჩვენ ამჟამად შევჩვენებით მხოლოდ ნაწილს, ვინაიდან დღეობათა ეს ციკლი მთლიანად სპეციალური თემის, – სვანებში მესაქონლეობის კულტის შესწავლის წყაროს წარმოადგენს და ამდენად საგანგებო დაშუშავებას საჭიროებს.

ყველიერის წინა პარასკევს ბაღს ქვემოთ ლიფკუპარი ეწოდებოდა. ამ დღეს უქმობდნენ და ასრულებდნენ გარკვეული სახის რიტუალს, რომელიც, მოსახლეობის რწმენით, მეწველი საქონლის, საგანგებოდ ძროხისა და თხის გაშრობის საწინააღმდეგოდ იყო განკუთვნილი. მაგრამ ლიფკუპარი-ს შინაარსი გვიჩვენებს, რომ ამ დღის მნიშვნელობა უფრო ფართო ყოფილა, სახელდობრ, ლიფკუპარი-ს წეს-ჩვეულებათა დანიშნულებას საზოგადოდ შინაური საქონლის ყოველგვარი მარცხისაგან დაცვა შეადგენდა.⁹

⁹ სიტყვა ლიფკუპარი მიჩნეულია მრავალგზის ფორმად ზმნისა ლიფკუპე „გაშრობა“, „დაშრობა“ და საგანგებოდ მეწველი საქონლის გაშრობის აღსანიშნავად იხმარება. იტყვიან: ბ. ქვ. „ფურალ ადფიკუანს“//ლშხ. „ფურალ ედფიკუანს“ – ძროხები გაშრენ, აფკუპე – აშრობს საქონელს (მაგ., მაყელის ჭამა) და სხვა. ენიშკის მეცნიერ თანამშრომელი ალი დავითიანის ცნობით, ლახამულაში ლიფკუპარი-ს ნაცვლად, მაგრამ ამავე მნიშვნელობით, ამბობენ ლიფკუპლი, ხოლო ლიფკუპარი ლახამულაში აღმნიშვნელი ყოფილა „ვაცობისი“, ვაცების გამრავლებისა; იტყვიანო, აღნიშნავს ა. დავითიანი, ამა და ამ კაცს ლიფკუპარი უყვარს, ე. ი. ვაცების გამრავლება, ვაცების გაშენების ხელობად ქცევა უყვარსო; მაგრამ როცა ამბობენ, ფიკუპ ანუ ფიკუპარო ბ არისო, ეს ნიშნავს: ისეთი წელიწადია, როცა ვაცები მრავლდებიანო. ამასთანავე, დავითიანს აგონდება ტერმინი მფკუა – მაშრობელა, მეწველი საქონლის გამშრობი რაღაც ჭირი, რომელიც უფრო თხებს ეტანება და მათ წველას უშრობს. ხალხი ხშირად თხების ღმერთის სალმაცხტუარ-ის სახელზე ლოცვა-შეწირულობას მართავდა ხოლმე და მაშინ სალ-მაცხტუარ-ს ევედრებოდნენ – ჩვენ თხებს მფკუა აშორეო. სხვა დროსაც, სხვა ღმერთებისადმი შესაწირავეების მიძღვნილას მლოცველები ლოცვაში გაურეოდნენ ვედრებას – ჩვენ მეწველ საქონელს მფკუა არ შეჰყაროო. აკად. ივ. ჯავახიშვილი ამტკიცებს, რომ სვანური სიტყვების – ფიკუ, უშგულურის ლეფკუპარის მნიშვნელობა, როგორც მამალი საქონლისა (ფიკუ – მამალი თხა, დაკოდელი თხა, ლეფკუპარი – დასაყვერი თხა), მერმინდელი უნდა იყოს და წინათ მათ უსქესო მნიშვნელობა ჰქონდაო. იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, ტფ., 1937, გვ. 187, 196.

ლი ფ კ უ ა რ ი დღეს დილიდან საღამომდე ოჯახის ერთ-ერთი წევრი მიწაზე ფეხს არ დაადგამდა, ლოგინში იწვა და მ გ ტ მ ე იყო, ე. ი. არც ჭამდა რაიმეს და არც სვამდა. საღამოს დიასახლისის გამოაცხობდა ხაჭაპურს ან ხორცისგულიან კვერს (კუბად-ს) და სახლის აღმოსავლეთ კედლის მარჯვენა სარკმელთან შესწირავდა. შემდეგ შენაწირს მ გ ტ მ ე-ს შეაჭმევდა და ამით პირს აუხსნიდა. როდესაც ოჯახი დასცდიდა, რომ წინა წლებში მისი ერთი რომელიმე წევრის მ გ ტ მ ე-ობა საქონლისათვის სასარგებლო იყო, მომდევნო წელსაც მ გ ტ მ ე-დ ამ პირს აყენებდნენ. ცხიმიანი კვერის შეწირვა სრულდებოდა ბარბოლის სახელზე, რომელსაც ძროხების სისაღესა და გამრავლებას და წველის ბარაქის გადიდებას შესთხოვდნენ.¹⁰

ლი ფ კ უ ა რ ი-ს ცხუმარული ვარიანტით შესაწირავი კვერის მიტანისა და ლოცვა-ვედრების შესრულების დროს, ბარბოლის ნაცვლად ქუინღემგენე მ გ წ ს ე ღერმეთ-ს „სულდგმულის გამწენ ღმერთს“, ან ჭეთ ხმალში ლალ შემ-ს ახსენებდნენ.¹¹ ბარბალობაზეც ზოგ ოჯახში მსხვილფეხა საქონლის მფარველ ღვთაება ბარბოლ-ს მოიხსენიებდნენ ეპითეტით ჭეთ ხმალში ლამზერ ღერმეთ.¹² ჭეთ ხმალი, რომელიც ქართული ოთხმაგლის, ოთხფეხი საქონლის შესატყვისია, სვანურში მსხვილფეხა საქონელს, უმთავრესად ხარსა და ძროხას აღნიშნავს.¹³ მაშასადამე, ჭეთ ხმალში ლალ შემ „მსხვილფეხა საქონლის (ხარისა და ძროხის) დასაძახებელსა“, ხოლო ჭეთ ხმალში ლამზერ ღერმეთ „მსხვილფეხა საქონლის სალოცავ ღმერთს“ აღნიშნავს. ასეთ ღვთაებად ბალს ქვემოთ ბარბოლი ითვლებოდა. ამიტომ აღნიშნული სიტყვებით უთუოდ ღვთაება ბარბოლ-ს მიმართავდნენ მით უფრო, რომ ლი ფ კ უ ა რ ი-სა და ბარბალობის რიტუალი, რომლის დროსაც ეს ეპითეტები იხმარებოდა, განკუთვნილი იყო ბარბალეს სახელზე.

¹⁰ ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, ხელნაწერი, დაცულია ენიმკის ეთნოგრაფ. განყ. არქივში.

¹¹ სვანურ ხალხ. დღეობ. კალენდ. (ხელნაწერი), ლი ფ კ უ ა რ ი ცხუმარში.

¹² სვანურ ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. I, 4.

¹³ შდრ. Н. Марр, Извлечение из сванско-русского словаря, Материалы по яфетическому языкознанию X, Петр., 1922, გვ. 16-17, სიტყვასთან: უერდხმალ.

ცხუმარულ ლიფკუნარ-ში მოცემულია შემდეგი დამატებითი დეტალი: მთელი დღის განმავლობაში მგტმე-ს არ უნდა გაეტეხა რაიმე, უბრალო ჯოხიც კი, არც ფეხი დაესველებინა და, საზოგადოდ, წყნარად და მშვიდად უნდა ყოფილიყო. წინააღმდეგ შემთხვევაში საქონელი სადმე გადაგვეჩეხება, ფეხს მოიტეხს ან სხვაგვარად დაზიანდებაო, – ფიქრობდნენ სევანები. მარტოხელა ოჯახში, სადაც არ ჰყავდათ ცალკე რიტუალური კვერის გამომცხოვ-შემწირველი და ცალკე მგტმე-დ დასაყენებელი პირი, სკამს დაბორკავდნენ და მგტმე-ც ის იქნებოდა¹⁴

რიტუალის ეს დეტალი, რომლის მიხედვით ოჯახის ერთ-ერთი წევრი რიგ აღკვეთებს იცავდა იმისათვის, რომ საქონელშიც მსგავსი მოქმედება გამოეწვია, ე. ი. რომ საქონელიც წყნარად და მშვიდად ყოფილიყო, არსად გადაჩეხილიყო, ფეხი არ მოეტეხა ან სხვაგვარად არ დაზიანებულიყო, წყალს მორიდებოდა და არ დამხრჩვალყო და სხვა, – წარმოადგენს მიმბაძველობითი მაგიის გადმონაშთს. ამგვარად, ლიფკუნარი შეიცავს, ერთი მხრივ, მაგიურ მოქმედებებს და, მეორე მხრივ, რელიგიურ წეს-ჩვეულებებს ლოცვა-ვედრებისა და შესაწირავენის მიძღვნის სახით.

ყველიერის ხუთშაბათს ბალს ქვემოთ დადუნარე ცაშ „დედლების ხუთშაბათი“ ერქვა. ამ დღეს მანდილოსნები ე. წ. დულ-ს მართავდნენ. დულ-ი ცნობილი იყო როგორც საქალეზო რიტუალი, რომლის შესრულებას კაცები ვერ დაესწრებოდნენ. სახლიდან კაცების გასტუმრების შემდგომ მანდილოსნები ფეტვის ან სიმინდის ფქვილის ფაფას (ყურტმა-ს ან შუბან-ს) მოხარშავდნენ, ფაფიან ქეაბს სახლის აღმოსავლეთის კედლის მარჯვენა სარკმელთან მიწაზე მოათავსებდნენ, სახლის უფროსი მანდილოსანი ქეაბს წაღმა (მარჯვნივ) დაატრიალებდა და ილოცავდა ბარბოლ-ის სახელზე, რომელსაც წველის ბარაქას, მეწველი საქონლის გამრავლებას, ქალების ჯანმრთელობასა და მათს ყოველ საქმეში გამარჯვებას შეევედრებოდა. შეწირული ფაფა დულ-ის მონაწილეთა გარდა სხვას არავის ეჭმეოდა.¹⁵ ამავ დროს სახლიდან გასული მამაკაცები ცალკე ასრულებდნენ ამ დღის წესებს: გამოაცხოვდნენ ხაჭაპურებს, რომლებსაც უფროსი კაცის საშუალებით ჯგჯრგ-ს შესწირავდნენ და შეევედრებოდნენ მას – მამაკაცებს ძალა მოგვეცი და გავამრავლო.

¹⁴ დასახ. ხელნაწერი, ლიფკუნარი ცხუმარში.

¹⁵ დასახ. ხელნაწერი, დადუნარე ცაშ ფარში.

ყველიერის ხუთშაბათის შესაწირავი კვერები უწონაშ-ი იყო როგორც ოჯახის გარეშე პირთათვის, ისე ოჯახის შიგნით ქალების შესაწირავი კაცებისათვის და კაცებისა ქალთათვის.¹⁶

ახალკვირას, უფლი ღაღელ-ს ღასკარ-ის¹⁷ მამაკაცები ეკლესიაში მიდიოდნენ სალოცავად, ხოლო ქალები ამ დროს მეუფალიშ-ის¹⁸ ოჯახში შეგროვდებოდნენ და აკეთებდნენ ე. წ. ლიქლგბე-ებს, სულზე თითოს. დამზადებულ ლიქლგბე-ს ვარცლში (ჯარ-ში) მოათავსებდნენ და უფროსი მანდილოსანი ამ ვარცლს მერხის თაფზე (ბანდრი ყუმბ-ზე) დაატრიალებდა შემდეგი სიტყვებით:

„მეური მაშედ ბარბოლ, მეშვი მარე მგ ანფიშირ, ისგუნაღურ უხუნდი უტკლადი ლანო, მდილ ჯერი, მდილან.“

– წყალობის მომცემო ბარბალე, მეწველი საქონელი და ადამიანი ყველა გაგვამრავლე, შენი ნაწყალობები უხვად და დაუზოგავად მოგვეცი, მადლი გექნება, მადლიანო.

ამ ლოცვის შემდგომ ლიქლგბე-ებს ჩამოირიგებდნენ და შეექცოდნენ (ლიქლგბე და ყუაბი ფეტვისა და ახალი ყველისაგან გადახელილსა და ბურთივით დაგუნდავებულ ცომს ეწოდება. ამ გუნდების მოხარშვა ან გამოცხობა მიღებული არ იყო. ლიქლგბე და ყუაბი ერთურთისაგან მხოლოდ ყველის რაოდენობით განსხვავდება. ლიქლგბე-ს მეტ ყველს ურთავენ, ვიდრე ფქვილს, ხოლო ყუაბი, პირიქით, ცოტა ყველისა და ბევრი ფქვილისაგან იზილება).¹⁹

ახალკვირიდან დაწყებული ერთმანეთს მისდევდა დღეობათა მწკრივი, რომლებიც მსხვილფეხა საქონლის გამრავლებისა და წველის ბარაქისათვის იყო განკუთვნილი და რომელთა შესაწირავები და ლოცვა-ვედრება ღეთაება ბარბოლ-ის სახელზე სრულდებოდა.

ლახამულას აღმოსავლეთიდან აკრავს მთა, რომლის ფერდობზე ნაძვებით შეფენილ ადგილზე დღემდე დაცულია ყორის

¹⁶ იქვე, დაღქარე ცაშ ეცერში.

¹⁷ ღასკარ-ი ეწოდებოდა მოსახლეობის სადღეობო დაჯგუფებას, რომელიც ერთი ან რამდენიმე გვარის მეზობლად მოსახლე ოჯახებისაგან შედგებოდა.

¹⁸ ასე ეწოდებოდა ღასკარ-ის ერთ-ერთ წევრს, რომელსაც რიგით ხედებოდა დღეობის განმავლობაში ღასკარ-ის გამასპინძლება თავის ოჯახში.

¹⁹ დასახ. ხელნაწერი, უფლი ღაღელ ცხუმარში.

ნანგრევი მის ირგვლივ მიმობნეული ნახშირით, ნაცრიტა და ნამწვარი ხის ნაშთებით. ეს ადგილი ქალების სალოცავად იყო მიჩნეული და თოდრ ეწოდებოდა. ახალკვირიდან სულიწმიდის მოფენის დღემდე შაბათობით თოდრ-ში მიდიოდნენ ლახამულას ქალები; ერთ შაბათს ერთი საგვარეულოს ნათესაური ჯგუფის (სამხუბ-ის) ოჯახებიდან ერთად, მეორე შაბათს მეორე სამხუბ-ისა და ასე შემდეგ. ყოველ ქალს თავის ოჯახიდან მიჰქონდა: საზედაზე არაყი, სანთელი, პურის ცომი და ყველი. ცომსა და ყველს სალოცავში ერთად დააგროვებდნენ და მათგან ხაჭაპურებს გამოაცხობდნენ, ყველს მოხარშავდნენ (ლეცუმარ). ამ კვირებს, ლეცუმარ-ს, საზედაზე არაყსა და სანთელს ბარბოლ თოდრში-ს შესწირავდნენ და თან ევედრებოდნენ მას მეწველი საქონლის გამრავლებას და წველის ბარაქას. შემდგომ იქვე სუფრას გაშლიდნენ და ნალოც სასმელ-საჭმელს შეექცეოდნენ.²⁰

სულიწმიდის მოფენის მომდევნო ორშაბათიდან შაბათამდე სვანებს აღკვეთილი ჰქონდათ რძისა და მისი პროდუქტების სმა-ჭამა. ეს აღკვეთა ძროხების სახელზე და წველის ბარაქისათვის იყო განკუთვნილი და ამიტომ მთელ იმ შეიდეულს ფურრე უიჭმ, ფურების მარხვა ერქვა. ამ მარხვის დამწესებლად ხალხს ღეთაება ბარბოლ-ი მიაჩნდა.

ფურრე უიჭმ-ის უკანასკნელ დღეს, შაბათს, ჰელ შნ სამტინ-ს, მარხვაში დაგროვილი ყველის მარაგიდან დიასახლისი ხაჭაპურებს გამოაცხობდა და მათ სახლის აღმოსავლეთ კედლის მარჯვენა სარკმელთან შესწირავდნენ შემდეგი ღოცვით:

„ო-ო, დიდებუ აძკედა, მწლოუ აძკედა უეთხმალლიშ ლამზერ ღერმეთ დიდებ! მიშგუა ლასგალისგა ფურ ი ვან ათფიშირ, მადილ ჯერი, მწლდინ.“

— ო-ო, დიდებამც მოგსელოდეს, მადლიმც მოგსელოდეს, ოთხფეხის [მსხვილფეხა საქონლის] ღმერთს დიდება! ჩემ სახლში ფური და ხარი გაამრავლე, მადლი გექნება, მადლიანო.

ამის შემდეგ შენაწირ კვირებს ჩამოირიგებდნენ და შეექცეოდნენ. ამგვარ კვირებს საღამოსაც გამოაცხობდნენ და მათ ვახშმის წინ, სხვა სასმელ-საჭმელთან ერთად, მიცვალებულთა სულებს უკურთხებდნენ (ლიფანე-ს გადაიხდიდნენ).²¹

²⁰ იქვე, თოდრიშ ლიმზერ ლახამულაში.

²¹ დასახ. ხელნაწერი, ჰელ შნ სამტინ ლახამულაში.

ამ დღეს ეცერში მამაკაცები წიფლის ხისაგან სახენელის (დენწუიშ-ის) ქუსლსა და ნიბებს დათლიდნენ, ხოლო ქალები ტყიდან მოიტანდნენ რძის საკვეთის მოსარევე ეკალს (სარხელ-ს) და შემდეგ სალოცავ საბიწმ-ში (ნაეკლესიარი ადგილია ეცერში) ლიდბწმ-ს გადაიხდიდნენ, — წაიღებდნენ სალოცავში ფქვილსა და ყველს. იქ ხაჭაპურებს გამოაცხოებდნენ და ბარბოლ-სა და ჰელშე ლამზერ-ს (ჰელიშ-ის სალოცავს) შესწირავდნენ მეწველი საქონლის გამრავლებისა და წველის ბარაქისათვის ლოცვა-ვედრებით.²²

ჰელშე სამტინ-ის მეორე დღეს, კეირას, დღეობა ჰელიში მოდიოდა. ამ დღესაც „ფურების მარხვაში“ დაგროვილი ყველისაგან ქალები კვლავ ლიდბწმ-ს აწყოებდნენ ბარბოლ-ის სახელობის ეკლესიის ლადბწმ-ში.²³ გამოაცხოებდნენ ყველიან კვერებს, შესწირავდნენ ბარბოლს წველის ბარაქისა და მსხვილფეხა საქონლის გამრავლებისათვის ლოცვა-ვედრებით და შენალოცს იქვე შეექცეოდნენ.

ამგვარი ყველისგულიანების გამოცხოება და მათი ბარბოლ-ის სახელზე შეწირვა ამ დღეს სახლებშიც სრულდებოდა.²⁴

ჰელიშ-ის მომდევნო ორშაბათიც წველის ბარაქისათვის იყო განკუთვნილი და მას თოთობ ეწოდებოდა. ამ დღეს, როცა კი ქალები დროს იხელთებდნენ (სულერთი იყო დილით თუ საღამოს), დულ-ს გადაიხდიდნენ: მამაკაცებისაგან დაფარულად ამავე დღეს ამოღებული ყველისაგან ხაჭაპურებს დააცხოებდნენ და მოხარშავდნენ ყველიან ფაფას (შუბან-ს) და მათ ბარბოლ-ს შესწირავდნენ წველის ბარაქისა და ძროხების გამრავლებისათვის ლოცვა-ვედრებით.²⁵

ფარსა და ჩუბეხევიში კი ამ დღეს რამდენიმე მოსახლის ქალი იკრიბებოდა ერთად რომელიმე მანდილოსნის ოჯახში. თითოეულ მათგანს შინიდან თავისი სამყოფი ფქვილი და ყვე-

²² იქვე, ჰელშე სამტინ ეცერში.

²³ ლადბწმ-ში ეწოდება ეკლესიის მინაშენს ან ეკლესიის მახლობლად აშენებულ ქვის ან ხის ნაგებობას, რომელიც საკულტო შენობათა კომპლექსში შედის. ლადბწმ-ში გარკვეულ დღეობებსა და უქმე დღეებში სვანები შესაწირავ კვერებს აცხოებდნენ, სამსხვერპლო საკლავის ხორცს ხარშავდნენ და მათ იქვე ან ეკლესიის კარის წინ სწირავდნენ.

²⁴ დასახ. ხელნაწერი, ჰელიშ ეცერში.

²⁵ დასახ. ხელნაწერი, თოთობ ცხუმარში.

ლი მიჰქონდა. ყველსა და ფქვილს შეაერთებდნენ, ხაჭაპურებს გამოაცხობდნენ, ლეცტუმარ-ს ანუ თაშმეჯაბ-ს (მოხარშულ ყველს) გააკეთებდნენ და ბარბოლს შესწირავდნენ უფროსი მანდილოსნის საშუალებით, რომელიც ამ დროს ასე ილოცავდა:

„დიდაბ აჯკანდ ბარბოლ ანგლეზ, მეშგ-მეუდ ათფიშირ, ზანიშ თოთობ ხონა გუჟი ნაყრ ქუინლემგენა ი მარა, ჩი.“

– დიდება შენდა ბარბალე ანგელოზო, მეწველი და საუღლე საქონელი გაამრავლე, ამ წლის თოთობ-ი კარგ გულზე გვიყავი საქონელსა და ადამიანს, ყველას.

შენაწირს იქვე შეექცეოდნენ და დაიშლებოდნენ. ამ დღის შესაწირავი, ისევე როგორც საზოგადოდ ორშაბათ დღეებში ამოყვანილი ყველი, მამაკაცთათვის უწონაშ-ი იყო.²⁶

თოთობ დღიდან იწყებოდა ე. წ. ლიჩუდუშ-ი და ლითხაშ-ი. ლიჩუდუშ-ი ერქვა ექვსი კვირის განმავლობაში ყოველ ორშაბათს, ხოლო ლითხაშ-ი ამავე დროის სამს სამშაბათს. ამ დღეებში ხარებს უღელში არ შეაბამდნენ, ვინაიდან მათი მუშაობა ამ დროს აღკვეთილი იყო. ამ აღკვეთის გარდა ლიჩუდუშ-სა და ლითხაშ-ში ორშაბათობით ამოყვანილი ყველისაგან დულარ-ი იმართებოდა: მამაკაცებისაგან დაფარულად მანდილოსნები ხაჭაპურებს გამოაცხობდნენ, ლეცტუმარ-ს მოხარშავდნენ, მათ ბარბოლ-ის სახელზე შესწირავდნენ ხარისა და ძროხისათვის ლოცვა-ვედრებით და შენაწირს შეექცეოდნენ.²⁷

თიბვის დაწყების წინ და მწყემსების (ანდატ-ების) შეკრებისა და ლოცვა-შეწირულების (ლიმზურ-ის) წესის ჩატარების შემდგომ შაბათ დღეს მგ შგალიაშ ლიმზურ-ი იმართებოდა. ყოველი მოსახლიდან ძროხის მწველელი ქალი (მგ შგალი) მიდიოდა სოფლის ეკლესიის ლადბაშ-ში და თან ერთი ჯამი ფქვილი და „წველა“ ყველი მიჰქონდა. იქ სოფლის მგ შგალი-ების ყველსა და ფქვილს გააერთიანებდნენ, მისულთა სულზე თითო ყველიან კეერს გამოაცხობდნენ და შეაწირვინებდნენ ბარბოლ-ის სახელზე უფროს მანდილოსანს, რომელიც ამ დროს ასე ილოცავდა:

²⁶ იქვე, თოთობ ფარსა და ჩუბეხევიში.

²⁷ იქვე, ლიჩუდუშ-ლითხაშ-ი ფარსა და ჩუბეხევიში.

„ბარბოლ ანგლეზ, მწლდიან, ლეშგალი ა მგშგალი მაგოუ ლიმზურე ლი, ზანიშ ხოჩა გუჟი ნაყრ“.

– ბარბალე ანგელოზო, მადლიანო, ყველა მეწველი საქონლისა და მწველელი ქალის სალოცავი [დღე] არის, ამ წელს კარგ გულზე გეამყოფე.

ლოცვის შემდეგ შენაწირს დაინაწილებდნენ და იქვე შეექცეოდნენ.²⁸

თითქმის ყველა უქმე დღეობას და ყოველ ორშაბათს ახალ მთვარეზე ქალები დულ-ს მართავდნენ. გამოაცხობდნენ ყველის-გულიან კვერებს, მოხარშავდნენ შუბან-ს, ან დაამზადებდნენ ლიქლეგბე-ს თუ ყუაბ-ს ორშაბათობით ამოყვანილი ყველის-აგან, შემდგომ მათ ბარბოლ-ის სახელზე შესწირავდნენ წველის ბარაქისა და მეწველი საქონლის გამრავლებისათვის და, ბოლოს, შენაწირს თვითვე შეექცეოდნენ. როგორც ზემოთ არაერთხელ იყო აღნიშნული, დულარ-ის რიტუალზე დასწრება და დულ-ის²⁹ ხილვა და შეჭმა მამაკაცებს სასტიკად ეკრძალებოდათ.

კაცები ვერ იგემებდნენ ორშაბათ დღეებში ამოყვანილ ყველს საზოგადოდ. ზაფხულობით, როდესაც საქონელი მთის საძოვრებზე იყო, იქ მყოფი მანდილოსნები ორშაბათობით ამოყვანილ ყველს ჩხირით ნიშანს გაუკეთებდნენ, რომ ეს ყველი სხვა ყველთან არ შერეულიყო და შეცდომით მამაკაცებს არ შეეჭამათ. ხალხის რწმენით, ამ აღკვეთის (უწონაშ-ის) დარღვევა მაშინვე წველას დაეტყობოდა, იგი კლებულობდა, ხოლო მამაკაცს, რომელიც ნებსით თუ უნებლიეთ დულს იგემებდა, ავიზნე (ბენაბ-ი) დაემართებოდა.³⁰

საკმაოდ დიდი რიცხვი ბალსქვემოური დღეობებისა და სხვადასხვა წეს-ჩვეულებათა, რომლებიც ზემოთ მოვიყვანეთ, უდავოდ ღვთაება ბარბოლ-ის სახელთანაა დაკავშირებული. მათი გათვალისწინება სრულ დამაჯერებლობას ანიჭებს ბარბალობის განხილვის შედეგად მიღებულ დასკვნას ღვთაება ბარბოლის ფუნქციების შესახებ: მიზანდასახულობის მხრივ, აღნიშნული დღეობები მესაქონლეობის კეთილდღეობას ემსახურებოდა და მათ მრავალსახის რიტუალში ჩვენთვის საყურა-

²⁸ დასახ. ხელნაწერი, მგ შგალიან შ ლიმზურ ფარში.

²⁹ დულ-ი აღნიშნავს როგორც რიტუალს, ისე შესაწირავ კვერსაც.

³⁰ იქვე, დულ-ი ფარსა და ცხუმარში.

დღებო დეთაება ბარბოლის სახელწოდებით ან შესაფერისი ეპითეტებით ისეე და ისეე მსხვილფეხა საქონლის, ძროხისა და ხარის მფარველად გვევლინება.

ამასთანავე, ამ უქმე დღეობათა და სარწმუნოებრივი წესებით აღბეჭდილ დღეთა დიდი უმრავლესობა საკუთრივ წველის ბარაქისათვის, ძროხების გამრავლებისა და ქალების კეთილდღეობისათვის იყო განკუთვნილი. ზემომოყვანილ წეს-ჩვეულებიდან ამგვარ სპეციალურ დანიშნულებას ემსახურებოდა: ყველიერის ხუთშაბათი, ახალკვირის ქალების რიტუალი, შაბათები დაწყებული ახალკვირიდან სულიწმინდის მოფენის დღემდე, ფურრე უიჭმ, თოთობ, მგ შგაღნიშ ლიმზერ და დულწარ-ის რიტუალი, რომლის შესრულება თითქმის ყველა უქმე დღეობისა და ახალ მთვარეზე ორშაბათობით ხდებოდა.

ასეთ სპეციალურ დანიშნულებაზე მიუთითებს აგრეთვე ზოგი უქმე დღეობის სახელწოდებაც. მაგალითად, ლიფკუწარი, დადუწარე ცაშ, ფურრე უიჭმ.

ზემოთ აღნიშნული იყო, რომ ყველიერის წინა პარასკევის სახელწოდება ლიფკუწარი დაშრობას ნიშნავს. ამ სიტყვით იგულისხმება მეწველი საქონლის, უმთავრესად ძროხის დაშრობა, რომლის საწინააღმდეგოდაც დღეობის რელიგიური ხასიათის რიტუალი სრულდებოდა. რაც შეეხება ამ უქმე დღის მაგიურ წეს-ჩვეულებას, იგი, როგორც ზემოთ ენახეთ, საზოგადოდ საქონლის მარცხისაგან დასაცავად იყო განკუთვნილი. ეგების თავდაპირველად ეს დღე მხოლოდ მაგიურ წეს-ჩვეულებებს შეიცავდა და სიტყვაც ლიფკუწარი დღევანდელთან შედარებით უფრო ფართო მნიშვნელობას ატარებდა.

ყველიერის ხუთშაბათს დადუწარე ცაშ ეწოდებოდა. სვანური დადუ დედალ ქათამს ნიშნავს. ამასთანავე, სპეციალურ ლიტერატურაში გარკვეულია, რომ სვანური დადუ შეესატყვისება მეგრულს დადული და ქართულს დედალი,³¹ რომლებიც არა მხოლოდ ქათმის დედალს, არამედ საზოგადოდ მდედრობითი სქესის არსებას აღნიშნავს.³² ცხადია, ასეთი ზოგადი მნიშვნელობა შესატყვის სვანურ სიტყვასაც უნდა ჰქონოდა. ყოველ

³¹ არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, 1938, გვ. 9.

³² И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем, СПб, 1914, გვ. 222, სიტყვასთან: დადული.

შემთხვევაში ამგვარი ზოგადი მნიშვნელობით უნდა იყოს სიტყვა დედუ ყველიერის წინა პარასკევის სახელწოდებაში შესული. ამაზე აშკარად მიუთითებს დღეობის რიტუალი და მიზანდასახულობა: დედუარე ცაშ ქალების დღეობაა და იგი განკუთვნილია საგანგებოდ ქალებისა და ძროხების საკეთილდღეოდ და წველის ბარაქისათვის.

სავსებით გარკვეულ სემანტიკას შეიცავს მესამე სახელწოდება, რომელიც ამავე დროს ამ სახელწოდებით შერქმეული დღეების რიტუალს შეეფერება. ფურე უიჭმ ნიშნავს ფურების მარხვას, რომელიც განკუთვნილი იყო ძროხების სახელზე წველის გადიდებისათვის.

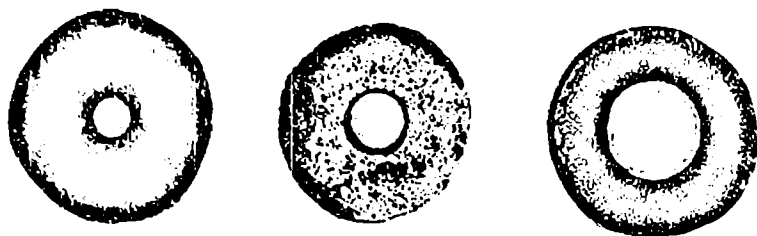
ეს სახელწოდებანი და უქმე დღეობები, რომლებიც ღვთაება ბარბალეს სახელზე სრულდებოდა, ბარბალეს გამოავლენს, როგორც საგანგებოდ ძროხების, მათი წველის ბარაქიანობისა და ქალების მფარველ ღვთაებას.

ამგვარ ვითარებას სავსებით ადასტურებს ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში დღემდე დაცული ხალხის წარმოდგენებიც. ადგილობრივ ჩვენი მუშაობის დროს მოხუცი სევანები ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ ბარბოლ-ი, უწინარეს ყოვლისა, ძროხების ღმერთი არისო. ამასთანავე, ხალხს ღრმად სწამდა, რომ ძროხების დამაკება-განაყოფიერება ღვთაება ბარბალეზე იყო დამოკიდებული.

ამ რწმენა-წარმოდგენებს შეესატყვისება სარწმუნოებრივი ხასიათის სხვადასხვაგვარი ბარბალეს სახელობის წეს-ჩვეულებანი.

სვანეთში მუშაობის დროს, პირველად 1931 წელს და შემდგომ 1936 წელს, ჩვენ დავამოწმეთ მეტად საყურადღებო ქალების სალოცავი ბარბოლ ფარის თემში, სოფელ ფარის პირდაპირ ეცერის მიმართულებით მდებარე გორაკზე. ამ გორაკის თავზე დავაკებულნი აღვივლია, სადაც, მოსახლეობის გადმოცემით, ოდესღაც სალოცავი შენობა მდგარა. ჩვენი იქ ყოფნის დროს მიწის ზედაპირზე რამდენიმე ლოდი და ნაგლეჯი ქვადა მოიპოვებოდა, მცირე ფართობზე მიმობნეული იყო შიფერის თხელი ნაჭრები და ერთ ადგილზე შევნიშნეთ ერთად მიყრილი უამრავი ფიქალის, კირქვისა და ნაწილობრივ რკინის მრგვალი, შუაზე მრგვალადვე გახვრეტილი საგნები, რომელთაგან ზოგი კვირისტავი იყო.

ადგილზე ეთნოგრაფიული კვლევა-ძიების ჩატარების შედეგად გაირკვა შემდეგი: ამ სალოცავის კვირისტავეები და მსგავსი საგნები ქალების მიერ ყოფილა მიტანილი და ბარბოლ-ის

სურ. 1. შეწირული კვირისტავეები (ფიქალის, კირქვისა და ლითონის).

სახელზე შეწირული (ისინი დღემდე ხელუხლებლად დაიცვა ხალხში გაერცვლებულმა შეხედულებამ, თითქოს ბარბოლ-ის სალოცავიდან მათი გატანა უბედურების მომასწავებელი იყოს). როდესაც სვანის ოჯახში უშობელი მოიგებდა, ოჯახის მკ შგაღლი (ძროხების მწველელი ქალი) გამონახავდა კვირისტავეს (ჩერ შ-და-ს) ან მის მსგავს ფიქალის თუ კირქვის ნაჭერს გათლიდა (ან გაათლევინებდა ვინმეს), ამ საგანს ახლად მოგებულ ძროხას ჯიქანქვეშ შეუშევრდა და ცალი ხელით ძროხას ჩამოწველიდა ისე, რომ რძის ცვარი აუცილებლად კვირისტავეის ნახერეცში გასულიყო. შემდეგ ამ კვირისტავეს და საგანგებოდ გამოცხოვბილ ყველისგულიან კვერს მკ შგაღლი სალოცავ ბარბოლ-ში წაიღებდა და იქ ბარბალეს სახელზე შესწირავდა წველის ბარაქის, ძროხის სისადისა და გამრავლებისათვის ღოცვა-ვედრებით. შენაწირ კვერს იქვე შეექცეოდა, კვირისტავეს კი დატოვებდა და სამაგიეროდ სალოცავი ადგილიდან ბალახს მოგლეჯდა და შინ წაიღებდა. ამ ბალახს ახლად მოგებულ ძროხას ყურში გაურჭობდა, რადგან ძროხისათვის რომ დაეყარათ ეგების მას ეს „წმინდა“ ნაწილი, მწვანეც რომ ყოფილიყო, არ შეეჭამა ან შეეჭამა, მაგრამ დეჭვის დროს დორბლი გადმოსდენოდა, ამას ბალახის ნაწილი გამოყოლოდა და მიწაზე დაცემულიყო. მაშინ ეს, ხალხის რწმენით, ბარბოლ-ს საწყენად დაურჩებოდა და, მაშასადამე, ძროხისათვის საზიანო იქნებოდა.³³

³³ დასახ. ხელნაწერი, ფარის სალოცავი ბარბოლ.

ამ წეს-ჩვეულების გარდა, გაერცვლებული იყო ბარბალეს სახელზე საფურე ხბოს და ძროხის დაყენება. კარგ მეწველ ძროხას წაღმა შეაბრუნებდნენ („ჟილუსპუნე“) და მას სახელად ბარბულას შეარქმევდნენ. ბარბულა ძროხის გაყიდვა ან სხვა საქონელში გაცვლა არ შეიძლებოდა. ჩვეულების მიხედვით, ის ოჯახში უნდა დაკლულიყო. ხშირად ამ დროს ოჯახი დაკლულის სანაცვლოდ ბარბალეს სახელზე მეორე ძროხას „შეაბრუნებდა“. ძროხის გარდა ღეთაების სახელზე აყენებდნენ საფურე ხბოსაც, რომელიც ოჯახს ბარბალობას ან ამ დღეობის მახლობელ დღეებში შეემატებოდა. ამიერიდან ამ ხბოსაც ბარბულა ეწოდებოდა.³⁴

საყურადღებოა აგრეთვე ძროხის წყევლის ფორმულების შინაარსი. წყევლის დროს სვანები ძროხებს ბარბალეს სახელს უკავშირებენ და ამ ღეთაებისაგან მათ დასჯას გამოედიან. გაბრაზებული სვანი ძროხას ასე დასწყევლის: „ბარბოლს აშოლუ ოთბიჯკა“ – ბარბალესამც გაეხეთქო, ან კიდევ: „ისგუა ლამზურს ქოხთე ნომოლუ ოხტიხა“ – შენს სალოცავს (იგულისხმება ბარბალე) შინამც არ მოეყვანო.³⁵

მნიშვნელოვანი რაოდენობის ამ კონკრეტული მასალის საფუძველზე ცხადად ისახება ბარბოლ-ი, როგორც სპეციალურად ძროხების ნაყოფიერებისა და გამრავლების ღეთაება და მათი უზენაესი ბატონ-პატრონი, რომელსაც შეუძლია, ერთი მხრივ, ძროხებს მიანიჭოს ყოველგვარი სიკეთე, ხოლო, მეორე მხრივ, ზიანი მიაყენოს და ამოხოცოს (შინ არ მიიყვანოს, გახეთქოს).

მაგრამ ბარბალე თავის ძალას მარტო საქონლის მიმართ არ იჩენდა, არამედ მას ქალებზეც აერცვლებდა. ბარბალეს სახელობის უქმე დღეობებზე ქალები ბარბოლ-ის თავის კეთილდღეობას შესთხოვდნენ, როგორც ამაში ზემოთ დავრწმუნდით. ამ ღეთაებას საგანგებოდ ქალთათვის ნაყოფიერების მინიჭება მიეწერებოდა. ამიტომ ბარბოლ-ის სალოცავში უშვილო ქალები დადიოდნენ და შეილიერებას გამოსთხოვდნენ. მლოცველი მანდილოსნები ასეთ შემთხვევაში კელავ ცხიმიან შესაწირავებსა

³⁴ ალი დავითიანი. ბალსქვემოურ სვანთა ცრუმორწმუნობა, ხელნაწერი, დაცულია ენიმკის ეთნოგრ. გან. არქივში.

³⁵ იქვე.

და კვირისტაევებს ან მათ მსგავს საგნებს სწირავდნენ.³⁶ აქვე უნდა აღინიშნოს კახელების რწმენის ერთი საყურადღებო გადმონაშთი, რომლის მიხედვით „ქალს რომ რძე შააკლდეს, უნდა გამოაცხოს ქადა (მხსნილში ძროხის რძისა და მარხვაში ნიგეზისა), წაიღოს ბარბაღეში და იქ გასჭრას“.³⁷ ეს გადმონაშთი მიუთითებს იმაზე, რომ ბარბაღეს ხალხი ქალის რძის მატების ძალასაც მიაკუთვნებდა.

საყურადღებო წარმოდგენა არსებობდა ფარელებში ბარბოლ-ის შესაწირავი კვირისტაევებისა და მათი მსგავსი საგნების შესახებ. ეს საგნები მდებარეობდა სასქესო ორგანოს სიმბოლურ გამოსახულებად იყო მიჩნეული. ხალხის შეხედულებით, ეს შესაწირავი აღნიშნულ სიმბოლურ გამოსახულებას წარმოადგენდა ყოველგვარი მდებარი არსებისას, სულერთია ეს არსება ცხოველი იქნებოდა თუ ადამიანი, თუმცა მოსახლეობა მათ პირველ რიგში მაინცდამაინც ქალსა და ძროხას უკავშირებდა.³⁸ ამგვარი მნიშვნელობის საგნების შეწირვა ბარბაღეს სახელზე ამ უკანასკნელის ქალურ ბუნებასთან და ფუნქციებთან უნდა იყოს დაკავშირებული. მაგრამ ამასთანავე, ეს საგნები ოდესღაც ეგების ამსახველი ყოფილიყო ბარბაღეს ბუნების მეორე ძირითადი მხარისაც, რომლის შესახებ საუბარი შემდგომ გვექნება.

ღვთაება ბარბოლ-ის სახელობის უქმე ღვთაებებზე და საზოგადოდ მის სახელზე განკუთვნილი სხვადასხვა სახის რიტუალის შესრულების დროს მლოცველები მხოლოდ და მხოლოდ ცხიმიან შესაწირავებს სწირავდნენ. განსაკუთრებით ფართოდ იყო გავრცელებული რძით და ყველით შეზავებული შესაწირავები – რძის ფაფა (ლგჯემი გაგ), ხაჭაპურები (ქუთჷარ), მოხარშული ყველი (ლეცჷმარ, ანუ თჷმმჯჯაბ), ყველში გადაზეული ცომი (ლიქლგბე, ყჷაბ), ყურტმა, ანუ შუბანი და მისთანანი. ბარბაღესადმი ამგვარი შესაწირავების მიძღვნის წესი უძველესი დროიდან უნდა მომდინარეობდეს. ამას ამტკიცებს,

³⁶ სვან. ხალხ. ღვთაებ. კალენდ., ხელნაწერი.

³⁷ ლ. ბოჭორიშვილი, ხალხური ღვთაებები კახეთში, ხელნაწერი, დაცულია ენიმკის ეთნოგ. განყ. არქივში.

³⁸ სვან. ხალხ. ღვთაებ. კალენდ., ხელნაწერი.

მაგალითად, თუნდაც ის ფაქტი, რომ ბარბალობასაც კი, როდესაც, ქრისტიანული მოძღვრების თანახმად, მარხვაა და ცხიმიანი საჭმლის შეჭმა ცოდვას წარმოადგენს, ბაღს ქვემოთ ხაჭაპურებს (მგნნი აშ ლემზერ-ს, მგ შგალნი აშ ლემზერ-ს, ან და აშ ლემზერ-ს და სხვ.) აცხობდნენ, ღვთაებას სწირავდნენ და შეექცეოდნენ.

რძე ქალური ბუნების არსებათა შვილიერება-ნაყოფიერების ატრიბუტია. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ აუცილებლად რძის ნაწარმის ამა თუ იმ სახით ბარბალებსათვის მიძღვნის წესი თავდაპირველად, კვირისტაეების მსგავსად, ამ ღვთაების ქალურ ბუნებასთან და მდებარეობითი სქესის არსებათა გამანაყოფიერებელ და გამამრავლებელ თვისება-ფუნქციებთან უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული (რა თქმა უნდა, ამგვარი შესაწირაეების არსებობა ეკონომიური ვითარებით იქნებოდა შეპირობებული: რძის პროდუქტების შეწირვა უმთავრესად მესაქონლეობის არსებობის პირობებში უნდა ყოფილიყო შესაძლებელი).

ბარბალებს კულტში, როგორც ზემომოყვანილი მაგალითებიდან დავრწმუნდით, დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი ქალების უქმე დღეობებსა და რელიგიური ხასიათის სხვა წეს-ჩვეულებებს. ასეთები იყო: დანაშაუნი ცაშ, უფლი დანაშაუნი რიტუალი, ლახამულას სალოცავ თოდრ-ის ლიმზერ-ები, რომელიც სრულდებოდა ყოველ შაბათს ახალკვირიდან სულიწმინდის მოფენამდე, ჰელ შან სამტინ, ქალების ლიდბაში ჰელიშ-ს, თოთობ, ლინაშაუნი-ები, მგ შგალნი აშ ლიმზერ და დულ-ის რიტუალი, რომელიც იმართებოდა ყველა დიდ უქმე დღეობას, ახალ მთვარეზე ორშაბათობით და აგრეთვე ზაფხულის პერიოდში, როდესაც ძროხას წველა გადიდებული აქვს ხოლმე.

უნდა ითქვას, რომ არც ერთ ქართველ ტომში ვერ შევხვდებით ხალხურ დღეობათა ისეთს მკვეთრსა და თვალსაჩინო დაყოფას ქალებისა და კაცების დღეობებად, როგორიც სვანების ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში მოწმდება. ამასთანავე, ქალების უქმე დღეობები და სხვა ნაირსახის წეს-ჩვეულებანი, უმრავლეს შემთხვევაში, ქალური ბუნების ნაყოფიერების ღვთაებებს გამოავლენს. ადგილობრივ შეგროვილი სათანადო მასალების მიხედვით ამგვარი უქმე დღეობები და წეს-ჩვეულებები მეტწილად

ქალღვთაებათა ბარბოლ-ისა და ღამარია-ს სახელზე სრულდებოდა.³⁹

განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ის დიდი როლი და მნიშვნელობა, რომელიც ბარბალეს კულტში ქალებს, კერძოდ ძროხების მწველელ ქალებს (მგ შგვლიებს) მიეწერებოდა. არ არსებობდა ბარბალეს სახელობის არც ერთი უქმე დღეობა და რაიმე სახის რიტუალი, სადაც ქალები არ გამოდიოდნენ შეწირულებათა და ღოცვა-ვედრებათა მთავარ შემსრულებლებად. უფრო მეტის თქმაც შეიძლება. მრავალ შემთხვევაში (ასეთი შემთხვევები კი წლის განმავლობაში უამრავი იყო) კაცებს აღკვეთილი ჰქონდათ ბარბალეს სახელობის რიტუალზე დასწრება და ბარბალესადმი მიძღვნილი შესაწირაუების შეჭმა და ხილვაც კი. რიტუალის მონაწილენი და მთავარი მოქმედი პირები ასეთ შემთხვევებში მხოლოდ და მხოლოდ ქალები იყვნენ. ერთი სიტყვით, ბარბალეს კულტის საქმეს ქალები განაგებდნენ და ამ კულტის მსახურებად ქალები გამოდიოდნენ. ამგვარი ვითარება, ჩვენი ფიქრით, ისევე და ისევე ბარბალეს ქალური ბუნებით და ზემოაღნიშნული მისი ფუნქციებით უნდა ყოფილიყო ოდესღაც შეპირობებული. ქალღვთაება ბარბალე მდებრთა სქესის ნაყოფიერება-გამრავლებას განაგებდა და ამიტომ მისი მრევლი და მსახურნი პირველ რიგში ქალები იყვნენ.

ამგვარად, განხილული კონკრეტული ფაქტების საფუძველზე საბოლოოდ ირკვევა ბარბალეს ბუნების ერთ-ერთი ძირითადი მხარე. ბარბალე იყო, უწინარეს ყოვლისა, მდებრობითი სქესის არსებათა გამანაყოფიერებელი და გამამრავლებელი ქალღმერთი, რომლის ატრიბუტს წარმოადგენდა კვირისტავის მსგავსი საგნები და რძის პროდუქტებით შეზავებული შესაწირაუები, ვითარცა მდებრობითი ნაყოფიერების სიმბოლური გამოსახულებანი.

³⁹ აქვე უნდა ითქვას, რომ დულარ-ი და ქალების ზოგიერთი დღეობა, რომლებიც, როგორც დაერწმუნდით, ბალს ქვემოთ ბარბოლ-ის სახელზე სრულდებოდა, ბალს-ზემთ და ქვემო სვანეთში ღამარია-ს სახელზე იყო განკუთვნილი. ეს გარემოება იმით უნდა აიხსნას, რომ ორივე ქალური ბუნების ნაყოფიერების ღვთაება იყო, ამდენად მათ თანაზიარი ფუნქციებიც ახასიათებდათ და, მაშასადამე, შესაძლებელი უნდა ყოფილიყო ერთი და იგივე წეს-ჩვეულება შეესრულებინათ როგორც ბარბოლ-ის, ისე ღამარია-ს სახელზე.

ეს ჩვენი დებულება არ ეწინააღმდეგება ზემოთ დადგენილ ფაქტს, სახელდობრ იმას, რომ ბარბალე საზოგადოდ მსხვილფეხა საქონლის და ამ საქონლის მეურნეობის მფარველ ღვთაებას წარმოადგენდა. ამ ორი ფაქტის ურთიერთმიმართების საკითხთან დაკავშირებით შეგვეძლო გვეფიქრა, რომ თავდაპირველად ხარების გამრავლება ბარბოლ-ს იმდენად მიეწერებოდა, რამდენადაც ის იყო ნაყოფიერების ღვთაება მდედრობითი სქესის არსებათა, კერძოდ მდედრობითი სქესის მსხვილფეხა საქონლისა (ძროხის), რომლის სიმრავლე ხარების გამრავლების და, მაშასადამე, საზოგადოდ მსხვილფეხა საქონლის მეურნეობის ზრდისა და კეთილდღეობის ბუნებრივი და აუცილებელი პირობა და საწინდარი იყო.

მაგრამ მსხვილფეხა საქონლისა და ქალების მფარველობის გარდა, ღვთაება ბარბალეს მრავალი სხვა ფუნქციაც ახასიათებდა, რაშიც ქვემოთ დავრწმუნდებით. მისი ასეთი ფართო ფუნქციების გასაგებად აუცილებლად საჭიროა ღვთაების მთლიანი ბუნების გათვალისწინება. ჩვენ ამჟამად შევეხეთ ბარბალეს კულტის ამსახველი მასალების მხოლოდ ერთ ნაწილს, სახელდობრ, ბალსქემოურ უქმე დღეობათა ჯგუფს და შესაფერის რწმენას, რომლის ანალიზის საშუალებით შევძელით ამ ღვთაების ფუნქციათა ნაწილის და მისი ბუნების მხოლოდ ერთი მხარის გაშუქება და დადგენა. მაგრამ ბარბალე იყო არა მხოლოდ ქალური ნაყოფიერების ღვთაება, არამედ ასტრალური ბუნების ქალღმერთიც. მისი ეს ორი მხარე ერთად იძლევა გასაღებს ზემოდასმული საკითხის გარკვევისათვის. ბარბალე, როგორც ნაყოფიერების მნათობი ქალღმერთი, ახდენდა დადებით თუ უარყოფით ზეგავლენას მსხვილფეხა საქონლის მეურნეობაზეც, მიწის ნაყოფიერება-მოსაველიანობასა და საერთოდ, ადამიანის ყოფა-ცხოვრებაზე.

სვანური ბარბალე ბალსზემოურ-ქვემოსვანურ დღეობათა მიხედვით

ბალსზემოურ და ქვემოსვანურ ბარბალობის (ბარბლანშ//ბარბლანშ)⁴⁰ რიტუალში ჩვენ ვეღარ ვამოწმებთ საქონლის მწველელ

⁴⁰ ბალსზემოური და ქვემოსვანური ბარბალობის აღწერილობა (კალკეული თემების მიხედვით) იხ. სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. 9-20.

ქალს მკ შგაღლი-ს და საქონლის მკეებაჲ კაცს მენენ-ს (//ბ. ქვ. მენნი-ს) დღეობის მთავარ მოქმედ პირებად. ამ დროს აღარც ამ პირების სახელით შერქმეული საგანგებო კვერები ცხებობდა. ერთი სიტყვით, მკ შგაღლი-სა და მენენ-ის როლი და მნიშვნელობა ბალსზემოურ და ქვემოსვანურ ბარბალობაში სრულიად გამქრალი ჩანს.

მიუხედავად ამისა, მესაქონლეობასთან დაკავშირებით ბარბალებს კულტის გადმონაშთები ამ კუთხის დღეობაში მაინც მოიპოვება. მაგალითად, ბარბლშ-ის მესტიის ვარიანტით ამ დღეობაზე, სხვათა შორის, ე. წ. ლანნონალი ლემზირ-ებს აცხობდნენ და ლანნონალ-ზე საგანგებოდ მოწყობილ კერის წინ სწირავდნენ ბარბალის სახელზე შესაფერისი ღოცვა-ვედრებით. ლანნონალ (//ბ. ქვ. ლაშდარ) ეწოდება სვანური ზამთრის საცხოვრებელი ბინის (მაჩუბ//მაჩუბ) იმ ადგილს, სადაც მენენ-ი სახლის მეორე სართულიდან (დარბაზ-იდან) საქონლის საკვებს ჩამოყრის ხოლმე.

ამას გარდა აღსანიშნავია, რომ თითქმის ყველგან, ბალსზემოთ და ქვემო სვანეთში, დღეობაზე შესაწირავების მიტანისა და ღოცვა-ვედრების დროს ბარბალებს სხვათა შორის საქონლის სისაღესა და გამრავლებასაც შესთხოვდნენ.

ქრისტიანობის ზეგავლენით ბალსზემოთ და ქვემო სვანეთში, ისევე, როგორც რაჭა-ლეჩხუმსა და ქართველი ტომების მოსახლეობის დანარჩენ კუთხეებში, დამყარებული იყო რწმენა-წარმოდგენები იმის შესახებ, რომ ბარბალობას მარხვაა და ამ მარხვის გატეხა ცოდვად ითვლებოდა. ამიტომ ბარბლშ დღეს სწირავდნენ სამარხეო ტაბლებს – ცერცვის, მარილის, კანაფისა თუ ნიგვზისგულიანებს. ამავე დროს, ბალსზემოთ ფართოდ იყო გავრცელებული ერთი მეტად საყურადღებო წეს-ჩვეულება. ბარბლშ საღამოს, ვახშმის გათაგების შემდეგ, მამრობითი სქესის ბავშვები გარეთ გაცვივდებოდნენ და ნეხვის გადასაყრელ სარკმლიდან (ლანგულ-იდან) შინ შესძახებდნენ: „დედე, ნადიარობურე“ ან „დედე, ნაჯახშობურე“ – დედაე, ნავახშმევი პური გამოაცხვეო. ამ სიტყვების გაგონებაზე დიასახლისი კერაში მინელებულ ცეცხლს გააძლიერებდა და გახურებულ ფიქალზე ყველისგულიან კვერებს გამოაცხობდა. ამ კვერებს იმავე ღამეს დაინაწილებდნენ და შეჭამდნენ.

ნადიარობურე-ს წეს-ჩვეულება ქრისტიანობის ზეგავლენით სახეცვლილი, უძველესი ხანიდან მომდინარე ის რიტუალია,

რომელიც ბოლო დრომდე კარგად დაიცვა ბალსქვემოურმა ბარბალობამ და, რომელიც მდგომარეობდა ღვთაება ბარბალეს სახელზე აუცილებლად ცხიმიანი (ყველისგულიანი) შესაწირავების მიძღვნაში. აშკარად ჩანს, რომ ნადირობჭურეს წესჩვეულების მთავარი მიზანი ყველისგულიანების გამოცხოვა და შეჭმაა. მაგრამ ამ წესჩვეულების წყალობით დღეობასთან დაკავშირებული ხალხის რწმენასა და მოქმედებას შორის ერთგვარი შეუსაბამობა და წინააღმდეგობაა დამყარებული: გაბატონებული რწმენის თანახმად, ბარბალობას მარხვაა და ამ მარხვის გატეხა ცოდვაა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ხალხი მარხვას ტეხს და ხატაპურებს შეექცევა. შეუძლებელია, რომ ამგვარი წინააღმდეგობა ბალსზემოურ ბარბალობისათვის თავიდანვე დამახასიათებელი ყოფილიყო. მეორე მხრივ, ნადირობჭურეს წესჩვეულება მეტიმეტად კომპრომისული და გართულებულია ბალსქვემოურ სათანადო რიტუალთან შედარებით: ცხიმიანი ტაბლებით ზიარება დღეობა ბარბლწ შ-ის ბოლოს (ნაეახშმევს) იყო მოქცეული; უთუოდ ძველი ტრადიციის შენარჩუნებისა და ამავე დროს ქრისტიანულ მორალთან შეგუების მიზნით აღნიშნულ წესჩვეულებაში წინ წამოწეულია ბავშვების მოქმედება. მთავარ მოქმედ პირებად ბავშვების გამოსვლას, ერთი მხრივ, მარხვის გატეხით გამოწვეული ცოდვა უნდა შეემსუბუქებინა და, მეორე მხრივ, მოსახლეობის მოქმედების ნამდვილი მოტივი დაეფარა. და მართლაც, ნადირობჭურეს წესჩვეულება ისეთ შთაბეჭდილებას ახდენს, თითქოს ცხიმიანი ტაბლების გამოცხოვა და ამ ტაბლებით ზიარება სრულდებოდა არა დღეობის წარმართული ტრადიციისა და მოზრდილი მოსახლეობის ნება-სურვილის თანახმად, არამედ ოჯახის მცირეწლოვან წევრთან დაკმაყოფილების მიზნით.

ამგვარად, ქრისტიანობამ ბარბალობას თავისი დაღი დაასვა, დღეობის ძველ წესჩვეულებებში გარკვეული ცვლილებები შეიტანა, მაგრამ წარმართული ტრადიცია – ბარბალეს სახელზე ცხიმიანი შესაწირავებით ზიარებისა – საბოლოოდ მაინც ვერ აღმოფხვრა. ბალსზემოურ ბარბალობაში ჩვენ ვადგენთ ღვთაება ბარბალეს ერთ-ერთი მთავარი შესაწირავის სახეს – ყველისგულიან კვერებს და მათი შეწირვის რიტუალის გადაგვარებულ ფორმას.

დაბოლოს, მესაქონლეობასთან დაკავშირებით ბარბალეს კულტის გადმონაშთებს შეიცავს სვანური ბარბალობის რიტუალში

სპორადულად წარმოდგენილი მეკვლეობა და ე. წ. „ხელის ახსნა“ (ლი შიშა შილი). კალას ვარიანტის მიხედვით, ბარბლჷშ დილით ლოცვა-ვედრებისა და შესაწირავების მიტანის შემდეგ მორწმუნე სვანი თავისთან მიიწვევდა ერთგულ მეზობელს, რომლის მეკვლეობა წინა წლებში კეთილად ჰქონდა დაცდილი. სადღესასწაულო ტანისამოსში გამოწყობილი მეკვლე დაიჭერდა ხელში ნაყოფიერებისა და გამრავლების სიმბოლოს წერეკტუს (//წერეკტა – წივანას ერთი სახეობაა) და მასპინძლის ოჯახში შევიდოდა. სახლში შესვლისთანავე მეკვლე საქონლის ბაგას მიუახლოვდებოდა, ბაგაში მოთავსებულ თივას აიღებდა, საქონელს ხელით შეაჭმევდა და თან ხმამაღლა წარმოთქვამდა – დღევანდელი დღის ძალმა ეს საქონელი და ამ სახლის ხალხი გაამრავლოსო. შემდეგ ოჯახის წევრებს მიუბრუნდებოდა და ეტყოდა: მრავალი კარგი ბარბალობა გაგიტენდეს კარგ გულსეო („ხოჩა ბარბლჷშ აჯრეჰენა ხოჩა გუჟი ხუაჲ“). მეკვლეს კარგად გაუმასპინძლდებოდნენ და ისე გაისტუმრებდნენ.⁴¹

როგორც ვხედავთ, ბარბალეს სახელი მეკვლეობაზე პირდაპირ არ მოიხსენიებოდა, მაგრამ მეკვლის სიტყვებით „დღევანდელი (ე. ი. ბარბალობის) დღის ძალმა“ უცილობლად ეს ღვთაება იგულისხმებოდა, ვინაიდან ბარბალობის ძალა, სვანების რწმენით, ბარბალეში სახიერდებოდა. მაშასადამე, მეკვლე ბარბალეს მიმართავდა და მას საქონლისა და ადამიანის გამრავლებას შესთხოვდა.

მოყვანილი მასალების განხილვის შედეგად შესაძლებლად მიგვაჩნია შემდეგი დასკვნის გამოტანა: ბალსზემოურ და ქვემოსვანურ ბარბალობაში ბალსქვემოური ბარბალობის რიტუალის მსგავსი ელემენტები მოიპოვება. ეს ელემენტებია: დღეობა ბარბლჷშ-ს ე. წ. ღანნონალი ლემზირ-ების გამოცხობა და სახლში საქონლის საკვების დასაყრელ ადგილზე მათი შეწირვის წესი (მესტიაში), საქონლის გამრავლების და სისხლის შესახებ ლოცვა-ვედრება, ცხიმიანი (ყველისგულიანი) ტაბლებით, როგორც სადღეობო მთავარი შესაწირავით, ზიარების აუცილებლობა (ბალს ზემოთ) და მეკვლეობის წესი (კალაში), რომელიც საქონლის და ადამიანის გამრავლებისათვის იყო განკუთვნილი. რიტუალის ყველა ეს ელემენტი მესაქონლეობასთანაა დაკავშირებული და მჩვენებელია იმის, რომ ბალსზე

⁴¹ სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. 16.

მოურ და ქვემოსვანურ ბარბალობაშიც მესაქონლეობის კულტის გადმონაშთები ყოფილა დაცული. რამდენადაც ამ დღეობის ცენტრალური ფიგურა ბარბალეა, რომელსაც მთელი თავისი რიტუალით ზემოაღწერილი ვარიანტები განეკუთვნებოდა, იმდენად ბარბალე ბალს ზემოთ და ქვემო სვანეთშიც მესაქონლეობის მფარველ ღვთაებად ისახება.

ამ კუთხის სხვა დღეობები ღვთაება ბარბალეს სხვაგვარ ფუნქციებსაც გამოავლენს. ასეთი დღეობებია უშგულური ლიმდჷარი, მეისარბი მიშლადელ, ლიჭონჭი და ლიქურაში (//ლიქურეში).

დღეობა ლიმდჷარი პეტრე-პავლობის მომდევნო შაბათს მოდიოდა. მას დღესასწაულობდნენ მხოლოდ სოფელ მურყმელის მცხოვრებნი. სოფელი საერთო ხარჯით ყიდულობდა ერთ ძროხას, ტყავის საფასურში კი არაყს იძენდნენ. ამის გარდა, დღეობაზე სოფლის თითოეული მოსახლე აცხობდა დიდი ზომის ყველისგულიან პურს, რომელსაც ბარბლჷ დიარ-ს (ბარბალეს პურს) უწოდებდნენ. ეს შესაწირაეები ეკლესიის ეზოში მიჰქონდათ და ბარბალეს სახელზე სწირავდნენ. პირველად ძროხას შესწირავდნენ, იქვე დაკლავდნენ და მოხარშავდნენ. შემდეგ ძროხის შეშვეარი გულ-ღვიძლის, ბარბლჷ დიარ-ების და სასოფლო არაყის შეწირვა ხდებოდა. ამ დროს ბარბალეს ახალი მოსავლით უზრუნველყოფას ევედრებოდნენ. სამსხვერპლო ძროხის ხორცი თანაბარი ზომის ულუფებად ნაწილდებოდა – სოფლის მოსახლეზე თითო ულუფა. ეკლესიის ეზოში გაშლიდნენ სუფრას და შემოუსხდებოდნენ მას სოფლის მცხოვრებნი – თითო მოსახლიდან თითო წარმომადგენელი და სმაჯამასა და მოლხენას ეძლეოდნენ.⁴²

უძღების კვირის კვირა დღეს უშგულში მეისარბი მიშლადელ „მეისარაბის კვირა“⁴³ ეწოდებოდა. ამ დღეს დილით სოფელ მურყმელის მოსახლეობა იკრიბებოდა აგრამს სახელწოდებით ცნობილ ადგილზე და იქ თოვლის „კოშკს“ (მუსი მურყუამ) აგებდნენ.

ამ კოშკს შუაში ჩაატანდნენ მახეილსა და გრძელ კეტს, რომლის წვერზე ხის ჯვარი იყო დამაგრებული. კოშკის აგების

⁴² სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. (ხელნაწერი), ლიმდჷარი უშგულში.

⁴³ წინა დღეს დღეობა მეისარაბ-ი იყო.

შემდეგ მის წინ მუხლს მოიყრიდნენ და ბარბალეს ევედრებოდნენ მოსავლის სიუხვესა და ყოველ საქმეში გამარჯვების მინიჭებას. ლოცვის შემდეგ კოშკის გარშემო ცეკვა-თამაშსა და სიმღერებს მართავდნენ. ეს რიტუალი საღამომდე გასტანდა ხოლმე. პირველად შეასრულებდნენ ორ სავალდებულო ფერხულს – რიპოი-ს და უშგულა მახე ღუაჟარე-ს, რომელთა შესრულებაში მხოლოდ მამაკაცები იღებდნენ მონაწილეობას. დანარჩენ ფერხულებში ქალებიც მონაწილეობდნენ. მურყმელის ამ დღესასწაულზე სტუმრად მიდიოდნენ სხვადასხვა სოფლისა და თემის მცხოვრებნი, რომლებსაც მურყმელელები საღამო ჟამს თავ-თავის სახლებში იწვევდნენ და ვახშმით უმასპინძლებოდნენ. ნავახშმევს ერთ-ერთი მოსახლის ოჯახში იმართებოდა ღამისთევა (ღირჰი), რომლის დროსაც განუწყვეტელი ცეკვა-თამაში და სიმღერები იყო. ღამისთევაზეც პირველად რიპოი და უშგულა მახე ღუაჟარე სრულდებოდა და შემდეგ სხვა საცეკვაოები.⁴⁴

მეისარაბის კვირის (მეისარბი მიშლადეღ-ის) მეორე დღეს, ორშაბათს, ლიჭონჭი ერქვა. ამ დღეს უშგულის მცხოვრებნი სოფელ მურყმელის ბარბალეს სახელობის ეკლესიაში მიდიოდნენ, იქ ზედაშ-სა და ლემზირ-ებს სწირავდნენ და ბარბალეს ვაჟიშვილების გამრავლებას ევედრებოდნენ. შესაწირავ კვერებს შორის ერთი კვერი დიდი ზომისა იყო და მას ლიჭონჭი ლემზირ-ს ეძახდნენ. შეწირვის შემდეგ ამ კვერს წერილად დატეხავდნენ და ეკლესიაზე მისულ ბავშვებს დაურიგებდნენ.⁴⁵

შემდეგი დღეობა ლიქურაში ანუ ლიქურეში უშგულში სალასკარო დღეობა იყო. ლასკარ-ი ერთი ან რამდენიმე გვარის ოჯახის სადღეობო გაერთიანებას ეწოდებოდა. გარკვეული დღეობების დროს მოსახლეობა დანაწილებული იყო რამდენიმე ჯგუფად, ლასკარ-ად. თითოეული ლასკარი თავის შიგნით მართავდა წვეულებას, ერთ წელს თავისი ერთი წვერის ოჯახში და ამ წვერის ხარჯზე, მეორე წელს მეორე წვერის ხარჯზე მისივე ოჯახში და ასე მორიგეობით დღეობის გადახდა და ლასკარ-ის გამასპინძლება მის ყოველ წვერს ხვდებოდა წილად. ლიქურაში-ს მორიგე მედღეობეს მელქორაში ერ-

⁴⁴ დასახ. ხელნაწერი, მეისარბი მიშლადეღ უშგულში.

⁴⁵ იქვე, ლიჭონჭი უშგულში.

ქვა. უშგულში ეს დღეობა ხანგრძლივი იყო, ხუთდღიანი. იწყებოდა უძღების კვირის პარასკევს და მომდევნო სამშაბათს თავდებოდა. დღეობის წინა დღეს, ხუთშაბათს, მელქორაშ-ს ბარბალეს სახელობის ეკლესიიდან ბარბლა თასი ანუ ნიშანი მიჰქონდა სახლში და ლოცვა-ვედრებით თავის მარანში ათავსებდა. დღეობის პირველ დღეს, პარასკევს, მელქორაშის ოჯახში დაიკვლებოდა ორი-სამი ტახი ჭებშია და ყველიანი და ხორციანი კვერები ცხვებოდა; არაყი წინასწარ იყო მომარაგებული. ღასკარ-ი მელქორაშ-თან სადილის დროს იკრიბებოდა. სუფრასთან დასხდომამდე ბარბალეს სახელზე ილოცავდნენ და შესთხოვდნენ მას ღასკარ-ის მშვიდობასა და კეთილდღეობას. სადილის დროს პირველად ე. წ. ღაცჭამიელ-ს იტყოდნენ – არყით სავსე კათხებით ბარბალეს, უშგულის ღამარიას და მელქორაშ-ის ოჯახს ადიდებდნენ. ღაცჭამიელ-ს მიაყოლებდნენ ბარბალ დოლაში-ს საგალობელს. ამ საგალობლის თქმა ღიქურეშ-ის განმავლობაში ყოველდღიურად იცოდნენ.⁴⁶ მელქორაშის ოჯახში სმაჭამა-ქეიფი საღამომდე გრძელდებოდა, მეორე დღეს ისევ გააგრძელებდნენ, როდესაც ღასკარ-ი კვლავ მელქორაშ-თან მიდიოდა დროს გასატარებლად.

ღიქურაშ-ის მეორე დღეს, შაბათს, დილით მელქორაშ-თან შეკრებილი ღასკარ-ი ჯერ საუზმეს (ღენცელ) შეექცეოდა – ხორციან და ყველიან კვერებს, მოხარშულ ხორცს, არაყს. შემდეგ გამოყავდათ ბარბალეს სახელზე შესაწირავი ხარი, ვერძი ან ვაცი, რომელსაც ბარბლა ეწოდებოდა. შეწირვის დროს მას შუბლზე, მარჯვენა ბეჭსა და თეძოზე ბალანს შეუტრუსავდნენ და ორივე რქაზე სანთელს აუნთებდნენ. დაკელისა და გატყაგება-გამოშიგენის შემდეგ, ბარბლა-ს გულ-ღვიძლს შეწვავენ და ამ შემწვარ გულ-ღვიძლს, ზედაშ-ს და ღემზირ-ებს ღასკარ-ის ორი წვერი ეკლესიაში წაიღებდა და კვლავ ბარბალეს სახელზე შესაწირავდა. პურობის დროს პირველად ღაცჭამიელ-ს შესარულებდნენ, ამას ბარბალ დოლაში-ს საგალობელს მიაყოლებდნენ და შემდეგ ე. წ. ღიჭაჭი (ანუ ჭაჭილარი) იმართებოდა: შუა ცეცხლის პირად დადგამდნენ სვანურ

⁴⁶ ბარბალ დოლაშ-ის საგალობლის, მისი ვარიანტებისა და შედარებით-ეთნოგრაფიული მასალების ანალიზი იხ. ვ. ბარდაველიძე, სვანური საგალობელი „ბარბალ დოლაში“, ენიშკის მოამბე, V-VI, თბილისი, 1940, გვ. 541.

პატარა მრგვალ სუფრას (ფიჩქ-ს) და ზედ მოათავსებდნენ სამსხვერპლო ცხოველის მოხარშულ ხორცს, ახლად ამოყვანილ ყველს წვრილად დაჭრილს და ორ სასმისს – ბარბლა თასს ანუ ნი შანს – მამაკაცისათვის და ჩვეულებრივ კათხას ქალისათვის. ეს სასმისები საუკეთესო ნათავედი არყით ივსებოდა. საერთო სუფრას გამოეყოფოდა ლასკარ-ის უხუცესი წვერი მამაკაცის, ლასკარ-ის უხუცეს მანდილოსანს გაიხმობდა და ორივე ახლად გაშლილი მრგვალი სუფრის წინ დადგებოდა. პირველად კაცი და შემდეგ მანდილოსანი აიღებდნენ სუფრიდან არყით სავსე სასმისებს, დაილოცებოდნენ ლასკარ-ის კეთილდღეობისათვის, დალევდნენ არაყს, შემდეგ ერთმანეთს აკოცებდნენ, ერთად იცეკვებდნენ და კვლავ საერთო სუფრას უბრუნდებოდნენ.

ამ წესით, წყვილ-წყვილად (კაცი და ქალი ერთად) ასრულებდა ლიჭაჭი-ს წეს-ჩვეულებას ლასკარ-ის ყველა წვერი უფროს-უმცროსობით. საღამოს ლასკარ-ის მანდილოსნები თავთავის ოჯახს უბრუნდებოდნენ, ხოლო სოფლის მამაკაცები ერთდებოდნენ და ე. წ. ბამბღუ-ს წესის შესასრულებლად ოჯახ-ოჯახ დადიოდნენ.⁴⁷ ამ წესთან დაკავშირებით ლიქურაშ-ის შაბათს უშგულსა და ზოგ სხვა თემში საკუთარ სახელად ბამბღუ (//ბრმბღა) ერქვა, ხოლო სხვა თემებში ამ დღეს ლიღმესარი ეწოდებოდა. ბამბღუ-ს წეს-ჩვეულების შესრულება სამ დღეობაზე იცოდნენ – ახალ წელს, ლიფანალ-ში და ლიქურაშ-ის შაბათს. უშგული და ზოგი სხვა თემი ამ წესს ლიქურაშ-ის შაბათს ასრულებდა, სხვა თემებიდან ზოგი ახალ წელს და ზოგიც ლიფანალ-ში.

ლიქურაშ-ის მესამე დღეს, ლიქურაში მიშლადედ-ს, ისეთივე წესები სრულდებოდა, როგორც ამ დღეობის წინა დღეებში, ე. ი. ამ დღესაც ლასკარი დილიდან საღამომდე მელქორაში-ს ოჯახში იკრიბებოდა და სმა-ჭამა-ქეიფსა და მოლხენას ეძლეოდა. ამ დროს ასრულებდნენ ლაჭჭამიელ-ს, ბარბალ დოლაშ-ის საგალობელს, ლიჭაჭი-ს და მისთ. ამის გარდა, პურობის წინ ლასკარ-ის რომელიმე წვერი ეკლესიაში ზედაშსა და ლემზირებს წაიღებდა და იქ ბარბალეს სახელზე სწირავდა.

სამშაბათი ლიქურაშის უკანასკნელი დღე იყო და მას

⁴⁷ ბამბღუს (//ბრმბღა) წეს-ჩვეულების აღწერილობა იხ. სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. 127, 131, 134, 137, 146, 151.

სპეციალურ სახელს ლალტჯხას (დაბრუნება) ეძახდნენ. ამ დღეს ლასკარ-ი იშლებოდა და დღეობის მონაწილენი ყველა თავ-თავის ოჯახს უბრუნდებოდა. დაშლის წინ მელქორაში ნათავედი არყით სავსე ბარბლა თას-ს ანუ ნიშან-ს და ხორცის ერთ დიდ ულუფას მომავალი წლის მელქორაშს მიართმევდა. სულ უკანასკნელად ლასკარის წვევები შუა ცეცხლის გარშემო ფერხულს ჩააბამდნენ და მხოლოდ ამის შემდეგ გამოეთხოვებოდნენ მასპინძელს და დაიშლებოდნენ. ბარბლა თას მელქორაში ბარბალეს სახელობის ეკლესიაში მომდევნო ხუთშაბათს აბრუნებდა და თან ბარბალეს სახელზე ზედაშ-სა და ლემზირ-ებს სწირავდა.⁴⁸

აღწერილი დღეობები თვალსაჩინოდ განსხვავდება ზემოგანხილულ ბარბოლ//ბარბლაშ-ისა და სხვა დღეობათაგან თავისი ფართო მასშტაბით. ბარბალობის, ბალსკვემოური ლიფკუპარი-ს, კვლშა სამტინ-ის და სხვა უქმე დღეობათა რიტუალის შესრულება ცალკეული ოჯახების ვიწრო წრეს არ სცილდებოდა ან სპეციალურად ქალების უქმე დღეობები იყო. უშგულური ლიმდჷარი და მეისარბი მიშლადედ სასოფლო დღეობებია. მათი რიტუალი სოფელ მურყმელის მცხოვრებთა საერთო ხარჯზე სრულდებოდა, ყველას სახელით ხდებოდა სოფლის მიერ შეძენილი ძროხისა და არყის, აგრეთვე ყველის-გულიანი ბარბლა დიარ-ების შეწირვა და ლოცვა-ვედრებაც სოფლის მოსავლის სიუხვისათვის იყო განკუთვნილი. ხოლო ლიქჷრაში სალასკარო დღეობა იყო. დღეობისათვის ხარჯის გაწევა და დღეობის გადახდა ხდებოდა არა ცალკეული ოჯახების შიგნით და კოლექტიურად სოფლის ფარგლებში, არამედ ერთი ან რამდენიმე გეარის ოჯახი ცალ-ცალკე ჯგუფებს (ლასკარ-ს) ქმნიდნენ, თითოეული ჯგუფის შიგნით ერთ წელს ერთ ოჯახში, მეორე წელს მეორე ოჯახში და ასე შემდგომ მორიგეობით იკრიბებოდნენ და დღეობას მორიგეს ხარჯზე იხდიდნენ.

ლიმდჷარი-სა და მეისარბი მიშლადედ-ს მოსახლეობა ბარბალეს შესთხოვდა, სოფლისათვის ახალი მოსავალი უხვად მიეცა და ყოველ საქმეში გამარჯვება მიენიჭებინა. საყურადღებოა, რომ მეისარბი მიშლადედ-ის რიტუალი – თოვ-

⁴⁸ სუნ. ხალხ. დღეობ. კალენდ. (ხელნაწერი), ლიქჷრაში უშგულში.

ლის კოშკის აგება, მის წინ ლოცვის შესრულება და გარშემო ცეკვა-თამაში და გალობა – საოცრად მიაგავს (თითქმის საესე-ბით ემთხვევა) რიტუალს ზემო სევანეთში ფართოდ გავრცელებული ყველიერის კვირის დღეობებისას, რომლებიც მიწათმოქმედების უზენაეს ქალღეთაების ლამარია-ს სახელზე სრულდებოდა ხოლმე. ბარბალეს მსახურების ელემენტების ამგვარი მსგავსება აგრარული კულტის ამსახველი დღეობის რიტუალთან და ამ დღეთაებისადმი მიმართული ვედრების შინაარსი ბარბალეს წარმოგვიდგენს როგორც ლამარია-ს ფუნქციების თანაზიარ დღეთაებას. ყოველ შემთხვევაში უშუალოდ რწმენა-წარმოდგენებისა და დღეობების წეს-ჩვეულებათა მიხედვით ბარბალე მიწის ნაყოფიერება-მოსაველიანობის მფარველ დღეთაებადაც ისახება.

როგორც ჩანს, მას, აგრეთვე, ვაჟიშვილების გამრავლების ფუნქციასაც მიაწერდნენ. ლიჭონჭი დღეობაზე ბარბალეს სწირავდნენ ლიჭონჭი ლემზირ-ებს და ვაჟიშვილების გამრავლებას შესთხოვდნენ. უნდა ითქვას, რომ სევანურ დღეთაებათა პანთეონში სპეციალურად ვაჟების გამრავლება მამრობითი სქესის ღმერთებს, კერძოდ და განსაკუთრებით ერთ-ერთ თარინგ-ზელ-ს (//თარგლეზერ) მიეწერებოდა. სევანური სარწმუნოებით რამდენიმე თარინგ-ზელ (//თარგლეზერ) არსებობდა – დიდი ღმერთის ვაზირი მგქემ თარგლეზერ, ავი ზნისაგან (ბენაბ) მფარველი გაბრელ თარგლეზერ, მთა-გადასავლებზე მცველი ლახუშანუ თანდი თარინგ-ზელ და ვაჟიშვილების გამამრავლებელი მგხერი თარგლეზერ. თარგლეზერ//თარინგ-ზელ-ების, განსაკუთრებით მგქემ და მგხერი-თარინგ-ზელ-ის სახელზე შეიძულის დღეებიდან ორშაბათი იყო განკუთვნილი. დღეობა ლიჭონჭი-ც ხომ ორშაბათობით მოდიოდა და ვაჟიშვილების სახელზე იყო შეწირული. ამ ეითარების გათვალისწინება გეიკარნახებს დავსვათ საკითხი: ხომ არ არის ადრეული დღეობა ლიჭონჭი-ში დღეთაებათა ფუნქციები და ბარბალესადმი თარინგ-ზელ-ის ფუნქცია მიწერილი. მაგრამ ამავე დროს გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ბარბალე, როგორც ბალსქვემოური სათანადო მასალების ანალიზის საფუძველზე გაირკვა, ნაყოფიერების ქალღეთაება იყო და, ცხადია, ნაყოფიერების ქალღეთაებისათვის ხალხს შეეძლო ვაჟიშვილების გამრავლების ძალაც მიეკუთვნებინა. ყოველ შემთხვევაში სპეციალურად ვაჟიშვილების გამრავლება სევანური ბარბალესათვის, ვგონებ, არასოდეს არ უნდა ყოფილიყო ძირითადი ფუნქცია.

გაცილებით უფრო დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ბარბაღეს როგორც საზოგადოდ ნაყოფიერებისა და გამრავლების ღვთაებას. ის ანაყოფიერებდა და ამრავლებდა როგორც საქონელს, ისე ადამიანს, მცენარეს და სხვათა. ზემომოყვანილი მასალების გარდა, ბარბაღეს ეს ფუნქცია აშკარად მოწმდება უშგულური დღეობა ღიქურაშ-ის მაგალითზე. ღვთაება ბარბაღ-ის სახელზე განკუთვნილ ამ დღეობაში მოცემულია მეცნიერული თვალსაზრისით ისეთი უძვირფასესი გადმონაშთები, როგორცაა ბამბღუ (//ბომბღა) და ღიჭაჭი. ჩვენ აქ ვერ გამოვეკიდებით ამ გადმონაშთების დეტალურ განხილვას. მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ ბამბღუს რიტუალი ფალიურია, ადამიანის, საქონლისა და მცენარეულის გამრავლებისათვის განკუთვნილი. რაც შეეხება ღიჭაჭი-ს (//ჭაჭილარ), იგი სრულდებოდა ღიქურაშ-ის გარდა ერთ-ერთ უდიდეს ზემოსუანურ გაზაფხულის დღეობა ღიმპარჩელ-ს (//ბ. ქვ. ღიჩედურაღ) და ქორწილის დროს. ვფიქრობთ, რომ ღიჭაჭი ქორწინების ერთ-ერთი უძველესი ფორმის რიტუალია.

აღსანიშნავია აგრეთვე ისიც, რომ, როგორც მრავალ სხვა შემთხვევაში, ისე ღიჭაჭის მაგალითზე ჩვენ ვამოწმებთ ბარბაღეს შეხვედრას ლამარიასთან: უშგულში თუ ღიჭაჭი ბარბაღეს სახელობის დღეობა ღიქურაშ-ში იყო მოცემული, სხვა თემებში მას ლამარია-ს სახელზე ასრულებდნენ.⁴⁹ ამგვარი შეხვედრები, როგორც ზემოთაც იყო აღნიშნული, ამ ღვთაებათა ბუნების საერთო ნაყოფიერების თვისებით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული.

ბარბაღეს თაყვანისცემის ამსახველი გარკვეული რიგის სუანური მასალის განხილვას ამით ვამთავრებთ და გადავდივართ დანარჩენი ქართველი მოსახლეობის შესაბამისი პარალელების მიმოხილვაზე.

ბარბაღე დანარჩენ ქართველ ტომთა ბარბაღობის მიხედვით

უნდა ითქვას, რომ სხვა ქართველ ტომებში გავრცელებული ბარბაღეს კულტის შესახებ ცნობები ლიტერატურაში, სამწუხაროდ, ნაკლებად მოიპოვება და ამიტომ შედარებითი ანალიზის ფართოდ გაშლა შეუძლებელია. მცირე მასალა, რომელიც ჩვენთვის ცნობილია როგორც ლიტერატურიდან, ისე ენიმკის ეთნოგრაფი-

⁴⁹ სუან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. 54-56.

ის განყოფილებაში დაცულ ხელნაწერებიდან და პირადად მიღებულ ზეპირგადმოცემებიდან, უმთავრესად დღეობა ბარბალობას შეეხება და ისიც მხოლოდ რამდენიმე კუთხისას. ამასთანავე, ამ დღეობის აღწერილობები ნაკლებეანია, მათ არ ახლავს ვარიანტები და სხვ. მიუხედავად ამისა, ჩვენ ამ მასალის განხილვაზე საგანგებოდ ვიწერებით იმიტომ, რომ ბარბალებს სახელთან დაკავშირებული დღეობები, კერძოდ ბარბალობა, ღვთაება ბარბალებს ბუნებისა და ფუნქციების გარკვევისათვის ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა.

სვანების მსგავსად, მეგრელებს ბარბალობას მეკვლეს (კუჩხა, ანუ მაკუჩხური-ს) არჩევა სცოდნიათ.⁵⁰

ბარბალობას იმერლებსაც სცოდნიათ მეკვლეობა, რომელსაც ისინი ფერხობას და აგრეთვე ქათმის ღოცვას უწოდებდნენ.⁵¹

გურიაში შობა-ახალწლისათვის ქათმებისა და ღორების გასუქება იცოდნენ. სასუქში მათი ჩასმა ბარბალობას ხდებოდა. ამას გარდა, ბარბალობას გურულებმა ფეხადობა ანუ ქათმის ფერხვა იცოდნენ: მოიწვევდნენ „კაი ფეხის“ მეზობელს და სახლში ღომის ან სიმინდის მარცვლებსა და სურო-კურკანტელს მოაყრევენებდნენ. ხალხს ღრმად სწამდა, რომ „თუ კაი ფეხის კაცმა, გინდა ქალმა გიფერხა ქათამი ბარბალობას, იმ წელიწადს ყოლიფერი კაი და ბერი იქნება შენსასო“. განსაკუთრებით საყურადღებოა ის, რომ გურულებს ბარბალებს შინაური ფრინველების გამამრავლებელ უზენაეს არსებად ჰყოლიათ წარმოდგენილი.⁵²

ბარბალობას მეკვლეობა რაჭაშიც სცოდნიათ. ე. წ. კლოვიარე-ს დღეობის წინა ღამეს ირჩევდნენ და ის ოჯახს მიუკვლევდა როგორც ბარბალობას, ისე ახალ წელს. რაჭულ ბარბალობის რიტუალში თავს იჩენს საყურადღებო მომენტი, რომელიც დამახასიათებელია აგრეთვე იმერულ, გურულ, ლეჩხუმურ და ქართლურ ბარბალობისთვისაც. ეს მომენტია შინაური ფრინველების გამრავლებისათვის მიძღვნილი მეკვლეობა. ამასთან,

⁵⁰ И. Т. Кобалия, Из мифической Калхиды, СМОМПК, вып. XXXII, отд. III, გვ. 111.

⁵¹ ვ. ბერიძე, სიტყვის კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა, 1912, გვ. 3, სიტყვასთან: ბარბალობა.

⁵² ი. მეგრელიძე, გურულ დღეობათა კალენდარი (ხელნაწერი). ამ მასალით სარგებლობისათვის ი. მეგრელიძეს მადლობას მოვახსენებ.

რაჭულ მეკვლეობის წეს-ჩვეულებაში, ოფიციალურ კლოვიარებს ანუ მკლოვიარეს გარდა, უკანასკნელის მოვალეობას სპეციალურად ოჯახის უფროსი ქალიც ასრულებდა. დღეობის აღწერილობაში ამის შესახებ შემდეგს უკითხულობთ: „ბარბალობას ოჯახის უფროსი ქალი ადგება ყველაზე ადრე, დაანთებს ცეცხლს, შემდეგ გაეა გარეთ და საბძლიდან კალთით შინ შეიტანს ბზეს, რომელსაც სახლში შესვლისთანავე ხელით მიმოაბნევს სოხანეზე და თან იტყვის: „ჩიე, ჩიე, ჩიე, ვარია და ყვინჩილე, ვარია და ყვინჩილე“. მხოლოდ ამის შემდეგ შეუძლიათ ლოგინიდან წამოდგომა ოჯახის დანარჩენ წევრებს“.⁵³ საესებით აშკარაა, რომ ეს წეს-ჩვეულება არის მეკვლეობა, რომელიც შინაურ ფრინველთა გამრავლებისათვის იყო განკუთვნილი.

იმერული ქათმის ფერხეის ანუ მეფერხეობის რიტუალი სრულიად თავისებური იყო. მას გარეშე მეკვლისა ან სახლის უფროსი მანდილოსნის ნაცვლად ბავშვები ასრულებდნენ. მიზანდასახულობის მხრივ, ისიც შინაური ფრინველების გამრავლებას ემსახურებოდა. ლიტერატურაში არსებული აღწერილობის მიხედვით, იმერული ფერხობა (//მეფერხეობა) შემდეგი სახისა ყოფილა: „მწარე კეახს (გოგრას) მოხაპავენ თავს, ჩაყრიან შიგ ღომის ჩხოს (გაუცეხეველ ღომს) და დაამხობენ გოდორს ან საბუდარს; გოდორზე დადგება ერთი ბავშვი, დაიწყებს წაღმა ტრიალს და კრუსუნს; ბავშვს ხელში უჭირავს ქათმის კვერცხი; გოდრის წინ გღია მიწაზე ღომის ჩხოიანი კეახი, გოდორს გარშემო უელიან ბავშვები, რომლებიც „ჭუჭულებივით წიაქობენ“ (წიწილებივით წივიან). ბავშვი სამჯერ მოტრიალდება გოდორზე, მერე გაიმართება წელში და იტყვის: „ღმერთო, ასე გაამრავლე ჩვენსას ჭუჭულები და ქათმები“. ამის თქმა და გოდრიდან გადმოხტომა ერთია; დაჰკრავს ფეხს კეახს და ღომის ჩხო აქეთ-იქით გაიფანტება. მაგრამ თუ ბავშვმა კეახს ფეხი დააცილა, ძლიერ გაუჯავრდებიან“ და სხვა.⁵⁴

⁵³ ფ. გარდაფხაძე, რაჭული დღეობები (ხელნაწერი), დაცულია ენიშკის ეთნოგრ. განყ. არქივში.

⁵⁴ დ. ავალნიანი, ს. ქვიტირი, აკაკის თეიური კრებული, 1899, №17, განყ. II, გვ. 12-13. ავტორი ამ მეფერხეობას მხოლოდ ახალი წლის მეორე დღისათვის ასახელებს. მაგრამ მეორე ლიტერატურული წყარო მიუთითებს, რომ მას ბარბალობა დღესაც ასრულებდნენო. იხ. ე. ბერიძე, სიტყვის კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა, გვ. 3 და 44, სიტყვებთან: ბარბალობა, ფერხობა.

ბარბალობას მეკვლეობა, როგორც აღენიშნეთ, ქართლშიც იყო გაერცვლებული და იქაც იგი შინაური ფრინველების გამრავლებისათვის იყო განკუთვნილი. ქართლები ბარბალობას დილით ტახტზე ქერის ან სიმინდის მარცვალს მრავლად დაყრიდნენ, მოსულ მეკვლეს ზედ დააბრძანებდნენ, ფეხებს მოაკეცინებდნენ და თან დასძახებდნენ: – მეკვლე, კარგად მოიკეცი, რომ წრეულს კრუხებმა კარგად გამოჩეკონ და წიწილები ბლომად მოგეცენო. ამ დღეს ნაბადმოსხმულ კაცს შინ არ შეუშებდნენ – ბარბალობას ნაბდიანი კაცის სახლში შესვლამ „მოფუზული“ წიწილები იცისო.⁵⁵

უკანასკნელად შევჩერდებით ლენხუმლების მეკვლეობასა და ბარბალობაზე. ბარბალობას, დილით, ადრინანდ საახალწლო მკლოვიარე-ს მიიწვევდნენ, სადილზე დატოვებდნენ, ღობიოსგულიანი ტაბლებით გაუმასპინძლებოდნენ და ისე გაისტუმრებდნენ. თუ ეს მკლოვიარე „კარგი ფეხისა“ გამოდგებოდა, ოჯახში წლის განმავლობაში ადამიანის სული არ დააკლდებოდათ, გოჭ-ქათამი გაუმრავლდებოდათ და საერთოდ ოჯახი ბარბალობაზე იქნებოდა, – მაშინ მკლოვიარე-დ მომავალ წლებში ისევე ის პირი დარჩებოდა. ზოგმა მოსახლემ გარეშე მკლოვიარე-ს მოწვევა სულაც არ იცოდა. ასეთი ოჯახები შინაურებში აირჩევდნენ „კაი ფეხის მქონე“ პირს და მას ბარბალობის წინა ღამეს საბძელში, ან სხვა ბურულში დააწვენდნენ იმისათვის, რომ ბარბალობას დილით ოჯახისათვის მას გარედან მიეკვლია. ჩვეულებრივ, ბარბალობის და ახალი წლის მეკვლე ერთი და იგივე პირი იყო ხოლმე.

ბარბალობას საღამოს ვახშმისათვის უფროსი მანდილოსანი გამოაცხობდა სამ ცალ ღობიოსგულიან ან ნიგეზისგულიან ზედაპირიდან „ჯვარდასახულ“ ტაბლას, რომლებსაც სართვი ტაბლები ანუ საბარბალო ტაბლები ეწოდებოდა. ხალხის რწმენით, ბარბალობას უსართვო ანუ უგულო ტაბლების გამოცხობამ მთელი წლის განმავლობაში ოჯახის სიცარიელე იცისო. გამომცხვარ საბარბალო ტაბლებს და კეცზე დაყრილსა და საკმევლით მოკმეულ ნაკვერჩხალს ოჯახის უფროსი მანდილოსანი პატარა სუფრაზე მოათავსებდა, შემდეგ ცალ ხე-

⁵⁵ ქართლური ბარბალობის შესახებ ცნობები გორის რაიონის სოფელ საქაშეთის მცხოვრებმა 68 წლის პელო ბრეგვაძემ მოგვაწოდა.

ლში ამ სუფრას და მეორეში ღვინით სავსე ჭიქას დაიჭერდა და კერის პირად მათ ერთჯერ ან სამჯერ წაღმა შეატრიალებდა და თან ასე ილოცავდა: „ღმერთო, გაგვიკეთე ნათეს-ნამუშევარი, გვამყოფე ტანტელად, გულმხიარულად. ღმერთი იყო, რაც ძალა იყო, გვიშველე, ნუ წაგვახდენ, ნუ დაგვამშვე, ნათეს-ნამუშევარს ნუ წაგვიხდენო“. შეწირულ საბარბალო ტაბლებს ოჯახის წევრთა შორის დაანაწილებდნენ და თავ-თავის წილს ყველა შეექცეოდა; ამ საბარბალო ტაბლების ჭამით იწყებოდა ვახშამი.⁶⁶

ჩვენ აქ მოვიყვანეთ ქართველი მოსახლეობის სხვადასხვა კუთხის ბარბალობის რიტუალის ის ნაწილი, რომელიც ზემოგანხილული სვანური მასალის რიგს მიეკუთვნება. მოყვანილი მასალიდან ლეჩხუმური ბარბალობა ყველაზე ახლოს დგას სვანურთან, მათში (სვანურსა და ლეჩხუმურ მასალებში) ასახული რწმენა-წარმოდგენების მიხედვით.

ლეჩხუმური ბარბალობა აგრარული კულტის შემცველი დღეობაა. ამას პირველ რიგში ოჯახის უფროსი ქალის ლოცვის შინაარსი ამტკიცებს. ის სართვიანი საბარბალო ტაბლებითა და სხვა შესაწირავებით ხელში კერის პირად მიწის მოსავლისათვის და ამ მოსავალთან დაკავშირებით ადამიანთა კეთილდღეობისათვის ლოცულობს. სხვათა შორის, უნდა აღინიშნოს, რომ თავისთავად სართვიანი ტაბლები ნაყოფიერების სიმბოლოს წარმოადგენს. ამაზე თვით ლეჩხუმელი მორწმუნეც მიუთითებს: ბარბალობას უსართვო ანუ გულცარიელი ტაბლების გამოცხობამ მთელი წლის განმავლობაში ოჯახის სიცარიელე იცისო. ამგვარად, ბარბალებს კულტთან დაკავშირებული ზოგიერთი სვანური დღეობის მსგავსად, ლეჩხუმური ბარბალობაც მიწის მოსავლიანობის დასაბეგებლად და ადამიანთა კეთილდღეობისათვის ყოფილა განკუთვნილი.

მაგრამ ლეჩხუმურ ბარბალობაში ღვთაება ბარბალებს ნაცვლად რომელიდაც ღმერთი თუ ძალაა დასახელებული („ღმერთი იყო, რაც ძალა იყო“). ლეჩხუმელი მანდილოსანი ამ ზოგადად დასახელებულ ღვთაებას მიმართავს ლოცვა-ვედრებით და შესაწირავებს მიუძღვნის. მისი რწმენით, ამ ღვთაებას ნათეს-ნამუშევრისა და ადამიანის გაკეთებაც შეუძლია და წახდენაც. ღვთაების ამგვარი ფუნქცია მეტად მიაგავს ბარბალებს ფუნქ-

⁶⁶ ფ. გარდაფხაკე, ლეჩხუმური დღეობები (ხელნაწერი), დაცულია ენიმკის ეთნოგრაფ. განყ. არქივში.

ციას, რომელიც ჩვენ უშგულურ დღეობებში (ლიმდჷარი, მეი-სარბი მიშლადელ) დაეამოწმეთ. საზოგადოდ, სევანური სარ-წმუნობის მიხედვით, ბარბალე, როგორც აღენიშნეთ, აგრარული მეურნეობის ღვთაებადაც ისახება. ლეჩხუმურ დღეობაში დასახ-ველებული ღმერთიც აგრარული მეურნეობის აე-კარგიანობის უზენაესი გამგებელია. მას ისეთივე შინაარსის ლოცვით მიმარ-თავს ლეჩხუმელი მანდილოსანი, როგორითაც სევანები ღვთაე-ბა ბარბალეს მიმართავენ, მაგალითად, დღეობა ლიმდჷარი-ს (ახალი მოსავალი მოგვანიჭეო) ან მეი სარბი მიშლადელ-ს (მოსავლის სიუხვე და ყოველ საქმეში გამარჯვება მოგვეციო). ამასთანავე, თუ გავითვალისწინებთ, რომ: 1. ზოგადი სახელით წოდებული ღვთაება მოცემულია ბარბალეს სახელობის დღე-ობაში და 2. ამ დღეობის რიტუალის ძირითადი ელემენტები (ლოცვა-ვედრება, შესაწირავეები და სხვა), პარალელური მასალების მიხედვით, ბარბალეს სახელზეა განკუთვნილი – მაშინ ცხადი გახდება, რომ ლეჩხუმურ ბარბალობაშიც ზოგადი სახელწოდებ-ით ღვთაება ბარბალე უნდა იგულისხმებოდეს. ამგვარად (სე-ვანების მსგავსად), ლეჩხუმლების რწმენა-წარმოდგენებისა და დღეობის რიტუალის მიხედვითაც ბარბალე აგრარული მეურ-ნეობის ღვთაება ყოფილა.

ბარბალობის დანარჩენი ვარიანტები თუმცა ბარბალეს ასახავს, როგორც საზოგადოდ ნაყოფიერებისა და გამრავლების ღვთაე-ბას, მაგრამ ამასთან ერთად გამოავლენს სევანურისა და ლეჩხ-უმურისაგან განსხვავებულ მის კონკრეტულ ფუნქციებსაც. ეს ვარიანტები, მოცემული აღწერილობის თანახმად, მეკვლეობას შეიცავს. ამათგან რაჭველი დიასახლისების მეკვლეობა „ვარიას და ყვინჩილეს“ გამრავლების მიზნით სრულდებოდა, გურულებ-ის ქათმის ფერხვა უმთავრესად ქათმების მოშენებისათვის იყო განკუთვნილი, იმერელი და ქართლელი მეკვლეები კრუხ-წიწილების მოშენების საქმეს ემსახურებოდნენ. აქედან ცხადია, რომ ბარბალობა შინაური ფრინველების მოშენებასთან ყოფი-ლა დაკავშირებული და მის წეს-ჩვეულებათა დანიშნულებას შინაური ფრინველების გამრავლება წარმოადგენდა.

ბარბალობის მეკვლეობის არც ერთ ვარიანტში ბარბალეს სახელი მოცემული არ არის. უფრო მეტიც: გურულ, რაჭულ და ქართლურ მეკვლეობაში არც ერთი ღვთაება თუ წმინდანი არ იხსენიება საზოგადოდ. მაგრამ რამდენადაც ბარბალობის ძირი-თადი წეს-ჩვეულებები ბარბალეს სახელზე იყო განკუთვნილი,

იმდენად ზემოაღნიშნული მეკვლეობის წეს-ჩვეულებებიც ბარბალეს სახელთან უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული. გურულების რწმენის საფუძველზე უფრო მეტის თქმაც შეიძლება: ეს წეს-ჩვეულებები ბარბალეს ახალ ფუნქციას გამოაველენს. როგორც უკვე ვთქვით, გურულებს სწამდათ, რომ ბარბალე შინაური ფრინველის მომშენებელი უზენაესი არსებაა, ამ რწმენასთან დაკავშირებით გურულები ბარბალობას ქათმებს და ღორებს სასუქში სვამდნენ და ქათმის ფერხობას აწყობდნენ. ცხადია, რომ დანარჩენ ქართველ მოსახლეობაშიც, რომელთა ბარბალობა გურულების ქათმის ფერხვის მსგავს მეკვლეობას შეიცავდა, ბარბალე შინაური ფრინველების გამამრავლებელ ღეთაებად თუ წმინდანად უნდა ყოფილიყო მიჩნეული. ამ რწმენის საფუძველზე უნდა იყოს აღმოცენებული ბარბალობის მეკვლეობა არა მხოლოდ გურულ, არამედ იმერულ, რაჭველ და ქართლელ მოსახლეობაშიც.

ყოველივე ზემოთქმულს უნდა დაესძინოთ ისიც, რომ ქართველ ტომებში ბარბალესათვის შესაწირავი ფრინველი ქათმის დედლისა და მამლის სახით არის წარმოდგენილი. მაგალითად, ქართლ-კახეთში ბარბალეს თვალის ტკივილის საწინააღმდეგოდ და სახადით დასნეულებულის განკურნებისათვის (რაც, როგორც ქვემოთ დაერწმუნდებით, ბარბალეს ფუნქციას შეადგენდა) მამლის შეწირვას აღუთქვამდნენ და ცოცხალ მამლებს მის სახელობის ეკლესიებთან უშვებდნენ. იმერეთში სახადით დაავადებულს თავზე მამალს შემოაველებდნენ, შემდეგ მას თავს, ფრთებს და ფეხებს წითლად შეუღებავდნენ და ბარბალეს შვილებად მიჩნეულ „ბატონების“ სახელზე გაუშვებდნენ.⁵⁷ რაჭაში და აგრეთვე იმერეთში წითელათი ან „ყვავილბატონებით“ დასნეულებულს ქათმის დედალს მიუყვანდნენ, რომელსაც წინასწარ წითლად შეღებავდნენ და წითელი ნაჭრებით შეამკობდნენ (ან ნაჭრებს კისერზე, ფრთებზე, გულსა და ფეხებზე აბამდნენ).⁵⁸ ბარბალესთან და „ბატონებთან“ დაკავშირებით შინაური ფრინველის შეწირვის საყურადღებო რიტუალი სრულდებოდა რაჭაში, ლეჩხუმსა და საქართველოს სხვა კუთხეებში, მაგრამ მათ

⁵⁷ М. Сагарадзе, Обычаи и верования в Имеретии, СМОМПК вып. 26, отд. III, გვ. 13.

⁵⁸ ცნობა მომავლად რაჭაში აღზრდილმა და იმერეთში გათხოვილმა 70 წლის ვალ. ქრისტ. ქაეთარაძემ, რისთვისაც მას მადლობას მოეახსენებ.

ჩვენ ვიხილავთ სხვა ნაშრომში, რომელიც ბარბალესა და „ბატონების“ კულტის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხს ეხება.

სევანეთში ბარბალობის მეკვლეობა მხოლოდ ერთგან (კალაში) იქნა დამოწმებული. კაცს შეეძლო ეფიქრა, რომ ახალი წლის ეს განუყრელი ატრიბუტი ბარბალობაში შემთხვევით მოხვდა. მაგრამ, როგორც გამოირკვა, მეკვლეობა ბარბალობის (ისევე, როგორც ახალი წლის) წეს-ჩვეულებათა ორგანული ნაწილია, რომელიც ქართველი მოსახლეობის ყველა კუთხის დღემდე ჩვენთვის ცნობილ ბარბალობაშია დამოწმებული.

საზოგადოდ, ქართველთა ბარბალობის მეკვლეობის ძირითადი დანიშნულება ნაყოფიერება და გამრავლებაა. მაგრამ ამასთან ერთად, სხვადასხვა კუთხის ბარბალობის მეკვლეობას განსხვავებული კონკრეტული მიზანდასახულობაც ახასიათებს, რის გამო მეკვლეობაში მოცემული მოქმედებაც სხვადასხვაგვარია. სევანური ბარბალობის მეკვლეობა დაკავშირებულია მსხვილფეხა საქონლის და ადამიანის გამრავლებასთან, ლეჩხუმური ბარბალობის რიტუალი (მეკვლეობითურთ) აგრარულ კულტს ასახავს, ხოლო დანარჩენი კუთხეების ბარბალობის მეკვლეობა უმთავრესად შინაური ფრინველების გამრავლებას ემსახურება.

მეკვლეობის წეს-ჩვეულებანი მეტად საგულისხმო ეთნოგრაფიული გადმონაშთია. მათგან განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია რაჭული, გურული, იმერული და ქართლური ბარბალობის მეკვლეობა და ამიტომ ჩვენ მათ განხილვაზე შევჩერდებით.

გურული მეკვლეობის აღწერილობა ნაკლებლოვანია. ამ დანაკლისს რაჭული მეკვლეობა ავსებს. გურული ბარბალობის მეკვლეობის მიხედვით, მეკვლე მხოლოდ ღომის თუ სიმინდის მარცვლეულს და სურო-კურკანტელს მიმოაბნევს, თითქოს უსიტყვოდ. მაგრამ ანალოგიური რაჭული მეკვლეობის შინაარსიდან ჩანს, რომ ამ მოქმედების დროს მეკვლეს შინაური ფრინველების გამრავლებისათვის განკუთვნილი სიტყვიერი ფორმულები უნდა დაეტანებინა.

ბარბალობას, დილით, რაჭველ მანდილოსანს საბძლიდან შინ ბზე შეაქვს, სო ხან ე-ზე აბნევს და თან გაიძახის – „ჩიე, ჩიე, ჩიე, ვარია და ყვინჩილე, ვარია და ყვინჩილე“. ამავე დროს ქართლელი მეკვლე ქერის ან სიმინდის მარცვლებზე ჯდება და

მუხლებს კარგად მოიკეცავს – კრუხი წიწილებს კარგად გამოჩეკსო. ქართლები ბარბალობას ნაბდიან კაცს სახლში არ უშვებენ – „მოფუზული“ წიწილები გვეყოლებათ. იმერლების ქათმის ლოცვის ანუ ფერხობა//მეფერხეობის მიხედვით, ერთ ბავშვს ხელში ქათმის კვერცხი უჭირავს, პირქვედამხობილ გოდორზე ტრიალებს და კრუსუნებს; შემდეგ გოდრიდან გადმობტება, მოხაპულ კეახს ფეხს დაარტყამს და მასში მოთავსებულ ღომის ჩხოს მიმოაბნევს; სხვა ბავშვები ამ დროს გოდრის გარშემო „ჭუჭულებით წიაქობენ“.

ამ მოქმედებათა აზრი დღეს აღარაეის ესმის. ხალხი მეკვლეობას ასრულებს გარკვეული მიზნით – საქონლის, მიწის მოსაელის, შინაური ფრინველების გამრავლებისათვის, ოჯახის ბარაქისათვის თუ სხვ. მაგრამ რატომ ამგვარად მოქმედებს და არა სხვანაირად, ამგვარი მოქმედება რომ ნაყოფიერებისა და გამრავლების საწინდარია, მან არ იცის. მეკვლეობა სრულდება სავსებით მექანიკურად, როგორც მძლავრი ტრადიციის გადმონაშთი.

სპეციალურ ლიტერატურაში არსებული მრავალი პარალელური მასალის საფუძველზე შეიძლება გადაწყვეტით ითქვას, რომ ბარბალობის მეკვლეობა სიმპათიური მაგიის აშკარა გამოსახულებაა. გურული და რაჭველი მანდილოსანი საკენკის დაყრით და სიტყვიერი ფორმულით („ვარია და ყვინჩილე“) ქვეცნობიერად ლამობს შინაური ფრინველების გამრავლება გამოიწვიოს. ქართლელი მეკვლე და იმერელი მეკვლე-ბავშვები კრუხისა და წიწილების მსგავს მოქმედებას ამჟღავნებენ იმისათვის, რომ ამ უკანასკნელების მსგავსივე მოქმედება გამოიწვიონ, ე. ი. მიმბაძველობითი მაგიის საშუალებით ქათმები ააკრუხონ, კრუხებს წიწილები კარგად გამოაჩეკინონ და წიწილები გაამრავლონ. ნაბდიანი კაცი ფრთებდაშეებულ ანუ „მოფუზულ“ წიწილას ემსგავსება; ამიტომ ბარბალობას ნაბდიანი კაცის სახლში შესვლას შეუძლია შინაურ ფრინველებზე ზეგავლენის მოხდენა და მოსახლის ოჯახში „მოფუზული“ წიწილების გაჩენა.

ამგვარად, ბარბალობის მეკვლეობის სახით სიმპათიური მაგიის გადმონაშთებია მოცემული. მაგრამ ჩვენებური ბარბალობის მეკვლეობას მეორე დამახასიათებელი მხარეც მოეპოვება. სახელ-

დობრ ის, რომ ბარბალობის მეკვლეობაში მაგია რელიგიურ მოქმედებასთან არის შერწყმული. ზემოთ უკვე გარკვეული იყო, რომ ეს მეკვლეობა დაკავშირებულია ღვთაება ბარბალეს კულტთან. ამიტომ წარმოუდგენელიც კია, რომ ბარბალობაზე მაგიური მოქმედების (მეკვლეობის) დროს ღვთაება ბარბალესათვის არ მიემართათ თხოვნით ისევე, როგორც XIX საუკუნის ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში იმერელი მეკვლე-ბავშვი ბარბალეს ნაცვლად ზოგადი სახელით მოხსენიებულ ღმერთს შესთხოვს – ასე გაამრავლე ჩვენსას ჭუჭყულები და ქათმებიო.

როგორც ცნობილია, სიმპათიური მაგია კაცობრიობის აზროვნების უძველესი საფეხურიდან მომდინარეობს. ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ბარბალობის მეკვლეობაში რელიგიური ელემენტი დამხმარე როლს თამაშობს. მასში ძირითადი მოქმედება მაგიურია. ამავე დროს ისიც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ მეკვლეობა, როგორც ეს ზემოთ გაირკვა, ბარბალობის წეს-ჩვეულებათა ერთ-ერთი მთავარი ელემენტიცაა, რამდენადაც იგი ყველა კუთხის ქართველების ბარბალობაშია მოცემული. ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე ცხადია, რომ მაგიური გადმონაშთების დადგენა ჩვენებურ ბარბალობაში ამ დღეობის საკმაოდ დიდ არქაულობაზე მიუთითებს.

დაბოლოს, ბარბალეს კულტთან დაკავშირებით აღსანიშნავია შემდეგი გარემოება, რომელიც ჩვენ დავამოწმეთ აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელებში. მათს ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში არც დღეობა ბარბალობა და არც ბარბალე, როგორც ღვთაებისა თუ წმინდანის სახელი, აღარ არსებობს. ამ კუთხეს ბარბალეს კულტის გადმონაშთები სხვა სახელწოდებითა და ამ კულტის ცალკეული ელემენტის სახით შემოუნახავს. მაგალითად, იერის ხეობის ფშაველებში ამ კულტს ასახავს ე. წ. „ფურების ხატი“ (რომელიც მოთაესებულია თიანეთის რაიონის, სოფ. ებოტაში). ამ ხატს მსხვილფეხა საქონლის, განსაკუთრებით ძროხის განაყოფიერება-გამრავლებას და წველის ბარაქიანობას ევედრებოდნენ. „ფურების ხატი“ შესვლა მამაკაცებს აღკვეთილი ჰქონდათ. ხატის ქურუმები („წვეისბერები“) მხოლოდ

⁵⁹ ე. ბარდაველიძე, იერის ფშაველებში, ენიმკის მოამბე, ტ. XI.

და მხოლოდ მანდილოსნები იყვნენ.⁵⁹ საზოგადოდ უნდა ითქვას, რომ სხვადასხვა სახელწოდებით მოცემული ბარბალეს კულტი თუშ-ფშაე-ხევესურებში, მოხევეებსა და მთიულებში უმთავრესად მესაქონლეობასთან იყო დაკავშირებული და სხვადასხვა სახელწოდებით ასახულ ბარბალეს, განსაკუთრებით მდედრობითი სქესის საქონლისა და ქალების, გამრავლება და მფარველობა მიეწერებოდა.⁶⁰

ამგვარად, ეთნოგრაფიულ ყოფაში დადასტურებული ზემომოყვანილი მასალები შემდეგ სურათს იძლევა: ყველგან, ქართულ ტომებში ბარბალე წარმოდგენილია როგორც ნაყოფიერებისა და გამრავლების ღვთაება (თუ წმინდანი – ქრისტიანული ზეგაელენით). ამასთანავე, მთიან მოსახლეობაში – სვანებში, ლეჩხუმლებში, თუშ-ფშაე-ხევესურებში, მოხევეებსა და მთიულებში – ბარბალეს უმთავრესად მესაქონლეობის და ნაწილობრივ (სვანებსა და ლეჩხუმლებში) მიწათმოქმედების ღვთაებად მიიჩნევენ; ბალსქვემოურ სვანებს და აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელებს ის განსაკუთრებით მდედრობითი სქესის საქონლის, ქალებისა და საერთოდ, მდედრობითი სქესის არსებათა ნაყოფიერებისა და გამრავლების ღმერთად წარმოუდგენიათ, ხოლო ბარის მოსახლეობის – ქართლელების, იმერლების, გურულების (აგრეთვე რაჭველების) რწმენაში ბარბალე უმთავრესად შინაურ ფრინველთა გამამრავლებელი უზენაესი არსებაა.

⁶⁰ თუ არ ეცდებით, სპეციალურ ლიტერატურაში არც ერთ ხალხში არ უნდა იყოს დამოწმებული წმ. ბარბარას სახელთან დაკავშირებული მესაქონლეობის კულტი და ისიც ისეთ მძლავრ ფორმებში, როგორც იგი ქართველ ტომებშია მოცემული.

მეორე თავი ასტრალური ბუნების ძალღვთაება

მსხვილფეხა საქონლისა და შინაური ფრინველების უმაღლესი მფარველი და ამასთანავე, უდიდესი აგრარული ძალღვთაება ლამაზრია-ს ფუნქციების თანაზიარი ბარბალ//ბარბოლ-ი ასტრალური ბუნების ღვთაება არის. ასტრალური ქალური ბუნების ნაყოფიერების ღვთაებას – ბარბალეს ასახავს არა მხოლოდ სვანების, არამედ თითქმის ყველა ქართველი ტომის სარწმუნოება და ნაირსახის რელიგიური წეს-ჩვეულებები, რომელთაგან, პირველ რიგში, სათანადო ხალხური დღეობების განხილვაზე ვჩერდებით.

**თვალთახედვასთან და გადამღებ სნეულებებთან
დაკავშირებული ბარბალეს ფუნქციები
ბალსზემოურ-ქვემოსვანური ბარბალობის მიხედვით**

ზემოთ განხილული იყო ბალსქვემოური ბარბალობის რიტუალისა და ამ დღეობასთან დაკავშირებული ბარბალეს შესახებ რწმენა-წარმოდგენების მსგავსი გადმონაშთები ბალსზემოურ და ქვემოსვანურ ბარბალობაში. ამჟამად შევეხებით ამ უკანასკნელ კუთხეთა ბარბალობის ძირითად ელემენტებს და ბარბალეს შესახებ მათში დაცულ ხალხის რწმენა-წარმოდგენებს, რომლებიც საკმაოდ თავისებურია ბალსქვემოურთან შედარებით.

დღეობა ბარბალაშ-ის (//ბარბალაშ-ის) რიტუალის მთავარი შემსრულებლები იყვნენ: სახლის უფროსი კაცი (ხოშა მარე, ანუ ქორა მახუში), სახლის უფროსი მანდილოსანი (ხოშა ზურაღ ან მერბიელ), ზოგ თემში (აღნიშნული პირების გარდა) სალოცავის მსახური (მომზგრ-ი, მულზონ-ი ან ჭალსუან-ი) და თვალის ტკივილით დასნეულებული ოჯახის წევრი. უშუალოდ ეს პირები სწირავდნენ სადღეობო შესაწირავებს და მორწმუნეთა სახელით ლოცვა-ვედრებას ასრულებდნენ.

სახლის უფროსი კაცი, უფროსი მანდილოსანი და სალოცავის მსახური რიტუალის გამძლო პირებად მრავალ სხვა დღეობაშიც გამოდიოდნენ. ამიტომ ძნელია მხოლოდ იმ ფაქტის მიხედვით, რომ ისინი დღეობაზე წამყვან როლს თამაშობდნენ, ბარბალობის სპეციფიკური აზრი და დანიშნულება მიკვლეული

და გაშუქებულ იქნეს. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ბარბალობასთან თვალის სნეულების განკურნების ფაქტის დაკავშირება. თვალის სნეულებით შეკურობილი პირისათვის დიასახლისი ცალკე გამოაცხობდა სამ ცალ სადღეობო კეერს და ამ კეერებს ცალკე შესწირავდნენ. შეწირვის დროს ავადმყოფის განკურნებისა და თვალთა შუქის მინიჭებისათვის ლოცულობდნენ.

სადღეობო კეერების გამოსაცხობ ფქვილის მარაგს მოსახლეობა ზაფხულში ამზადებდა. კალოობის დროს პურის საუკეთესო თაევთავეს გადაარჩევდნენ, ცალკე გალენჯავდნენ, დაფქვავდნენ და კიდობანში შეინახავდნენ. ამ ფქვილს ბარბლწში გუიზ ეწოდებოდა. ხალხის რწმენით, ბარბლწში გუიზ წმინდა იყო. მას თვიურიანი და ახლად მოლოგინებული ქალი ახლოვერ გაეკარებოდა, ვინაიდან ამ დროს ქალი უწმინდურად ითვლებოდა. ეს ფქვილი და მისგან გამომცხვარი ტაბლები უწუენა (//ბქვ. უწონწშ) იყო.

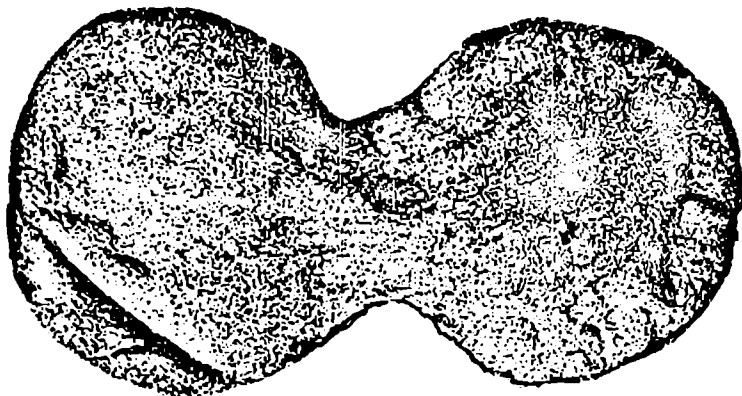
როგორც ვიცით, ამ სახის ტაბუ (უწუენა//უწონწშ) ბალსქვემოურ ბარბალობაშიც მოწმდება. ბარბალობის გარდა იგი ზოგ სხვა დღეობასაც ახასიათებდა, ისევე როგორც ხორბლის (ან ფეტვის) ფქვილის მარაგის წინასწარ დამზადება სხვა დღეობებისთვისაც ხდებოდა.¹ საყურადღებოა ის, რომ გუიზ-ები (//ბქვ. ტაბლწშ) უმრავლეს შემთხვევაში ნაყოფიერების მნათობ დეტაებათა დღეობებისათვის მზადდებოდა და მათი შეწირვა ამ დეტაებათა სახელზე ხდებოდა.

დღეობა ბარბალობას ლოცვა-ვედრება და შესაწირავეების მიძღვნა ზოგ თემში შუა ცეცხლთან, ზოგან სალოცავეში, უმთავრესად კი სახლში ამომავალი მზის მხარეს ან აღმოსავლეთის კედლის მარჯვენა სარკმელთან სრულდებოდა.

უნდა ითქვას, რომ მზის მხარეს, ხოლო ზემო სვანეთში სახლის აღმოსავლეთის კედლის მარჯვენა სარკმელთან მრავალი დღეობის, განსაკუთრებით საოჯახო დღეობების ძირითადი რიტუალი – ლოცვა და შესაწირავეების მიტანა – იყო მიღებული. ზემო სვანეთის მოსახლეობის რწმენაში სახლის ეს ნაწილი წმინდათაწმინდა ადგილად იყო მიჩნეული. თავისთავად ცხადია, რომ ამგვარი რწმენა და რიტუალის შესრულების წესი თავდაპირველად მზის თაყვანისცემის ნიადაგზე უნდა შემუშავე-

¹ სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. 15, შენ. 1.

ბულიყო. ამით ჩვენ იმის თქმა არ გვინდა, თითქოს ყველა დღეობა, რომელთა რიტუალი მზის მხარეს სრულდებოდა, მზის თაყვანისცემას შეიცავდა. მაგრამ ის უითარება, რომ მსახურების ამგვარი წესი ახასიათებდა მრავალ დღეობას, მათ შორის ისეთებსაც, რომელთაც უშუალო კავშირი მზის კულტთან არ ჰქონია, ამტკიცებს ოდესღაც ამ კუთხის მოსახლეობაში მნათობი მზის

სურ. 2. შესაწირავი კვერი „თერი ტაბლარ“. ლენტეხი.

მძლავრი კულტის არსებობას.

ხალხის რწმენით, ბარბლაშ-ი დაწესებული იყო გადამდებ სნეულებათა („ცუდი ჭირის“ – ხოლა მაზიგ) და საზოგადოდ ყოველგვარი ავადმყოფობის საწინააღმდეგოდ. დღეობის შესაწირავები და ლოცვა-ვედრება ადამიანს და საქონელს ავი სენისაგან იცავსო, აღნიშნავდნენ მორწმუნე სვანები ჩვენი მუშაობის დროს სვანეთში. და მართლაც, განსაკუთრებით გადამდებ სნეულებათა აცილება, თვალის ტკივილისაგან განკურნება და თვალთა შუქის მინიჭება ბარბალობის ლოცვის ტექსტების მთავარ შინაარსს და დღეობაზე შესაწირავების მიტანის მთავარ მიზანს შეადგენდა. ამ დღეობის ძირითადი დანიშნულება მაინცდამაინც დაავადებული თვალების განკურნება, თვალთა შუქის მინიჭება და „ავი ჭირისგან“ (ხოლა მაზიგ) დაცვა იყო. ამას გეაფიქრებინებს დღეობაზე საგანგებო რიტუალის არსებობა თვალის ტკივილის საწინააღმდეგოდ განკუთვნილი და ლოცვა-ვედრების ტექსტებში ყველაზე ხშირად ხოლა მაზიგ-ის („ცუდი ჭირის“) ხსენება.

შესაბამისად, თავისებური იყო ბალსზემოურ-ქვემოსვანური

ხალხური რწმენა-წარმოდგენები ღვთაება ბარბალეს შესახებ. მათი მიხედვით, ღვთაება ბარბალ-ის ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქცია მკურნალობაა. ამიტომ მათ, სხვათა შორის, ბარბალ კურნელ და ბარბალ ექიმს ეპითეტებით მოიხსენებდნენ. ბარბალი განსაკუთრებით თვალის ტკივილისა და გადამდებ სნეულებათაგან დამცველი ღვთაებაა. მის სახელზე სწირავდნენ სამარხეო გულიან ტაბლებს და „ცუდი ჭირისაგან“ დაცვას მას ევედრებოდნენ.

„ღერბეთ, სი ლოგუღეჩხოლა ზიგ ხენ, ხოლა მაზიგ ქოგ ქაბჟენ, ხოჩა ლუნთ გუაყრ, ლუფხუ ოგუჰა შუიდობდ.“

– ღმერთო, შენ დაგვიცავი ცუდი ჭირისაგან, ცუდი ჭირი აგვაცილე, კარგი ზამთარი მოგვეცი, გაზაფხულს მოგვასწარი მშვიდობით, – ევედრებოდნენ მას ჩოლურელები ბარბალობა დღეს ნიგვზიანი ტაბლებით ხელში.²

ღენტეხელი მანდილოსანი შემდეგი სიტყვებით მიმართავდა ბარბალეს:

„ბარბალ კურნელ, სი ლოგუღემდ- ოგ ქაბჟენ ხოლა მაზიგ, ოგ ქაბჟენ ხოლა თე-აყბა... ოგ ლეჩ ჩი მაზიგ ხენ ქა.“

– ბარბალე მკურნალო, შენ გვიშველე... გვაშორე ცუდი ჭირი, გვაშორე ცუდი თვალ-ყბა... დაგვიცავი ყოველგვარი ჭირისაგანო.³

ენიმიკის მეცნიერ თანამშრომელი არსენ ონიანისაგან ბოლო ხანს მიღებული ცნობის თანახმად, ქვემო სვანეთში თვალის ტკივილის ღმერთად და მკურნალად ბარბალე მიაჩნდათ და ევედრებოდაც მას მიმართავდნენ ხოლმეო. ბარბალობას ღენტეხში ერთმანეთზე გადაბმულ ორ მრგვალ კვერს (სურ. 2), ხოლო ლაშხეთში ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ მრგვალ წყვილ კვერს (სურ. 3) ბარბალეს სწირავდნენ და თან შესთხოვდნენ თვალის სინათლე არ მოგეაკლოო. ამ კვერების შეწირვა სახლში მზის მხარეს სრულდებოდა და მისი შემსრულებელი სახლის უფროსი მანდილოსანი იყო. განსაკუთრებით საგულისხმოა ის, რომ ამ ლოცვისა და შესაწირავების მიძღვნის დროს ოჯახის ყველა წევრს, შემწირველის გარდა, თვალები დახუჭული ჰქონია.⁴

ბალს ზემოთაც ბარბალ ექიმს-ი განსაკუთრებით თვალის ტკივილისაგან დამცველ ღვთაებად მიაჩნდათ. თვალის

² სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. 19. ამჟამად სიტყვასიტყვით ეთარგმნით ყველგან ლოცვებში მოცემულ სიტყვებს: ზიგ, მაზიგ, ხოლა ზიგ, ხოლა მაზიგ.

³ დასახ. ნაშრომი, გვ. 19-20.

⁴ ამ ცნობების მოწოდებისათვის ა. ონიანს მადლობას მოვახსენებ.

ტკივილით დაავადებული პირი ან იმ სახლის მანდილოსანი, სადაც ასეთი ავადმყოფი იყო, ბარბალეს სამ კევრს შესწირავდა და თვალის ტკივილისაგან განკურნებაზე ლოცულობდა.

ამავე დროს ბარბალე თვალის სინათლის მიმნიჭებულ ღმ-

სურ. 3. შესაწირავი წყვილი კვერი „თერი ტაბლარ“. ღაშხეთი.

ერთადაც ითვლებოდა. ბარბალობაზე ღამისთევის დროს მულახელი მანდილოსანი შემდეგი ლოცვით მიმართავდა ბარბალეს:

„დიდებ აჯკანდ ბარბალ ქეიშაშს,⁵ მადილ ჯერი, ღახემდ ნიშგუე ქორაშ კუმაშს ი მრა, ღახო გუიმი ნახირული, თემი ნარჰი; ნიშგუე ქორაშ მერდა მარემიში ი კუმშიშ თემიშ მასტუნა ი ტანიშ მაზიგ ლექუა ლიც ღახო, ლეუა ბიქუს...“

– დიდება მოგსვლოდეს ბარბალე ქეიშისას, მადლი გექნება, უშეელე ჩენი სახლის საქონელს და ადამიანს, მიეცი გულის სიხარული, თვალის სინათლე; ჩვენ სახლში მყოფი ადამიანის და საქონლის თვალის ტკივილი და სხეულის ჭირი ქვემოთ წყალს მიეცი, ზემოთ ქარსა.⁶

მაგრამ ამ ღვთაებას მხოლოდ და მხოლოდ კეთილი ბუნება არ ახასიათებდა (ამაში ჩვენ ზემოთაც დაერწმუნდით, როდესაც მიწათმოქმედებასთან და მესაქონლეობასთან დაკავშირებულ მის

⁵ ქეიში – ადგილის სახელია.

⁶ დასახ. ნაშრომი, გვ. 14. მხოლოდ ერთგან, დაღში (აფხაზეთში) ვიჩნაშელ მოახალშენეთა შორის დავამოწმეთ ცნობა იმის შესახებ, რომ ბარბალე განსაკუთრებით დასტაქრების მფარველი ღმერთია. მოხუცებმა გვიამბეს: სოფლის დასტაქრები თავის ხელობის მფარველობას ბარბალეს გამოსთხოვდნენ და თავის გაჭირვებულ ავადმყოფებს ამ ღვთაებას ავედრებდნენო. იქვე, გვ. 17.

ფუნქციებს ვიხილავდით). ბარბალი არა მხოლოდ გულის მხიარულებისა და თვალის სინათლის მიმნიჭებელი და თვალის ტკივილისა და ცუდი ჭირისაგან მკურნალ-მფარველი იყო, არამედ ავადმყოფობას თვით ის აჩენდა. ამიტომ იყო, რომ ლატალელები მას შეღალადებდნენ:

„დიდებ აჯკვად ბარბალს! ბარბალ, მასტუნ ნოსა ნაყრ მარა ი ქუნლემგენა.“

– დიდება მოგივიდა ბარბალეს! ბარბალე ტკივილს ნუ მოგეცემ ადამიანს და საქონელს.⁷

მესტიელები კი ბარბალეს ასე ევედრებოდნენ:

„ო-ო, დიდებუ აჯკვედ, მადლოუ აჯკვედა ბარბალს! ბარბალ ღერბეთ, ისგუ ლიმზურ ანმარჯუ, ნაფშირი ლახო ნიშგუე კუმშს, მარცხ ათქბინ, ლემქიმად ნოს ანკვდე, დიდებ აჯკვად ბარბალს! ჯოდ ლადი ლადელ ლიმზურ დო აჯქუცედ, ეჩქად ნიშგუე კუმშს მარცხ ნოსა ოხკიდე, დიდებუ აჯკვედა ლადრ ყერ ბარბალს.“

– ო-ო, დიდებამც მოგსელოდეს, მადლიმც მოგსელოდეს ბარბალეს! ბარბალე ღმერთო, შენი ლოცვა გაგვიმარჯვე, სიმრავლე მიეცი ჩვენს საქონელს, მარცხი აშორე, საექიმოდ არ გაგვიხადო, დიდება მოგივიდა ბარბალეს! სანამ დღევანდელ დღეს ლოცვა არ შეგიწყვიტოთ, მანამ ჩვენ საქონელს მარცხი არ მიაყენო, დიდებამც მოგსელოდეს დღეის ძალს ბარბალეს.⁸

ან კიდევ ასე ილოცავდნენ:

„ო-ო, დიდებ აჯკვად, ბარბალს დიდებუ აჯკვედა! ბარბალ უიბე ლეკლათხე, ნიშგუე ქორა მერდა მარე ლემქიმადი ლემშედლდ ნორ ანკვდე, მასტუნა ათქბინ, დიდებ აჯკვად ბარბალს!“

– ო-ო, დიდება მოგივიდა, ბარბალეს დიდებამც მოგსელოდეს! ბარბალეე, ზეამადლებულო, ჩვენ სახლში მყოფი ადამიანი საექიმოდ და საშველად არც ერთი გახადო, ტკივილი აშორე, დიდება მოგივიდა ბარბალეს.⁹

ამგვარად, დღეობა ბარბალეშ-ის რიტუალსა და ლოცვის ტექსტებში ასახული ხალხის რწმენის მიხედვით ღვთაება ბარბალე თვალის შუქის და გადამდებ სნეულებათა („ცუდი ჭირის“) უზენაესი პატრონი და გამგებე-

⁷ იქვე, გვ. 9.

⁸ იქვე, გვ. 11-12.

⁹ იქვე, გვ. 12.

ლია: ის ანიჭებს ადამიანს თვალის სინათლეს; იცავს მას თვალის ტკივილისა და გადამდებ სნეულებათაგან და ამ სენით დაავადებულებს მკურნალობს; ამავე დროს ბარბალეს შეუძლია ადამიანს ტკივილები გაუჩინოს და ის სააქიმოდ გახადოს.

თვალთახედვასთან და გადამდებ სნეულებებთან დაკავშირებული ბარბალეს ფუნქციები დანარჩენი ქართველი ტომების რწმენა-წარმოდგენათა მიხედვით

შეხედულება ბარბალესზე, როგორც გადამდებ სნეულებისაგან მფარველ და თვალთა შუქის უზენაეს ბატონ-პატრონზე, ყველა ქართველ ტომში არსებობდა. გადამდებ სნეულებათაგან ის სპეციალურად ყვავილის, წითელასი და სხვა საყმაწვილო

სურ. 4. შეწირული „თვალის კაკლები“.

ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმის კოლექცია №11-39/1.

სახადის ღვთაებად ითვლებოდა.

გურულების რწმენით, ბარბალე ყვავილით დასნეულებულებს ეხმარება და ჰკურნავს მათ ამ სენისაგან. გურიაში ღლეობა

ბარბალობას განსაკუთრებით სოფლის ექიმში ქალები და მკითხავეები იხდიდნენ. ამ დღეს ისინი ევედრებოდნენ ბარბალებს — ჩვენი წამლები არგე და ავადმყოფი მოგეირჩინეო.¹⁰ გურული ექიმში ქალი ათივე თითზე მიიკრავდა ანთებულ სანთლებს და ილოცავდა: წმინდაო ბარბალებო, ჩემი აქიმობა ამ წელიწადში გამიმართლე, დუუცვეთელი ქენი და წაღმა დამიგეირგეინეო.¹¹ სვანების მსგავსად, გურულები ბარბალებს წმინდა მკურნალის ეპითეტი იხსენიებდნენ.¹²

სამეგრელოში გადამდებ სნეულებათაგან, განსაკუთრებით ყვავილისაგან, დაბრმავებული პირები ბარბალებს შეელადახმარებას ევედრებოდნენ და შესაწირავენის მირთმევას აღუთქვამდნენ. ამ წმინდანის სახელობის დღეობაზე, რომელიც ყველიერის ორშაბათს სრულდებოდა, ისინი თეთრი ტანისამოსით იმოსებოდნენ, ფეხშიშველი ბარბალებს სახელობის ეკლესიებში მიდიოდნენ და იქ ღამეს ათევენენ.¹³

ქართლში თვალის ტკივილით დაავადებულებს ან მათ მახლობლებს ბარბალებს სახელობის ეკლესიებში ვერცხლის ან სანთლის „თვალის კაკლები“ მიჰქონდათ და თვალების განკურნებისათვის ლოცვა-ვედრებით ბარბალებს სწირავდნენ. ამასთან ერთად ქართლელებში, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, გაერცვლებული იყო მამლის შეწირვა. „დამიზეზებული“ ოჯახი ეკლესიის გაღაენში ან მის მახლობლად ბარბალებს სახელზე ცოცხალ მამალს გაუშვებდა.¹⁴

აქვე ვათავსებთ საქართველოს ანტირელიგიური მუზეუმის კოლექციების ფოტოსურათებს, რომლებიც სოფელ ქორდის (გორი) და ნაეთლულის (თბილისი) წმ. ბარბარეს სახელობის ეკლესიე-

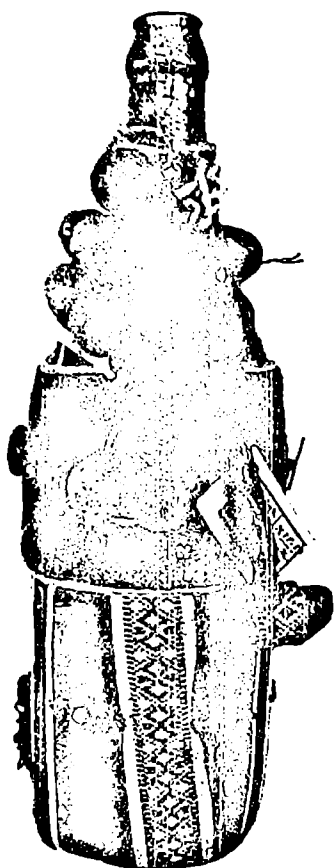
¹⁰ T. Mamaladze, დასახ. ნაშრომი, გვ. 69-70. ავტორს აღნიშნული აქვს, გურიაში ბარბალობას მარტო სოფლის ექიმები იხდიდნენო, მაგრამ ეს ცნობა ნაკლულია.

¹¹ ცნობა მომავლოდა გ. ლომთათიძემ, რომელსაც იგი 77 წლის ალექსი ჭეიშვილისაგან ჩაუწერია სოფელ გვაბრათში (მახარაძის რაიონი). ამ ცნობის მოწოდებისათვის გ. ლომთათიძეს მადლობას მოვახსენებ.

¹² ი. მეგრელიძე, დასახ. ხელნაწერი.

¹³ M. Sakhokia, Le culte de la petite vérole en Géorgie, Paris, 1903, გვ. 14.

¹⁴ ცნობა მომავლოდა გორის რაიონის სოფელ საქაშეთის მცხოვრებმა პელო ბრეგვაძემ.

სურ. 5. სახედაშე ბოთლი
„თეალის კაკლებით“.

ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს
მუზეუმის კოლექცია №4-39/2.

ბიდან არის გამოტანილი.¹⁵ ეს საგნები ბარბალეს სახელზე მიძღვნილი მეტად საყურადღებო შესაწირავებია. შეწირულია, ერთი მხრივ, უამრავი სანთლის „თეალის კაკლები“. ნავთლულის ეკლესიიდან გამოტანილ კოლექციას 72 წყვილი სანთლის „თეალის კაკალი“ შეადგენს (სურ 4), ხოლო ქორდის ეკლესიიდან ერთ კოლექციად მოცემულია 16, მათ შორის ერთი წყვილი ლითონისაა (სურ. 5) და მამლის ფრთაბუმბული (სურ. 6), მეორე მხრივ, ბარბალეს მონებად შემდგართა შეწირულობანი – წნელის უღლები (უღლის საშუალო D 27 სმ. მრავალი მათგანი დამტვრეულია, ხოლო მთელი 30 ცალია), რომლებზეც ჩამოკიდებულია წითელი ნაჭრით ან თეთრი ბამბის ძაფით ხის ქერქისაგან გამოჭრილი ჯვარი და, უპირატესად, მრგვალი და ბრტყელი ქვა (მოთეთრო ფერის ქვები შიშვლადაა უღელზე ჩამოკიდებული, ხოლო მუქი ფერისა მეტწილად წითელ, თეთრ ან სხვა ღია ფერის ნაჭრებშია გამოკრული). ზოგი უღელი წითელი ნაჭრით არის გარშემოკრული. ამას გარდა, ზოგ უღელზე ჩამოკიდებულია ნაჭრებში შეხვეული ადამიანის თმა, „თეალის კაკლები“ და თეთრი ბამბის ძაფის ხევეა (სურ. 7,8).

¹⁵ საქართველოს ანტირელიგიური მუზეუმის კოლექციებით სარგებლობისა და ამ კოლექციების გამოქვეყნების ნებართვისათვის საქართველოს ანტირელიგიური მუზეუმის დირექტორსა და მეცნიერ თანამშრომლებს მადლობას მოვახსენებ.

უღლებს გარდა, ამავე რიგის შესაწირავს ეკუთვნის „ქამრები“ – წითელი და თეთრი გრძელი ნაჭრები, რომლებსაც ხატში მიმაჯალი მლოცველები წელზე ირტყამდნენ და მოლოცვის შემდგომ ხატში ტოვებდნენ (სურ. 9). ბოლოს, მესამე რიგის შესაწირაებია ბაეშის ავადმყოფობის გამომიძღვნილი აკვანი (სიგრძით 26,5 სმ, სიმაღლით 23 სმ, მოწარხული და წითლად შეღებილი; სურ. 10), ბაეშის პერანგები (მარლისა, სურ. 11) და „დედოფალები“ (ამათგან ერთი წითლით შემოსილი, სურ. 12, 13). არის აგრეთვე ბამბის თეთრი ძაფის გორგლები.

სურ. 6. შეწირული მამლის ფრთები და ბუმბული.

ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმის კოლექცია №4-39/12.

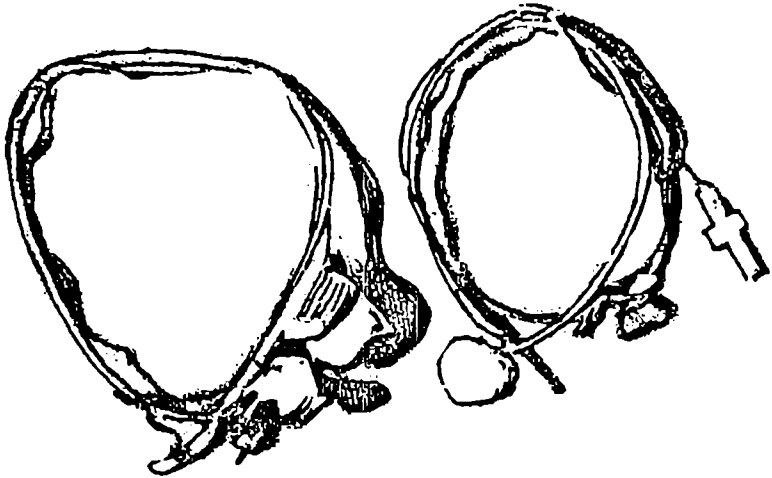
ქართლელების, კახელების,¹⁶ მესხების, ჯაეახელებისა¹⁷ და სხვა მოსახლეობის რწმენის თანახმად, ბარბაღე სახადის დედაა, რომლის შეილება იწოდებიან: ყვაეილი, წითელა, ქუნთრუშა, ყივანახეველა და მისთ. მათ საერთო სახელად „ბატონები“ ჰქვია.

საყურადღებოა, რომ ავადმყოფობასთან დაკავშირებული ბარბაღეს ფუნქცია ფშაეში სათაყვანებელ თამარ მეფეზეა გადატანილი. ყოველგვარი ავადმყოფობისაგან დამცველად და მკურნალად ფშაელებს თამარ მეფე მიაჩნიათ და მას „დედეს აქიმ-დედოფალს“ უწოდებენ.¹⁸ ხალხის წარმოდგენით, თამარ დედეს აქიმ-დედუფალი მკურნალია. როდესაც ფშაველი ავად გახდებოდა, მფარველობასა და შეველას თამარისაგან მოელოდა,

¹⁶ ლ. ბოჭორიშვილი, დასახ. ხელნაწერი.

¹⁷ ს. მაკალათია, მესხეთ-ჯაეახეთი, ტფ., 1938, გვ. 111.

¹⁸ ნ. ხიზანაშვილი, ეთნოგრაფიული ნაწერები, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, ტ. II, 1940, გვ. 25.

სურ. 7. ბარბაღეს მონის უღლები.

ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმის კოლექცია №4-39/10, №14-39/2.

მას მიმართავდა ლოცვა-ვედრებითა და შესაწირაეებით. მაშინაც კი, როდესაც ის ქალაქის ექიმის მიერ გამოწერილ წამალსა სვამდა, თამარის სახელს ახსენებდა – წამალი შემარგეო, თან ვერცხლის ფულს თაეზე შემოიფლებდა და თამარის სახელზე შეინახავდა. ამას წამლის საცსარი ერქვა. წლის მანძილზე დაგროვილ წამლის საცსარს, თამარის დღეობა რომ მოვიდოდა, მის ხატში წაიღებდნენ და იქ შესწირაედნენ.¹⁹ ბარბაღეს კულტ-თან პარალელის თვალსაზრისით აღსანიშნავია მოხუცი ფშაველი ჯვეისბერების გადმოცემა იმის შესახებ, რომ თამარ დედ-უფალის მთავარი შესაწირავი ძველად ძროხა იყო.²⁰

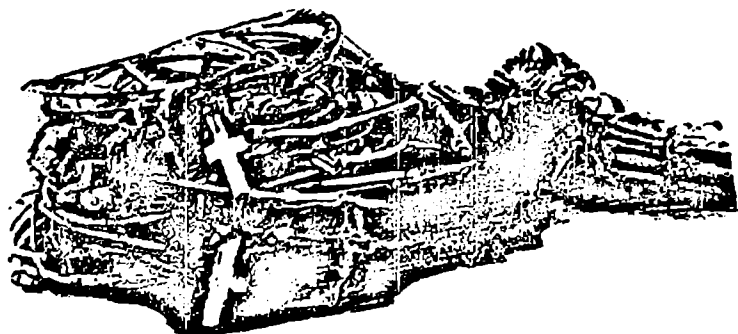
„ბატონების“ კულტი და მასთან დაკავშირებით ბარბაღე, როგორც „ბატონების დედა“, სახადისა და საზოგადოდ, ყოველგვარი ავადმყოფობის უზენაესი ბატონ-პატრონი, ცალკე ნაშრომში იქნება განხილული. ამიტომ ამჟამად ბარბაღეს იმ ფუნქციის განხილვაზე შევჩერდებით, რომელიც თვალთან, თვალთა ხედვასთან არის დაკავშირებული.

¹⁹ ვ. ბარდაველიძე, იერის ფშაველებში, ენიმკის მოამბე, ტ. XI.

²⁰ იქვე.

მზის ქალღვთაება ბარბალე

ქართველ ტომებში ფართოდ გავრცელებული შეხედულება ბარბალეზე, როგორც თვალის სინათლის მიმნიჭებელ და თვალის ავადმყოფობის გამწინ ღვთაებაზე ამ ღვთაების ასტრალური ბუნების მაჟღავენებელია; ამ შეხედულების საფუძველზე ბარბალე ისახება, როგორც მნათობი მზის ღვთაება.

სურ. 8. ბარბალეს მონის უღლები.

ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმის კოლექცია №4-39/19.

შუქის გამოკრთობა, განათება და ბრწყინვალება მზისა და მთვარის თვალსაჩინო და მთავარი ნიშანდობლივი თვისებაა მათ გარეგან გამოსახულებასთან ერთად. მზე და საესე მთვარე ამ თვისებით და გარეგანი ფორმით ძველ კულტუროსან ხალხებში ადამიანის თვალთან იყო შედარებული.²¹

ანალოგიურ მოვლენას ვხედვით ქართველ ხალხშიც, რასაც, უწინარეს ყოვლისა, ენობრივი ფაქტები ამჟღავენებს. თვალთა ხედვის აღმნიშვნელი ქართული სიტყვა მზერა ისევე, როგორც სიტყვა მზე, თავდაპირველად მნათობთა ზოგადი თვისების — მზინვის, ბზინვის, ბრწყინვალების აღმნიშვნელი ყოფილა, როგორც ამას აკად. ივ. ჯავახიშვილი ამტკიცებს.²² ხოლო აკად. ნ. მარი ერთ-ერთ თავის ნაშრომში პირდაპირ აღნიშნავს, რომ სიტყვა მზე, რომელსაც საერთო ფუძე აქვს ზმნასთან — მზერა,

²¹ W. H. Roscher, Ausfüh. Lexikon der griech. und röm. Mythologie II, Leipzig. 1890-1897, Mondgöttin.

²² ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. I, ტფ., 1928, გვ. 118-119.

მნათობის გარდა თვალსაც ნიშნავდაო.²³ სხვაგან განმარტავს: ქართული სიტყვა მზერა, წამოიშვა რა აუცილებლად „თვალ-იდან“, ე. ი. „მზის“ (ან „მთვარის“) მიკროკოსმოსური გამოყენებიდან, წმინდა ტექნიკურად ზეციურ თვალს, resp. მნათობს უკავშირდებოა.²⁴ მთვარის შესახებ კი იგივე აკად. მარს წამოყენებული აქვს დებულება: „груз. тогуал «глаз» – лишь позднейший дифференцианный вид груз. слова тогуარე «туна», раньше последнее слово также означало «глаз», а потому оно могло означать и «смотреть», «видеть»“.²⁵

ქართულ ეთნოგრაფიულ წყაროებში და ყოფაში მზის თვალთან შედარება-დამსგავსების მაგალითები მრავალია. ჩვენ მოგვეპოვება ტერმინი „მზისთვალი“, რომელიც მცხუნვარე, პაპანაქება მზის მნიშვნელობითაც იხმარება²⁶ და მზის ეპითეტიცაა. უკანასკნელი დაცულია აედრიანობის საწინააღმდეგო ქართულ-კახურ „ლაზარობის“ საგალობლის ვარიანტში. აქ იგი შემდეგ კონტექსტში გვხვდება: „ადარ გვინდა ცის ნამი, ღმერთო, მოგვემზის თვალი“. მზის მნიშვნელობით ეს ტერმინი ნახმარია ძველ (VIII-IX და X სს.) ქართულ ნათარგმნ ლიტერატურულ ძეგლებშიაც.²⁷

განსაკუთრებით საყურადღებოა მზის მნიშვნელობით გაგებული და ხმარებული სიტყვა თვალი სვანური დაფიცების ფორმულებში. ნაცვლად ქართული დაფიცებისა „შენმა მზემ“, „ჩემმა მზემ“ სვანი ხმარობს სიტყვასიტყვით რომ ვთარგმნოთ: „შენმა თვალებმა“, „ჩემმა თვალებმა“ და სხვა, მაგრამ სვანური

²³ Н. Марр, Китайский язык и палеонтология речи. Избранные работы, IV, გვ. 101-102; მთვარის შესახებ იხ. იქვე, გვ. 103.

²⁴ Н. Марр, Яфетический зори на украинском хуторе, Избр. работы, V, გვ. 259.

²⁵ Н. Марр, Из Пиренейской Гурии, Избр. работы, IV, გვ. 49-50; მზისა და მთვარის თვალთან კავშირის შესახებ იხ. აგრეთვე: იქვე, გვ. 39; Н. Марр, Абхазоведение и абхазы, Избр. работы, V, გვ. 172; მისივე, К вопросу о происхождении арабских числительных, Избр. работы, IV, გვ. 250; მისივე, Китайский язык, Избр. работы, V, გვ. 219; მისივე, Родная речь могучий рычаг культурного подъема, Избр. работы, V, გვ. 411.

²⁶ ე. ბერიძე, სიტყვის კონა, გვ. 30.

²⁷ Н. Марр, Ипполит. Толкование песни песней, Тексты и раз. по арм.-груз. филол., кн. III, მზე 22¹⁰; მისივე, Физиолог, Тексты и разыск. по арм.-груз. филол., кн. VI, с 6-7 (გვ. 1), с 10-11, 23-24 (გვ. 12). აკად. მარს ამ ძეგლებში ქართული „მზისთვალი“ არმენიზმად მიაჩნია.

თერა, თერპრ „თვალები“ სვანს ამ შემთხვევაში მხოლოდ და მხოლოდ მზის, დღის მნიშვნელობით ესმის. მოგეყავს სვანური დაფიცების შესაფერისი ფორმულები.²⁸ შვილებით დაფიცება: „მიშგუა გეზლირიშ თერალო“ – ჩემი შვილების მზემ („თვალებმა“), „ისგუა ბეფშილდრე თერაჯო“ – შენი ბაეშეების (კნინობითი ფორმა) მზეს („თვალებს“), „ბეფშილდრე თერაჯონ“ – ბაეშეების (კნინობითი ფორმა) მზეს („თვალებს“), „სგეიდლე თერაჯო ბქ ნომა მექე“ – ძეთა მზეს („თვალებს“), ტყუილი არ მითხრა, „გმსგოლე თერპრს ჯჷძღუნე“ – ძეთა მზეს („თვალებს“) გაფიცებ. დედა შვილს თავის თავს აფიცებს და შვილი დედას ფიცულობს: „დიშ თერაჯონ“ – დედის მზეს („თვალებს“). ქმარი ცოლს აფიცებს: „ისგუა ლაჯმილშ თერაჯონ“ – შენი ძმების მზეს („თვალებს“). თავს აფიცებენ: „მიშგუა თხუმემ თერალო“ – ჩემი თავის მზემ („თვალებმა“), „ისგუა თერალო“ – შენმა მზემ („თვალებმა“), „მიჩა თერალო“ – მისმა მზემ („თვალებმა“), „მინე თერალო“ – მათმა მზემ („თვალებმა“). უკანასკნელი ფორმულები (თავის დაფიცება) ისევე, როგორც ქართულში, ნიშნის მოგებითაც იხმარება. ამავე მნიშვნელობით ამბობენ: „ჰაიტ, ისგუი თერალო!“ – ჰაიტ, შენმა მზემ („თვალებმა“)! „ცხანი, ხუიჩო ისგუი თერალონ!“ – ვიზამ-არა, შენმა მზემ („თვალებმა“)!

ეს მაგალითები არა მხოლოდ მზის თვალთან შედარება-შენაცვლების ფაქტის არსებობას ამტკიცებს, არამედ იმასაც, თურამდენად ძლიერად ყოფილა ჩვენში განვითარებული ეს უკანასკნელი მოვლენა. სვანური დაფიცების ფორმულებში თითქ

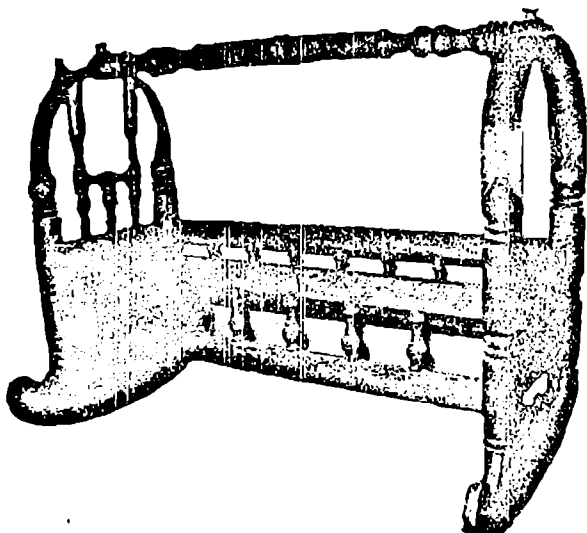

სურ. 9. შვირული „ქამრები“. ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმის კოლექცია №4-39/22.

²⁸ ალი დავითიანი, დასახ. ხელნაწერი.

მის წაშლილია სიტყვის თერა, თერარ („თვალეები“) ძირითადი მნიშვნელობა და იგი გაგებულია, როგორც მნათობი მზის (/ დღის) აღმნიშვნელი სიტყვა.

ამრიგად: ა) ზემომოყვანილი ეპითეტის – „მზისთვალის“ არსებობა და ბ) სვანური მაგალითები, ისევე, როგორც ქართული დაფიცების ფორმულები – „ჩემმა მზემ“, „შენმა მზემ“, „შენმა მზეგრძელობამ“ (ანუ „შენმა დღეგრძელობამ“) და მისთანანი,

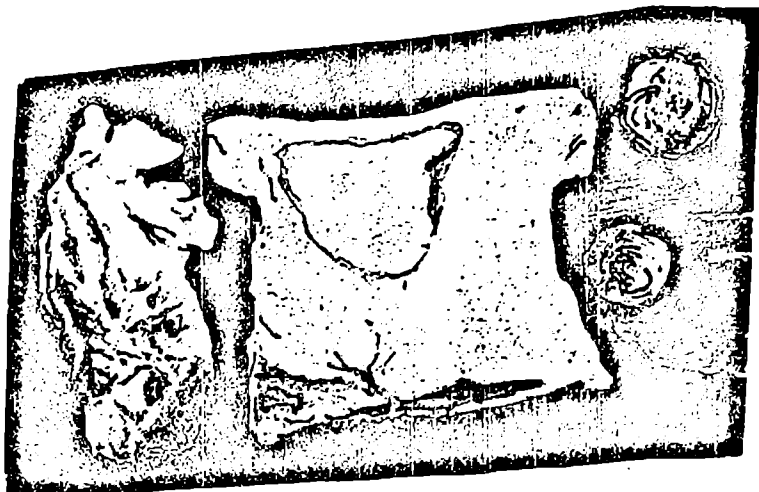

სურ. 10. ბარბაღეს სახელზე შეწირული აკეანი.
ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმის კოლექცია №14-39/1.

როგორც გ) უძველესი გადმონაშთების შემცველსა და უძველესი ხანიდან ჩამოყალიბებულს ხეესურულ ხუცობანის ტექსტებში მოცემული „მზის“ და „მზის მყოდ ანგელოზთა“ ხსენება და დიდება,²⁹ დ) შვიდეულის სვანურ, მეგრულ, ჭანურ სახელებში დაცული კვირის, როგორც მზის დღის სახელწოდება (სვანური მიშლადედ//მგჟელადედ, მეგრული ჟაშხა, ჭანური ბუაჩხა//მუაჩხა – „მზის დღე“) და მრავალი სხვა ფაქტი, ქართველ ტომებში მზის დიდი კულტის არსებობას ამტკიცებს.

²⁹ ე. ბარდაველიძე, აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველი მთიელების სასულიერო ტექსტები, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, ნაკვ. I, ტფ., 1938, გვ. 11, 13, 14, 19, 26.

უნდა ითქვას, რომ მზის მძლავრი კულტის არსებობა უმთავრესად ხალხის კულტურული განვითარების მაღალ საფეხურებზეა დამოწმებული. პრიმიტიული რელიგიების დიდი სპეციალისტი ფრეზერი პირდაპირ აღნიშნავს, რომ მზის რელიგია ყველაზე

სურ. 11. ბარბაღეს სახელზე შეწირული ბავშვის
პერანგები და ბამბის ძაფის გორგლები.

ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმის კოლექცია №4-39/16.

მეტად განვითარებულია ისეთ ხალხებში, რომლებმაც ცივილიზაციის გარკვეულ საფეხურს მიაღწიეს, მსგავსად ძველი ეგვიპტელებისა და მექსიკის და პერუს იმ ეპოქის ინდიელებისა, როდესაც ისინი ესპანელების მიერ იყვნენ აღმოჩენილნი.³⁰ ბარბაღეს კულტიც, რომელიც ჩვენ მზის კულტის ამსახველად მიგვაჩნია, ქართველი ხალხის კულტურული განვითარების მაღალ საფეხურზეა მოცემული, რამდენადაც ღეთაება ბარბაღე, როგორც ზემოთ დავამტკიცეთ, მსხვილფეხა საქონლის მეურნეობასთან და ნაწილობრივ მარცვლეულის მოსავლიანობასთანაა დაკავშირებული.

დაბოლოს, ჩვენთვის განსაკუთრებით ღირებულია ზემოაღნიშნული სვანური დაფიცების ფორმულები იმით, რომ ისინი მიუთითებენ მზის კულტის არსებობაზე ადამიანის თვალთან დაკავ

³⁰ James George Frazer, *The worship of nature*, v. I, 1926, XII, გვ. 442.

შირებით. ანალოგიური ქართული დაფიცების ფორმულები უშუალოდ მზის კულტს შეიცავს, მაშინ, როდესაც სვანურ ფორმულებში მზე-თვალის კულტია ასახული. ბარბაღეს კულტშიც მოცემულია მზე და მზის კავშირი ადამიანის თვალთან.

მზე, როგორც სინათლის წყარო, თვალთა შუქის გამხენია, გულის სიხარულის მიმნიჭებელი. მეორე მხრივ, მზედამწვარიც და თვალდავსებულცი (ქართული წყველის ფორმულები: „მე მზე დამწვარო“, „თვალდავსებულო“) შეიძლება ადამიანი იყოს. მზის მოჭარბებული სიცხოველე, პაპანაქება, მწველი მზე ცეცხლის ალივით ედება თვალებს, აზიანებს, ასწულებს და ავსობს. მნათობთა-მნათობის ეს ორი ერთურთის საწინააღმდეგო გამოვლინება (თვალთა შუქის მინიჭება და თვალების დაავადება-დავსება) ბარბაღეს კულტის ერთ-ერთი მხარე და ამ ღვთაების სპეციფიკური თვისება და ფუნქციაა.

ბარბაღეს, როგორც მზის ღვთაებას, თვალსაჩინოდ ასახავს, სხვათა შორის, ქვემოსვანური მსახურების წესი, რომლის თანახმად ღვთაების სახელზე ლოცვა-ვედრების დროს მლოცველნი მზის მხარეს დგანან და თვალები დახუჭული აქვთ. გასაოცარი არქაულობით შემონახული ეს რიტუალი უთუოდ დამყარებული იყო ხალხის რწმენაზე ბარბაღეს როგორც მზის ღვთაების შესახებ, რომლის მძლავრსა და მწველ სინათლე-სხივოსნობას ადამიანი თვალს ვერ უსწორებდა.

ჩვენ აქ ვერ შევწერდებით იმის მტკიცებაზე, რომ ღვთაება ბარბაღესადმი განკუთვნილ სვანურ რიტუალში წარმოდგენილ შესაწირავთა – „ბურთივით“ მრგვალი ყველის კვერის ქუთი ყუაბ, ამგვარივე ფორმის ყველნარევი პურის ტაბლების ყუაბ, ლიქღებე და სხვა და, მეორე მხრივ, სვანური ახალი წლის შემოსალოცთა – ყველის, რძის, რძესთან გაიგივებული წყლის „ლგჯე“ და მთის ბროლის „ქიუ“ „თაშ“¹⁾ და მისთანათა – მიძღვნის წესი შესაძლებელია ასტრალური მსოფლმხედველობის ნიადაგზე იყო შემუშავებული მათი დამსგავსების გამო სათაყვანებელი მზე-ბარბაღეს გარეგან ნიშნებთან (მნათობის მრგვალი ფორმა და მისი მოთეთრო ბრჭყვიალა ფერი).

ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა ბარბაღეს კულტში დაცული მეორე რიგის გადმონაშთი – „წმინდა“ და სათაყვა-

¹⁾ სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. 1, ზომხა, კანდა, კალანდა, გვ. 120-174.

ნებელი საგანი, რომელიც მოწმდება უშგულის დღეობა მუხტან-რწენ-ში მარმარილოს ქუთი ყუაბ-ის სახით.

დღეობა მუხტან-რწენ-ს დილით სოფლის ქალებს, ყოველ მოსახლიდან თითო ქალს, უშგულის ღამარია-ს სახელობის სალოცავის ღადბაშ-ში მიჰქონდათ ყველის მრგვალი კვერები (ქუთი ყუაბ-ები) და ფქვილი. იქ შესაწირავ ღჭირზილ-ებს აცხობდნენ და საქონლის გამრავლების, წველის მატების, მიწის მოსაველისა და ოჯახის კეთილდღეობისათვის სწირავდნენ. ამ დროს სალოცავის მსახური (ე. წ. ჯალსტანი) ყვარყვარე დადემქელიანის ტანისამოსით იმოსებოდა, ეკლესიის გაღაენის თავზე ადიოდა დიდი ზომის მარმარილოს ბურთით ხელში და გაღაენის გარეთ გასულს და გორაკის ფერდობზე შეფენილ მანდილოსნებს ამ ბურთით ამწყალობებდა. ეს ხდებოდა დილით, მზის ამოსვლის შემდეგ. მზეზე (თუ მზიანი დღე იყო, რა თქმა უნდა) მოელვარე მარმარილოს ბურთი, რომელსაც აგრეთვე ქუთი ყუაბ-ი ერქვა, მლოცველებში დიდ სასოებასა და მოკრძალებას იწვევდა. შესაწირავებით ხელში გორაკის ფერდობზე მდგომი თითოეული მანდილოსანი ცალკე შეღაღადებდა ჯალსტან-ს — ჩემკენ ქუთი ყუაბ-ით; და როდესაც ჯალსტან-ი მარმარილოს ბურთს მთხოვნელისაკენ მიაბრუნებდა, უკანასკნელი მუხლებზე ეცემოდა და თავს მიწამდე ხრიდა.²²

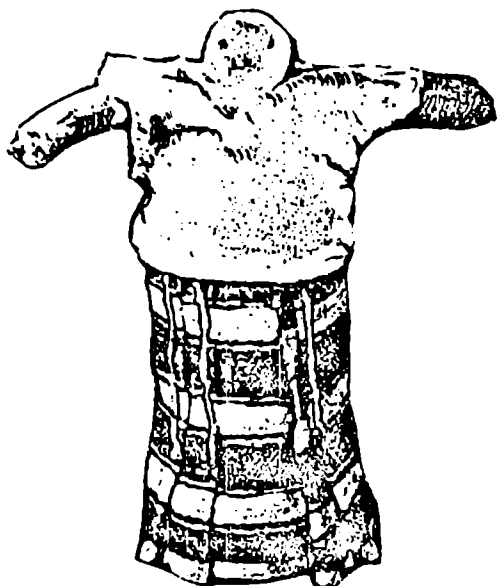
მარმარილოს ბურთის და ე. წ. ყვარყვარე დადემქელიანის ტანისამოსიდან ჩოხისა და ყაბალახის რეალური არსებობა დაამოწ-

სურ. 12. შეწირული
„დედოფალა“.

ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს
მუზეუმის კოლექცია №4-39/20.

²² სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. მუხტან-რწენ უშგულში (1936 წლის მასალები, ხელნაწერი); აგრეთვე 1931 წლის სვანეთის კომპლ. ექსპედ. დღიური (ხელნაწერი), დაცულია ენიმკის ეთნოგრ. განყ. არქივში.

სურ. 13. შეწირული „დედოფალა“
ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმის კოლექცია №4-39/6.

მა საქართველოს მუზეუმის კომპლექსურმა ექსპედიციამ 1931 წელს სვანეთში მუშაობის დროს. ეს ნივთები ინახებოდა უშგულის ლამარიას სახელობის ეკლესიის საკურთხეველში, სპეციალურ კიდობანში სხეადასხვა საეკლესიო განძეულთან ერთად. თავისთავად ცხადია, რომ ეს საგნები მატერიალური კულტურის უძველეს ობიექტებს არ წარმოადგენს. მაგრამ ამ წარმართულ დღეობაზე მათი როლი იმდენად დიდი ჩანს, რომ შესაძლებელია სვანური „ქელოსნების“ (ჯალსჷან-ების) სპეციალურ ტანისამოსში გამოწყობა და დღეობაზე მარმარილოს მსგავსი საგნით მრევლის დამწყალობება თავიდანვე მუხჷარწენის რიტუალის ძირითად ელემენტებს შეადგენდა.

დღეობა მუხჷარწენი ლამარიას სახელზე იყო განკუთვნილი და ლამარიას სახელობის სალოცავში სრულდებოდა. მაგრამ მარმარილოს ქუთი ყუაბი (ან მისი მსგავსი საგანი), უთუოდ, ოდესღაც მზის ღვთაება ბარბალებს სიმბოლოდ უნდა ყოფილიყო მიჩნეული. მრგვალი და ბრჭყეილა თეთრი საგანი,

რომლითაც მანდილოსნებს მზის ამოსვლის შემდეგ ამწყალობებდნენ და, რომელსაც მკვედრებული ქალები თვალს ვერ უსწორებდნენ, მისი დანახვისთანავე მუხლებზე ეცემოდნენ და თავს მიწამდე ხრიდნენ, — ეს ფაქტები ჩვენი მოსაზრების სასარგებლოდ ლაპარაკობს. ამასთანავე, სავსებით დასაშვებია, რომ მზის სიმბოლო და მასთან დაკავშირებული რიტუალი ლამაზი და სახელობის დღეობაზე ყოფილიყო წარმოდგენილი, ვინაიდან ნაყოფიერების ქალღეთაება ლამაზია ასახიერებდა ცისკრის ვარსკვლავს,³³ რომელიც მზის ამოსვლის წინამორბედი.

ღეთაების ემბლემის ნაშთები

მნათობების გარეგანი გამოსახულების აქცენტირების ნიადაგზე ასტრალური კულტების მატარებელ ხალხებში მზისა და მთვარის ღეთაებები ხშირად გამოსახული იყვნენ ბორბლით და დისკოთი, როგორც მათი ემბლემებით. მაგალითად, უძველეს ვახუბზე და ზოგ პლასტიკური ხელოვნების ნაწარმოებში ბერძნული ღეთაებები — ჰელიოსი და სელენე — ბიუსტების სახით წრეში იყვნენ ჩახატული, ან ადამიანის მთლიანი ფიგურის სახით მოცემულებს მათ თავზე დისკო ჰქონდათ გამოხატული.³⁴ ეგვიპტელების ღეთაება ჰორუსის (ქ. ედფუში) სიმბოლოს და ატრიბუტს ფრთოსანი მზის დისკო წარმოადგენდა.³⁵ ბაბილონში მზის ღმერთის სპეციალური ემბლემა იყო მრგვალი დისკო ცენტრში ოთხქიმიანი ვარსკვლავით და ქიმებშუა სხივებით გამოსახული³⁶ და სხვა.

ქართველი ტომების მზის ღეთაების ემბლემაც წრისა და დისკოს მოყვანილობის უნდა ყოფილიყო. ზემოთ, ბალსქეემოური

³³ ლამაზი კულტის შესახებ სპეციალური ნარკვევი ჯერხნობით არ გამოქვეყნებულა, მაგრამ ამ ღეთაების შესახებ არსებული მასალები ცხადყოფს მის ამგვარ ბუნებას. ამასთანავე უნდა ითქვას, რომ აკად. ივ. ჯავახიშვილი თავის გამოკვლევაში ქართველთა წარმართობის შესახებ, სხვათა შორის, ლამაზი ბუნებასაც ეხება და მის მიერ მოყვანილი საბუთებიდანაც ღეთაება ლამაზია (ღეთისმშობელი) ამგვარი ბუნების შემცველად ისახება. ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 84-85, 128-129.

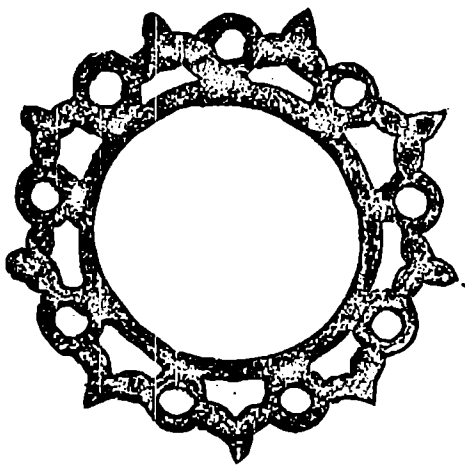
³⁴ W. H. Roscher, დასახ. ნაშრომი.

³⁵ Max Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, 1928, B. XII, §2.

³⁶ Bruno Meissner, Babylonien und Assyrien, II, Heidelberg 1925, გვ. 21.

მასალების განხილვის დროს დაერწმუნდით, რომ მრგვალი, შუაზე გახვრეტილი ფიქალი და კვირისტავეები ბარბაღეს სახელზე ეწირებოდა. ხალხში დაცული რწმენის თანახმად, ეს საგნები ბარბაღეს მიეკუთვნებოდა, როგორც მისი ქალური ბუნების ამსახველი ობიექტები. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, შესაძლებელია ისინი ოდესღაც ბარბაღეს ასტრალურ ბუნებასთან იყვნენ დაკავშირებულნი და მათი მსგავსი საგნები ბარბაღეს როგორც მზის ღეთაების ემბლემებსაც წარმოადგენდნენ.³⁷

არანაკლებ მნიშვნელოვანია აღძრული პრობლემის გასაშუქებლად სვანური გირგედი. გირგედი ლახამულელებისა და ეცერლების საფიცარი „ხატი“ იყო. ეცერლების გირგედი ინახ-

სურ. 14. „გირგედ“ – საფიცარი ხატი ლახამულაში
 ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმის ეთნოგრაფიული
 განყოფილების ფოტოსურათი, დრ. №114.

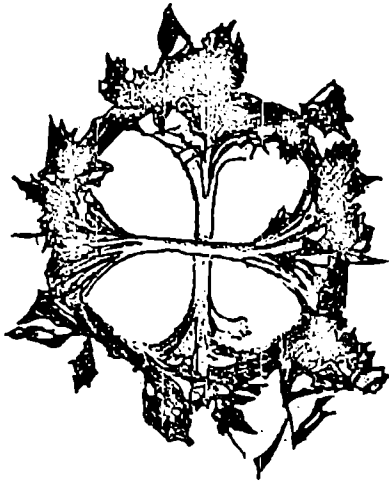
³⁷ კვირისტავეის მზესთან დაკავშირების შესახებ იხ. Н. Марр, Языковая политика яфетической теории и удмуртский язык, Москва, 1931, გვ. 31-32. კვირისტავეების ასტრალური მნიშვნელობის საკითხს ეხება აგრეთვე მიღერი თავის ნაშრომში – Элементы неба в вещественных памятниках, Из истории докапит. формаций. Сб. статей к сорокопятилетию научной деятельности Н. Я. Марра, Москва-Ленинград, 1933, გვ. 149-155. ავტორს აქვე დასახელებული აქვს ახალი ლიტერატურა საკითხის შესახებ.

ებოდა ფხოტრერის ეკლესიაში, ხოლო ლახამულელებისა (საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე) ჩამოკიდებული იყო სოფლის მოედნის (სუნი ფ-ის) წმინდა ცაცხვის ხეზე. ლახამულას გირგედ-ი, რომლის სურათს აქვე ვათავსებთ, მრგვალი ფორმის ლითონის საგანია, ირგვლივ გარე ნაპირზე შემოყოლებული იმავე ლითონის ცხრა ცალი მომცრო რგოლით და ამ რგოლებშია სამყურა მცენარის სახის სამკაულებით. გირგედის D 20 სმ, ხოლო ორნამენტიანად დაახლოებით 31 სმ-ია. ეცერლების გირგედი ლახამულელების გირგედის მსგავსია.

ხალხში დაცული გადმოცემის თანახმად, გირგედ-ი მდ. ენგურის გადაღმა ლახამულას პირდაპირ აზიდული მთის წვერიდან არის ჩამოტანილი. საყურადღებოა, რომ შედარებით გვიანი ხანის გადმოცემაშიც კი გირგედი ცოცხალ არსებად ისახება. ერთ-ერთი ხალხური თქმულებით, ძველად ლახამულელებს ყარაჩაელები დასცემიან და დიდი ზარალი მიუყენებიათ; მაშინ გირგედ-ი გაპარულა და სალოცავ ჯგჯრანგ-ბოგეშ-ის პირდაპირ რომ მაღალი კლდეა, იქ დამალულაო.

როგორც აღვნიშნეთ, გირგედი საფიცარი „ხატი“ იყო. ჩვენებური „ღმერთმანის“ მსგავსად, სვანები ხშირად ამბობენ ხოლმე „გირგედიშ ყერლო“ – გირგედის ძალმაო. ამ „ხატზე“ შერისხება ხდებოდა ისეთ შემთხვევებში, როდესაც, მაგალითად, მოსახლეს ყანას დაუზიანებდა ვინმე ან საქონელს ფეხს მოსტეხდა თუ სხვაგვარად დაასახინებდა, ან საქონელთან და მიწის მეურნეობასთან დაკავშირებულ სხვაგვარ ზარალს მიაყენებდა. დაზარალებული ოჯახი დანაშაულის ჩამდენის ან დამნაშავის მცოდნე პირთა გამოსატეხად სალოცავის კაცს (მოკილ-ს) გირგედ-ს ხალხში გაატანინებდა. გირგედით ხელში მოკილი ხმამაღლა შერისხავდა მოსახლის დამზარალებელს, თუ ის არ გამოტყდებოდა, და აგრეთვე იმ პირებსაც, რომლებმაც დამნაშავე ვინ იყო იცოდნენ და არ დაასახელებდნენ, დაემუქრებოდა მათ გირგედ-ის ძალით საქონლის ამოწყვეტას, მოსაველის ამოგდებას და თან გირგედს პირქვე გადააბრუნებდა.

ამგვარად, „ხატი“ გირგედი წრის სახის წმინდა საგანია, რაც ყურადღებას ამახვილებს იქითკენ, რომ გირგედში სათაყვანებელი მზის გარეგნული გამოსახულება შევიცნოთ. ამასთან ერთად, როგორც გირგედით შეირსხების შინაარსიდან ირკვევა,

სურ. 15. საახალწლო „გვერგვი“
 ლენხუმიდან. ს. ჯანაშიას სახ.
 საქართველოს მუზეუმის ეთნოგრაფიული
 განყოფილების
 კოლექცია №15-38/14.

ნა ჩვენში უძველესი ხანიდან უნდა მომდინარეობდეს. ამას ამტკიცებს, სხვათა შორის, თითქმის დღემდე შემონახული ე. წ. გვერგვის გაკეთების წეს-ჩვეულება ახალ წელს ლენხუმსა და რაჭაში.

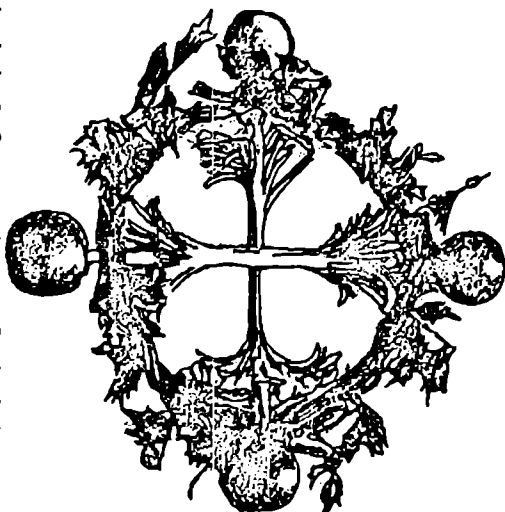
ლენხუმური საახალწლო გვერგვი³⁸ ლერწისაგან მოწნული რგოლია. ვაზის ექვსი ღერო მჭიდროდაა ერთმანეთზე გადაგრეხილი და რგოლად მოკეცილს თავები ტირიფის წნელით აქვს შეერთებული და გამაგრებული. ამ რგოლის შიგნით თხილის მომსხო ჯოხებია გარდიგარდმო ჯვარის სახედ დატანებული. ეს ჯოხები ბოლოდან ჯვარედინის შუა ნაწილისაკენ სიგრძეზე ჩათლილია ისე, რომ წერილ-წერილი ნათალი ზედვე აქვს დარჩენილი და ლერწის რგოლის შიგნით მას ნაპირებისაკენ ზოლებად ეფინება. თხილის ჯოხების წვერები რგოლშია გაყრილი და ნაწილობრივ მის გარეთ არის გამოშვერილი (სურ. 15). ამ წვერებზე ჩამოაცმევდნენ წითელ ვაშლებს, რომლებშიც

ხალხი ამ „ხატს“ საქონლის ამოწყვეტისა და მოსავლის ამოგდების ძალას მიაწერდა. რამდენადაც ჩვენ უკვე ვიცით, რომ საქონლისა და ნაწილობრივ მიწის მოსავლის აუკარგიანობა მნათობი მზის ღეთაება ბარბალებზე იყო დამოკიდებული, ამდენად საუიქრებელია, რომ წრის სახის „ხატი“ გირგედი ოდესღაც მნათობი მზის ღეთაება ბარბალებს სიმბოლური ნიშანი ანუ ემბლემა ყოფილიყო.

საზოგადოდ რგოლისებრი საგნების „სიწმინდის“ შესახებ რწმე-

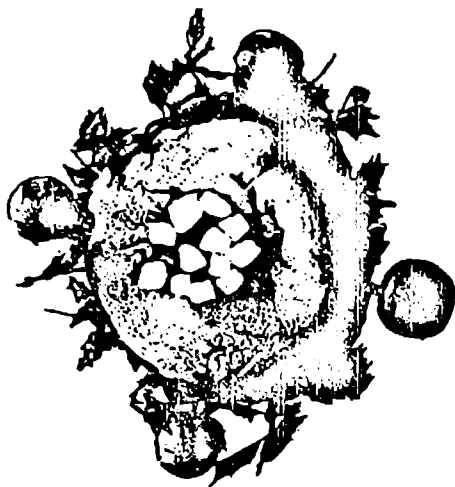
³⁸ აღწერთ საქ. მუზ. ეთნოგრ. განყ-ში დაცულ გვერგვს, კოლ. №15-38/14.

ნარტობილი იყო ვერცხლის წვრილი ფული. ვაზის რგოლის ირგვლივ ზემოდან ბაძგარის (ეკლიანი მცენარის) ფოთლიანი ტოტებია შემოყოლებული და დამაგრებული (სურ. 16). ს ა ა ხ ა ლ წ ლ ო გვერგვი-ს ცენტრში ათავსებდნენ შუაზე ჯვარდასახულს ე. წ. „საოჯახო ტაბლას“, რომელზეც ჯამით თაფლს დგამდნენ ან ვერცხლის წვრილ ფულს და შაქრის ნატრებს აწყობდნენ (სურ. 17). საქართველოს მუზეუმის ეთნოგრაფიის განყოფილებაში დაცული გვერგვის D 13 სმ-ია. გვერგვი-ს აკეთებდნენ ახალი წლის წინა დღეს და საღამომდე საფუარზე ათავსებდნენ. საღამოს, როცა შინაური მკლოვიარე სხვა ბურულში მიდიოდა დასაძინებლად, მას გვერგვი-ც თან მიჰქონდა. ახალ წელს დილით გვერგვით ხელში მკლოვიარე სახლის კარს მიადგებოდა და დაიძახებდა: „კარი!“ ამაზე შინიდან შეეკითხებოდნენ — რა მოგაქვსო. მკლოვიარე უპასუხებდა: „დადიანის თეთრი და ქონებაო“. კითხვა-პასუხი სამჯერ მეორდებოდა. შემდეგ მკლოვიარე შინ შევიდოდა, ღომის ან პურის მარცვალს სოხანე-ზე მიმოაბნეუდა, გვერგვით კერის გარშემო სამჯერ შემოივლიდა, შემდეგ მას კელავ საფუარზე მოათავსებდა, თვითონ ცეცხლის პირად დაჯდებოდა, ცეცხლში აღმოკიდებულ მუგუზალს შეანძრეუდა და თან დაიძახებდა: „ამდენი გოჭი, ამდენი ქათამიო“. ამ დროს სახლის უფროსი ქალი ოჯახის წევრებს ღვინით ხელს აბანინებდა; დაბანის დროს ხელების ქვეშ ჯამს შეუდგამდა, ხელებზე მარილს წააყრიდა და თან ამბობდა: „ღმერთო, ტკბილად დამიბერე ჩემი ქმარ-შვილი, უმტკიერად მიმყოფეო“. შემდეგ

სურ. 16. საახალწლო „გვერგვი“.
ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს
მუზეუმის ეთნოგრაფიული განყოფილების
კოლექცია №15-38/14.

ლი გვერგვის D 13 სმ-ია. გვერგვი-ს აკეთებდნენ ახალი წლის წინა დღეს და საღამომდე საფუარზე ათავსებდნენ. საღამოს, როცა შინაური მკლოვიარე სხვა ბურულში მიდიოდა დასაძინებლად, მას გვერგვი-ც თან მიჰქონდა. ახალ წელს დილით გვერგვით ხელში მკლოვიარე სახლის კარს მიადგებოდა და დაიძახებდა: „კარი!“ ამაზე შინიდან შეეკითხებოდნენ — რა მოგაქვსო. მკლოვიარე უპასუხებდა: „დადიანის თეთრი და ქონებაო“. კითხვა-პასუხი სამჯერ მეორდებოდა. შემდეგ მკლოვიარე შინ შევიდოდა, ღომის ან პურის მარცვალს სოხანე-ზე მიმოაბნეუდა, გვერგვით კერის გარშემო სამჯერ შემოივლიდა, შემდეგ მას კელავ საფუარზე მოათავსებდა, თვითონ ცეცხლის პირად დაჯდებოდა, ცეცხლში აღმოკიდებულ მუგუზალს შეანძრეუდა და თან დაიძახებდა: „ამდენი გოჭი, ამდენი ქათამიო“. ამ დროს სახლის უფროსი ქალი ოჯახის წევრებს ღვინით ხელს აბანინებდა; დაბანის დროს ხელების ქვეშ ჯამს შეუდგამდა, ხელებზე მარილს წააყრიდა და თან ამბობდა: „ღმერთო, ტკბილად დამიბერე ჩემი ქმარ-შვილი, უმტკიერად მიმყოფეო“. შემდეგ

სურ. 17. საახალწლო „გვერგვი“.
ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმის
ეთნოგრაფიული განყოფილების
კოლექცია №15-38/14.

მოგვასწროს ღმერთმაო“. დაბოლოს, გვერგვს კვლავ საფუარზე მოათავსებდნენ, სადაც იგი მთელი ახალი წლის განმავლობაში რჩებოდა.³⁹

უნდა ითქვას, რომ ქართული ხალხური ახალი წელი, რომელიც თავისი საზეიმო ცერემონიალით თვალსაჩინოდ გამოირჩევა სხვა ქართულ-ხალხურ საოჯახო დღეობებისაგან, ძირითადად მცენარეულ და ასტრალურ კულტებს შეიცავს. განსაკუთრებით აშკარა მანვენებლები ასტრალური და მცენარეულის კულტებისა, ერთურთთან შერწყმული და განუყრელი, დასავლეთ საქართველოს ახალი წლის ვარიანტებშია კარგად დაცული, მათ შორის ლეჩხუმურ ვარიანტშიც.

ლეჩხუმური ახალი წლის რიტუალის ერთ-ერთ ძირითად მომენტს გვერგვ-თან დაკავშირებული მოქმედება შეადგენს. ამ მოქმედების მიხედვით, გვერგვი წმინდათაწმინდა და ზრდისა და ნაყოფიერების ძალის შემცველ ობიექტად ისახება: ახალ წელს დილით ოჯახს გვერგვი-თ მიუკვლევენ და მას კერის გარშემო

ღვინიან ჯამს და გვერგვს შუა კალოზე გაიტანდნენ, გვერგვს მიწაზე დადებდნენ, ღვინოს კი გვერგვის თავზე ზევით ჰაერში აასხამდნენ რაც შეიძლება მაღლა და თან შესძახებდნენ: „ამ სიმაღლე ხვაეი, ამ სიმაღლე ხვაეიო“. შინ დაბრუნებისას გვერგვს კვლავ კერის გარშემო შემოატარებდნენ, ოჯახის ყველა წევრი მას ხელს შეახებდა და თან იტყოდა: „ბეერი კარგი წელიწადი

³⁹ ფ. გარდაფხაძე, ლეჩხუმური დღეობები (კალანდა და ახალი წელი), ხელნაწერი, დაცულია ენიმკის ეთნოგრ. განყ. არქივში.

შემოატარებენ; ოჯახის ყველა წევრი გვერგვე-ს ხელს შეახებს უთუოდ ხელის განათვლის ან, როგორც სვანები იტყობდნენ (და ეს უკეთ გამოხატავს წარმართულ გაგებას), „ხელის ახსნის“ მიზნით; მას საფუარზე ათავსებენ, ცხადია, ოჯახის ბარაქის მატებისათვის; იგი კალოზე გააქეთ, იქ მიწას შეახებენ (მიწაზე ათავსებენ) და მის თავზე ჰაერში ღვინოს ასხამენ მაგიური სიტყვების შეძახილით, რათა კარგი მოსავალი (დიდი ხეავი) გამოიწვიონ და სხვა.

ის გარემოება, რომ გვერგვი და გვერგვთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულება ახალი წლის რიტუალის ორგანული ნაწილია, ამ საგნის ასტრალურ კულტთან უშუალო კავშირზე მიუთითებს, რამდენადაც, როგორც აღვნიშნეთ, ახალი წელი მცენარეულის კულტთან ერთად ასტრალური კულტის ამსახველი დღეობაა.

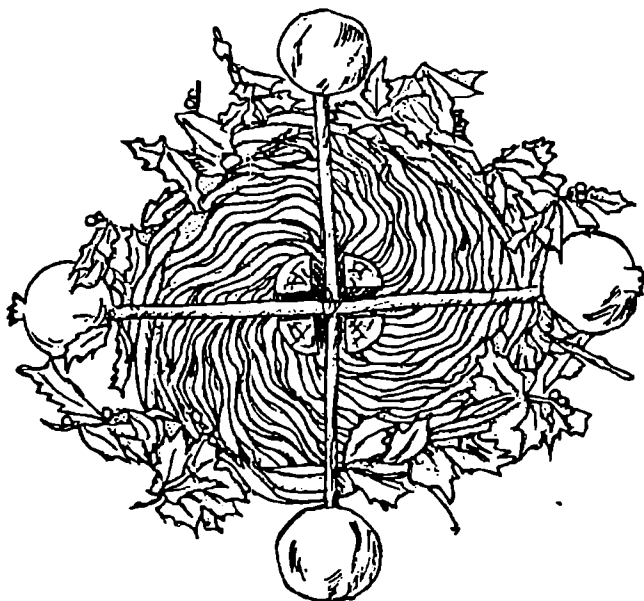
გვერგვის კავშირს ასტრალურ კულტთან განსაკუთრებული სიცხადით ამ საგნის გარეგანი გამოსახულება ამჟღავნებს: გვერგვი – წრე, მის ცენტრში მოთავსებული ჯერით, რომლის წერილად ჩათლილი ბოლოები წრის ნაპირისაკენ სხივების მსგავსად ეფინება, – მნათობი მზის ფორმასა და სხივოსნობას ასახავს. ამიტომ საფიქრებელია, რომ ბარაქის მიმნიჭებელი და მარცვლეულის ამღორძინებელი ძალის შემცველად მიჩნეული, გარეგანი გამოსახულებით სხივოსან მზეს დამსგავსებული და დღეობა ახალ წელში წარმოდგენილი წმინდა გვერგვი მზის ღვთაების ემბლემის გადმონაშთია.

სხვადასხვა უძველესი ხალხების მზის ღვთაების ემბლემებ-

სურ. 18. კალპიანი ჩიჩილაკი.

ისაგან რაჭა-ლექსუმური გვერგვი მნიშვნელოვანი დეტალით გამოირჩევა. იგი ლერწისაგან მოწნული რგოლია, მცენარეთა ფოთლებით და ნაყოფით, წითელი ვაშლებითა და სხვა საგნებით შემკული, მაშინ როდესაც უძველესი ხალხების მზის ემბლემა სხივოსანი ან ფრთოსანი დისკოა, ან უბრალო რგოლი,

სურ. 19. საახალწლო ჩიჩილაკის კალბი. ხედი ზემოდან.

ან ოთხმარგილიანი ბორბალი.⁴⁰ გვერგვის ეს თავისებური გარეგნული გამოსახულება ასახავს ქართველების უძველეს რწმენა-წარმოდგენებს, რომელთა მიხედვით მზის თაყვანისცემა მცენარეულის კულტთან განუყრელად იყო მოცემული.

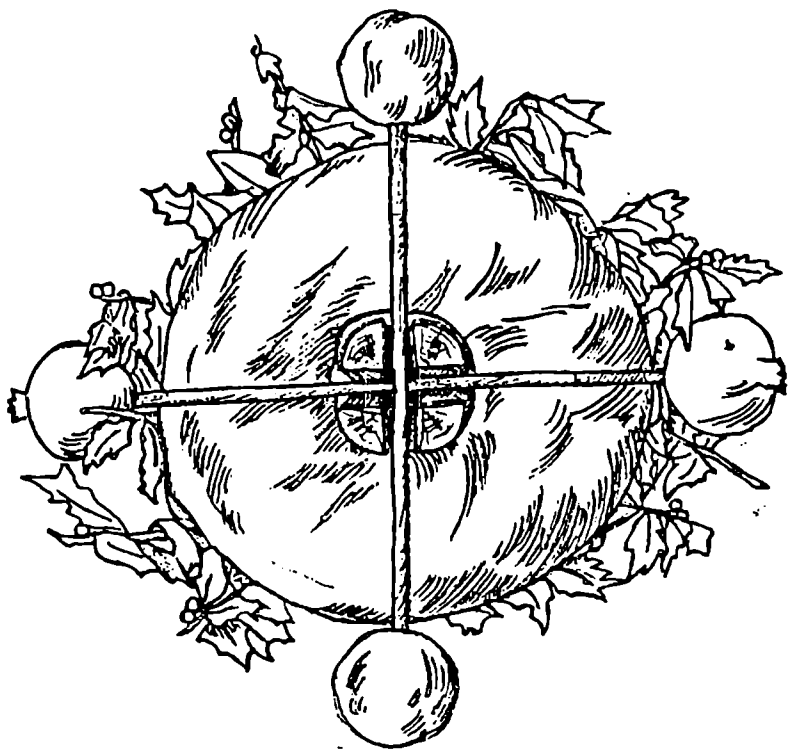
ამ ვითარებას ცხადყოფს არა მხოლოდ რაჭა-ლექსუმური საახალწლო რიტუალის მიზანდასახულობა და გვერგვი-ს, აგრეთვე სვანური გირგედ-ის, თავისებური გარეგნული გამოსახულება. ქართველების მზის ემბლემას ჩვენ ვამოწმებთ მეტად საინტერესო კომპლექსში, რომელიც მოცემულია გურიის მთიან

⁴⁰ ამ უკანასკნელის შესახებ იხ. Max Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, B. XII: „Sonnenscheibe“.

მოსახლეობაში ე. წ. „კალპიანი ჩიჩილაკის“ სახით. ჩვეულებრივი ჩიჩილაკისაგან კალპიანი ჩიჩილაკი განსხვავდებოდა იმით, რომ მას კალპი ჰქონდა გაკეთებული (სურ. 18). საახალწლო ჩიჩილაკის კალპი ღერწისაგან მოწნული რგოლია, რომლის D 4-6 გოჯს უდრის. იგი ნორჩი ფოთლებით, სუროს ნაყოფით, კურკანტელით და თხილის კვირტიანი ტოტებით არის შემკული. ამგვარად დამშვენებულ კალპს ჩიჩილაკის თავზე აცმევდნენ. კალპი მაგრდება ჩიჩილაკის იმ ადგილზე, სადამდეც ჩიჩილაკის წვერები ათლილი და განივრად გადაშლილია. ამის შემდგომ ჩიჩილაკს კვერცხით შესავებულ ყველისგულიან მრგვალსა და შუაზე გახვრეტილს კვერს – ბოკელს – ჩამოაცმევდნენ. ბოკელი კალპის ზემოთ, უკანასკნელის მიმართ პერპენდიკულარულად მაგრდება. სიდიდით იგი კალპის ზომისა არის. ბოკელს ზემოთ, ჩიჩილაკის თავზე დამაგრებულია 4-6 გოჯის სიგრძე ხის ჯვარი, რომლის ორ წვერზე ჩამოაცმევდნენ ბურთულას ფორმის კვერს ყვინჩილას, თითო წვერზე თითოს და დანარჩენ ორ წვერზე წყვილ ბროწეულს ან ვაშლს, თუ სხვა ხილეულს.⁴¹

თუ დავაკვირდებით გურულების საახალწლო კალპს იმ „სამკაულებითურთ“, რომლებიც მასთან ერთად ჩიჩილაკის თავზეა მოთავსებული (სურ. 19, 20), ცხადი გახდება, რომ ეს კალპი მზის

⁴¹ Т. Мамаладзе, დასახ. ნაშრ., გვ. 20-22. ცნობა მთიანეთის კალპიანი ჩიჩილაკის შესახებ პატ. აპოლონ წულაძემ მომაწოდა, რისთვისაც მას მადლობას მოვახსენებ. კალპიანი ჩიჩილაკის ნახატები შესრულებულია აღწერილობის მიხედვით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ბარბაღეს კულტში ჭარბად წარმოდგენილი შინაური ფრინველები, განსაკუთრებით მამალი (თვალის ტკივილთან დაკავშირებით მათი შეწირვა, რწმენა, რომ ბარბაღე შინაური ფრინველების მომშენებელია, აგრეთვე გურულების ჩიჩილაკზე მოცემული ბურთულას ფორმის ყვინჩილა-კვერი და მისთ.), უთუოდ ბარბაღეს, როგორც მზის ღვთაებას, უკავშირდება. სპეციალურ ლიტერატურაში ცნობილია მამლის კულტი, როგორც უნივერსალური და უადრესად ძველი დროიდან მომდინარე მოვლენა. ვითარცა განთიადის მაწაფებელი ფრინველი – მამალი, უმეტეს შემთხვევაში, მზესთან იყო ასოცირებული. W. H. Roscher, დასახ. ნაშრომი; А. Я. Штернберг, Первобытная религия в свете этнографии, лен. 1936, გვ. 10; Е. Г. Кагаров, Культ фетишей, растений и животных в древней Греции, Жур. Мин. Нар. Просв., 1913, март, гв. 134-136.

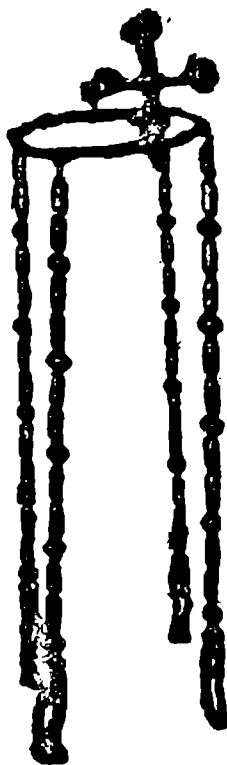

სურ. 20. საახალწლო ჩიჩილაკის კალპი. ხელი ზემოდან.

ისეთივე ემბლემაა, როგორიც რაჭველ-ლენხუმლების საახალწლო გვერგეი. ამ უკანასკნელის მსგავსად, კალპი ღერწისაგან მოწნული და მცენარეულით შემკული რგოლია; გვერგეის მსგავსადვე კალპის ზემოთ მოთავსებულია საახალწლო კვერი, რომელსაც გურიაში-ბოკელი ეწოდებოდა, ხოლო რაჭა-ლენხუმში საოჯახო ტაბლა; კალპისა და ბოკელის ზემოთ მოთავსებულია ხის ჯვარი, რომლის წვერებზე ბურთივით მრგვალი ყვინჩილა – კვერები და წყვილი ბროწეული ან ვაშლია წამოცმული, ხოლო რაჭა-ლენხუმურ გვერგეის ხის ჯვრის წვერებზე ვაშლებია ჩარტობილი; გვერგეს თუ სხივოსნობის გამოსახულებას ჯვრის წვრილად ჩათლილი ბოლოები ანიჭებს, ასეთივე სხივოსნობის გამოსახულება მოცემულია კალპშიც იმის წყალობით, რომ იგი ჩიჩილაკის წვერებზეა დასვენებული –

ჩიჩილაკის წვერები კალპის ცენტრიდან კიდურებისკენ სხივების მსგავსად იშლება; დაბოლოს, კალპი ახალი წლის რიტუალის ატრიბუტია ისევე, როგორც გვერგვი. რაც შეეხება კალპის მნიშვნელობას, იგი გვერგვის მნიშვნელობის მსგავსი უნდა ყოფილიყო, რადგან კალპი ჩიჩილაკთან ერთად არის მოცემული და უთუოდ ჩიჩილაკისა და კალპის მნიშვნელობა ერთმანეთშია შერწყმული. ხოლო ჩიჩილაკთან არსებითად ისეთივე მოქმედება (ახალი წლის მიკვლევა, კერის გარშემო მისი შემოტარება და სხვ.) იყო დაკავშირებული, როგორც რატულ-ლეჩხუმურ გვერგვთან. მაშასადამე, ჩიჩილაკი და მასთან ერთად კალპი, საახალწლო გვერგვის მსგავსად, სიუხვისა და ბარაქის სიმბოლური გამომხატველი უნდა ყოფილიყო და იყო კიდევ. ასეთი სრული დამთხვევა ცხადყოფს, რომ თუ გვერგვი მზის ღვთაების ემბლემის გადმონაშთად გურულების საახალწლო კალპიც უნდა იქნას მიჩნეული.

კვლევის საინტერესო ობიექტი ეთნოგრაფიულიგანყოფილების ჩიჩილაკი საგანგებო განხილვის ღირსია, მაგრამ ამჟამად მას დაწვრილებით არ ეხებით. აღვნიშნავთ მოკლედ მხოლოდ იმ ფაქტებს, რომლებიც მის თავდაპირველ მნიშვნელობას ამჟღავნებენ: 1. ჩიჩილაკი — მრავალტოტიანი ხის მსგავსი საგანია, რომელიც ზამთრის მზის მობრუნების დღეობასთან არის დაკავშირებული; 2. უძველესი კონცეფციის გადმონაშთი უნდა იყოს. გურულების რწმენა: — ჩიჩილაკი რაც უფრო დიდია, მით უკეთესიაო, და 3. ეთნოგრაფიულ ყოფაში ჩიჩილაკი ბედნიერება-კეთილდღეობისა და დოვლათის სიმბოლური გამოსახულებაა. ეს მონაცემები გეაფიქრებინებს, რომ

სურ. 21.

საქორწილო გვირგვინი.

ს. ჯანაშიას სახ.

საქართველოს მუზეუმის

კოლექცია №36-26/51.

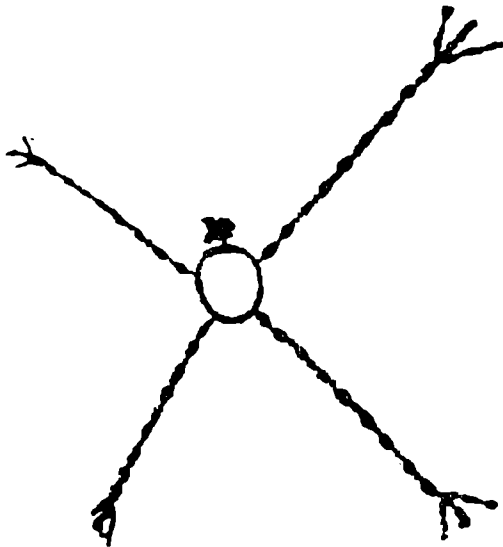
ჩიჩილაკის სახით განსახიერებულია ქართველების უძველესი შეხედულება მსოფლიო ხის შესახებ.

როგორც ცნობილია, მსოფლიო ხე მრავალ ძველ კულტურულ ხალხში, მათ შორის ძველ ეგვიპტელებში, მზესთან იყო ასოცირებული.⁴² კალპიანი ჩიჩილაკიც ამგვარ კონცეფციას ასახავს, რამდენადაც აქ მზის სიმბოლო – კალპი მსოფლიო ხის სიმბოლურ გამოსახულებასთან – ჩიჩილაკთან არის შერწყმული და ორივე ერთად (კალპი და ჩიჩილაკი) ზამთრის მზის

მოზრუნების დღეობაშია მოცემული.

ქართველ ხალხში მსოფლიო ხის კონცეფციის ფართოდ გავრცელებაზე მიუთითებს, ჩიჩილაკს გარდა, ერთი მხრივ, ქართულ ფოლკლორში დაცული შესაფერისი სახეები და, მეორე მხრივ, ეთნოგრაფიულ ყოფაში დამოწმებული ე. წ. „ბატონების ხე“ და მეგრელების „კელაპტარი“. „ბატონების ხე“ ეწოდება ყვავილით და წითელათი დააეადებულის სუფრაზე („ბატონების ტაბლა“)

აღმართულ ტოტს, რომელზეც ჩამოკიდებულია წითელი ნაჭრები, ხილეულ-ტკბილეული, პურის ცომისაგან გამომცხვარი და წითელი საღებავით მოხატული რკალის სახის პატარა კვერები, ბურთულები, სხვადასხვა ფრინველები, ცხოველები და სხვ.; ხოლო მეგრელების „კელაპტარი“ მიცვალებულის სახ-

სურ. 22. საქორწილო გვირგვინი.
ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმის
ეთნოგრაფიული განყოფილების
კოლექცია №36-26/51.

⁴² W. H. Roscher, *Lexicon*, I, გვ. 1518, 1541, 1546; Erman – Ranke, *Aegypten und Aegyptisches Leben im Altertum*, 1922, გვ. 397, 171.

ელზე სანთლისაგან ჩამოსხმული თითქმის რეალური სიდიდის ხეა, რომლის ტოტებზე ფრინველებია მოთავსებული.⁴³ ამ ორ საგანში უთუოდ ასახულია უძველესი მსოფლმხედველობისა და კულტის სამი ძირითადი ელემენტი – სათაყვანებელი მზე (კალპის, ყეინილას, მამლისა და სხვა ე. წ. „მზის ფრინველთა“ სახით), მსოფლიო ხე (ჩინილაკის, „ბატონების ხისა“ და „კელეპტარის“ სახით) და მიცვალებულის კულტი („კელაპტართან“ დაკავშირებით). ამ სამ ელემენტს ჩვენ ეპოულობთ ლახამულას სუნიფის კომპლექსშიც: სოფლის მოედანზე დგას „წმინდა“ ხე, რომელზეც, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, უკანასკნელ ხანამდე მზის სიმბოლო – გირგედი ეკიდა და რომლის გარშემო ძველი სამარხებია მოთავსებული.

მაგრამ დაუბრუნდეთ სათაყვანებელი მზის ემბლემების საკითხს. ჩვენ შესაძლებლად მიგვაჩნია სვანური გირგედის, რაჭულ-ლენხუმური გვერგვისა და გურული კალპის გვერდით ქართული გვირგვინის ამოყენება. გურია-სამეგრელოსა და, საზოგადოდ, დასავლეთ საქართველოს ქართველი მოსახლეობის ხალხური საქორწილო გვირგვინი, თანახმად პატ. თედო სახოკიასა და პატ. აპოლონ წულაძის მიერ მოწოდებული ცნობებისა,⁴⁴ ლერწისაგან მოწნულ რგოლს წარმოადგენდა, გვერგვის მსგავსად. განსაკუთრებით საყურადღებოა, რომ ქართლურ-კახური ნეფე-დედოფლის გვირგვინი⁴⁵ აგრეთვე რგოლის ფორმისაა, რომელსაც აქვს ოთხი მოგრძო ტოტი და რგოლის წინა ნაწილზე გასხივოსნებული ჯვარი; გვირგვინი რძისფერი შუშის მძივებითაა შემკული და მთლიანად ოქროს ან ვერცხლისფერი სირმით არის გადაკრული. ერთი სიტყვით, თავისი ფორმით, ტოტებით, სამკაულით და ფერით ქართლურ-კახური ხალხური საქორწილო გვირგვინი თითქოს მზის გარეგნულ გამოსახულებას, ფერსა და სხივოსნობას (განსაკუთრებით გვირგვინის ტოტების წყალობით) ასახავს (სურ. 21, 22).

საფიქრებელია, რომ ნეფე-დედოფლის თავზე ამგვარი გვირგვინის დადგმა ოდესღაც მაგიური ზემოქმედების მიზნით ხდებოდა.

⁴³ იხ. საქართველოს მუზეუმის ეთნოგრაფიული განყოფილების კოლექცია №15-40.

⁴⁴ ამ ცნობების მოწოდებისათვის პატ. თ. სახოკიას და პატ. ა. წულაძეს მადლობას მოვახსენებ.

⁴⁵ ქვემოთ მოგვყავს საქართველოს მუზეუმის ეთნოგრაფიის განყოფილებაში დაცული კოლექციის №36-26/51 აღწერილობა.

ბოდა. ახლად დაქორწილებულებს მზის მსგავს საგანს ადგამდნენ იმისათვის, რომ მზის ცხოველმყოფელი ძალა და ნაყოფიერების თვისება ნეფე-დედოფალზე გადასულიყო, ამასთანავე, თუ მოვიგონებთ იმ ფაქტსაც, რომ სვანურ ქორწილში ღვთაება ბარბალეს (და აგრეთვე ლამარიას) კულტთან დაკავშირებული ლიჭაჭის (//ჭაჭილარ) წეს-ჩვეულება სრულდებოდა, გასაგები უნდა იყოს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია რაჭულ-ლესხუმურ გვერგეთან ქართული ხალხური საქორწილო გვირგვინის შეპირისპირება.⁴⁶

მაგრამ ამასთანავე საჭიროა გვირგვინთან დაკავშირებული ყველა წეს-ჩვეულების და გვირგვინის ყოველგვარი მნიშვნელობის შესწავლა. ეს კი სპეციალური მუშაობის საგანია, რომლის დროსაც მკვლევარს მოუხდება არა მხოლოდ ეთნოგრაფიული ფაქტებით იხელმძღვანელოს, არამედ ლინგვისტიკურ მონაცემებთან ერთად ისტორიულ სამწერლობო ძეგლებში დაცული მასალაც გაითვალისწინოს.

⁴⁶ აკად. ნ. მარი ქართულ ტერმინს „გვირგვინი“ უდარებს ბერძნ. *χορώνη* „ბუჭედი“, *χορώνις*, *χορώνος*, ლათ. *corona* და ბრეტ. *kürün* „გვირგვინი“. მარის დებულების მიხედვით, პალეონტოლოგიური ანალიზის შედეგად „გვირგვინი“ და „ბუჭედი“ სემანტიკურ არქეტიპში არის „ცა“, resp. მისი ნაწილები და, მაშასადამე, ეს სიტყვა სახესხვაობას წარმოადგენს „ცა-დროისას“ – ბერძნ. *οὐρανός* „ცა“, *χρόνος* „დრო“. და თუ ეს ასეა, ასკენის აკად. მარი, მაშინ ამ სიტყვას შეეძლო „ციდან“ აღმნიშვნელი ყოფილიყო „ქუხილისა“ და „ქარიშხლისა“, რომელ მნიშვნელობითაც ამ სიტყვას ეპოულობთ ქართული გრგვინის და ბრეტონულში *kürün* „ქუხილის“ სახითაო. Н. Марр, Бретонская нацменовская речь в увязке языков Афревразии, Избр. работы, т. IV, გვ. 217.

მესამე თავი მზე-ბარბალეს ბანახლების დღეობა

ზემით განხილული იყო ქართველი მოსახლეობის დღეობა ბარბალობა, რომელიც სხვადასხვა კუთხის ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში სხვადასხვა ვარიანტებით არის წარმოდგენილი. მაგრამ ამ დღეობაში და ამ დღეობის შესახებ მეტად საყურადღებო თითქმის ყველა კუთხისათვის საერთო წეს-ჩვეულებანი და რწმენა-წარმოდგენებიც არსებობდა, რომელთა განხილვაზე ამჟამად გადავიდეთ.

ზამთრის ნაბუნობის დღეობა

სევანებს ღრმად სწამდათ, რომ ბარბალობასა და მზის მოქცევას შორის მჭიდრო კავშირი არსებობდა. ლახამულელებისა და მესტიელების წარმოდგენით, ბარბოლ//ბარბლჳს სამი დღის განმავლობაში მზე ერთ ადგილზეა გაჩერებული და არ იძვრის. სევანების უმრავლესი მოსახლეობის ძველი რწმენის თანახმად კი ამ დღეობაზე მზე მამლის (მამულ) ან ვერძის (გიცჳრ) ერთ ან სამ ნახტომს აკეთებს და ამიტომ ბარბოლ//ბარბლჳში-დან დღე მატულობსო.¹

სევანების მსგავსად, მეგრელებიც ბარბალობას მზის მოძრაობას უკავშირებდნენ. მათი რწმენით, ამ დღეობაზე მზე ერთი ნაბიჯით უკან გადახტება და დღე მატებას იწყებს.²

გურულებსაც ამგვარადვე სწამდათ, რომ ბარბალობიდან დღე მატულობს თითო ქათმის ფეხის ნაბიჯსაო.³

ქართლებიც ამ დღეობას უშუალოდ მზის მოქცევას უკავშირებდნენ და აღნიშნავდნენ – ბარბალობიდან დღე მატულობს და ღამე კლებულობს იმდენზე, რამდენზედაც სამი დღის ბატკანი გადახტებაო.⁴

საფიქრებელია, რომ დანარჩენ ქართველ მოსახლეობაშიც, სადაც ამ დღეობის გადახდა იცოდნენ, ბარბალობასთან დაკავ-

¹ სევან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. 1, 3, 4, 6, 7, 10, 11, 15.

² И. Кобалня, დასახ. ნაშრომი, გვ. 111.

³ ი. მეგრელიძე, დასახ. ხელნაწერი.

⁴ პ. ბრეგვაძის ცნობით.

შირებით ასეთივე შეხედულება იყო გავრცელებული.⁵

⁵ სხვათა შორის, ყურადღების ღირსია ზემომოყვანილი შედარებები. მათი მიხედვით ბარბალობის დღეს მზის მოძრაობა ქათმის ან ბატკნის ნაბიჯს უდრის, ან მზე მამლის თუ ვერძის ნახტომს აკეთებს. ეს შედარებები მეტაფორულია. ამ მეტაფორის გამოცნობას აადვილებს იმის ცოდნა, რომ მამალი და საზოგადოდ ქათამი ბარბალეს შესაწირავე საყვარელი ფრინველია, რომელიც მას, როგორც მზის დეათებას, უკავშირდება. თუ ამ მხარეს გაეითვალისწინებთ, მაშინ მამლისა და ქათმის ნახტომი მზე-ბარბალეს მოძრაობის მეტაფორად ჩანს.

რაც შეეხება ვერძსა და ბატკანს, რომლებიც ქართულ და ნაწილობრივ სვანურ შედარებებშია მოცემული, ეს ცხოველი სხვა დღეობების მიხედვითაც მზესთან არის ასოცირებული. მაგრამ ამგვარი ასოციაციის მაგალითები უმთავრესად აღდგომის დღეობასთან დაკავშირებით მოწმდება და ამიტომ შესაძლებელია ამ მოტივით ქრისტიანულ სამყაროში დამკვიდრებული ქრისტე-მზე-კრავის სიმბოლიკა ისახებოდეს (ქრისტიანულ ხელოვნებაში ქრისტე-კრავის სიმბოლიკის შესახებ იხ. Н. Покровский, Очерки памятников православной иконографии и искусства, СПб., 1894, გვ. 27-31; ქრისტე-მზის გამოსახულება იხ. Атлас по истории религии, сост. при участии проф. А. А. Захарова, проф. Е. Г. Кагарова, проф. В. К. Никольского, доц. С. Л. Урсыновича и И. А. Шпицберга გვ. 216, სურ. 524). კახელების ძველი რწმენით, აღდგომა დილით, ძალიან ადრე, მზე ბატკანს ეთამაშება. ამ თამაშს ყველა დაინახავს, თუ მზის ამოსვლას დაესწრება. ამ დროს მზე ხან წითლდება, ხან ლურჯდება და ხან თეთრდება; ზოგჯერ იგი კაშკაშებს, ზოგჯერ კი გვერდზე გახტება. ეს იმას ნიშნავს, რომ მზე ბატკანს ეთამაშება. ამ დროს მზე ისეთი კეთილი და მხიარულია, რომ ადამიანის თვალს ზიანს არ აყენებსო (И. Степанов, Поверья грузин Телавск. уезда, СМОМПК, вып. 17, отд. II, გვ. 140-141). მსგავსი წარმოდგენები დამოწმებულია რაჭველებშიც. უკანასკნელთა რწმენით, აღდგომას მზე ცხვარს ეთამაშება – ხან მალღა ისერის და შემდეგ იჭერს, ხან კოცნის და სხე. (К. Джапаридзе, Народные праздники, обычаи и поверья рачинцев, СМОМПК, вып. 21, отд. II, გვ. 124).

ცხვრის სიმბოლიკა, როგორც ცნობილია, ქრისტიანობამ წარმართობიდან შეითვისა (ნ. კოკოროსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 27) და ამიტომ გამორიცხული არ არის მეორე შესაძლებლობაც, სახელდობრ ის, რომ ქართველ ხალხში აღნიშნული მოტივი უშუალოდ წარმართობიდან მომდინარეობდეს. ყოველ შემთხვევაში ცხვარი ქართველებში მეტად გავრცელებული სამსხევრელო ცხოველი იყო. ასეთი მნიშვნელობა ჰქონდა ცხვარს ხევესურებშიც კი, რომელთა მეურნეობის წამყვან დარგს მსხვილფეხა საქონლის მეურნეობა შეადგენდა და ახლაც შეადგენს. ხევესურთა თქმით, ცხვრის მოშენებას ისინი იმდენად მისდევდნენ, რამდენადაც ცხვარი საჭირო იყო „ჯვართ ზღენად და მატყლ-ტალაურისად“ (ნ. მაკალათია და მ. ბალიაური, მესაქონლეობის წესები ხევესურეთში, ხელნაწერი, დაცულია ენიშკის ეთნოგრ. განყ. არქივში). საქართველოს ნიუთიერი კულტურის ძეგლებზე ცხვრის, კერძოდ, ვერძის, როგორც საკულტო ცხოველის, გამოსახულების შესახებ იხ. Н. Марр, Талыши, СПб., 1922, გვ. 17-18.

რწმენა-წარმოდგენები იმის შესახებ, რომ ბარბალობას მზე ერთ ადგილზეა გაჩერებული და არ მოძრაობს, რომ ამ დღეობიდან დღე მატებას იწყებს და ღამე კლებულობს, — ბარბალობას როგორც ზამთრის მზის დადგვის დღეობას გამოავლენს.

ამ ვითარებაზე მიუთითებს აგრეთვე ბარბალობის თარიღიც: ეთნოგრაფიული მასალების თანახმად, ქართული ხალხური ბარბალობა ხანგრძლივი (ორ-სამდღიანი) დღეობა იყო და მას 4-6 დეკემბერს (ძვ. სტ.) დღესასწაულობდნენ. ცხადია, ეს თარიღი ზედმიწევნით მიახლოებულია ზამთრის მზის დადგთან, რომელიც, როგორც ვიცით, 9 დეკემბერს (ძვ. სტ.) მოდის.⁶

მაშასადამე, რწმენის გადმონაშთები და დღეობის თარიღი ამტკიცებს, რომ ბარბალობა ოდესღაც ზამთრის ნაბუნობის დღეობა უნდა ყოფილიყო.

სპეციალურ ლიტერატურაში დამტკიცებულად ითვლება, რომ ქრისტიანულმა ეკლესიამ შობის დღეობა დააწესა მზის დაბადების უძველესი წარმართული დღეობის შესანაცვლებლად. უძველესი წარმართი ხალხების წარმოდგენით, მზის განახლება-აყვავება წლის ყველაზე უფრო მოკლე დღეს, ე. ი. ზამთრის მზის ნაბუნობას ხდებოდა და მზის სინათლე და სითბო მატებასა და გაძლიერებას ამ დღიდან იწყებდა.⁷ ვფიქრობთ, რომ ამგვარსავე წარმოდგენებს ასახავს ქართულ ბარბალობასთან დაკავშირებით არსებული და ზემოთ მოყვანილი ხალხური რწმენის გადმონაშთები და თვით ბარბალობაც ოდესღაც მზის განახლება-აყვავების და სითბო-სინათლის მატებისა და გაძლიერებისათვის განკუთვნილი დღეობა უნდა ყოფილიყო. რწმენის გადმონაშთებისა და დღეობის თარიღის გარდა, ამ მოსაზრების სასარგებლოდ ლაპარაკობს აგრეთვე ბარბალობის ერთ-ერთ სვანურ (მულახურ) ვარიანტში დაცული უძველესი წეს-ჩვეულების გადმონაშთი. მაგრამ ვიდრე ამ გადმონაშთის განხილვაზე გადავიდოდეთ, შევჩერდეთ ე. წ. ცეცხლის დღეობებზე და მათ შესახებ არსებულ მეცნიერულ თეორიებზე.

⁶ უნდა ითქვას, რომ ამ შემთხვევაში ქრისტიანული ბარბალობის თარიღსა და საზოგადოდ წმ. ბარბარას კულტს არაერთი მნიშვნელობა არა აქვს, გარდა იმისა, რომ ქრისტიანულმა ბარბალობამ თავისი თარიღის დამთხვევით მართლმადიდებელ საქართველოში უძველესი წარმართული დღეობა ოფიციალურად დააკანონა და ამით იგი საბოლოო განადგურებას გადაარჩინა.

⁷ J. G. Frazer, *The Golden Bough, a study in magic and religion*, VII, *Balder the beautiful*, v. I, London, 1923, გვ. 332.

ცეცხლის დღეობები და ცეცხლთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებანი

ეთნოგრაფიულ ლიტერატურაში დამოწმებულია თანამედროვე კულტურული ხალხების ახლო წარსულში არსებობა ე. წ. ცეცხლის დღეობებისა (The Fire-festivals) და ცეცხლთან დაკავშირებულ მაგიურ წეს-ჩვეულებათა გადმონაშთებისა, რომლებიც წლის გარკვეულ დღეებში, და აგრეთვე ადამიანის ყოფა-ცხოვრების სხვადასხვა შემთხვევების გამო, სრულდებოდა. ცეცხლის დღეობები ნაირნაირი სახისაა, სხვადასხვა ხალხში სხვადასხვა წეს-ჩვეულების შემცველი. ეს წეს-ჩვეულებები, სხვათა შორის, ასახავს სხვადასხვაგვარ მოქმედებას – ჩირაღდნებით, ცეცხლმოკიდებული ხის დისკოებით, მუგუზლებით და სხვ. და კოცონების ირგვლივ გარკვეული სახის ცერემონიალს.⁸

ამ დღეობათა წარმოშობისა და დანიშნულების შესახებ ძირითადად ორი ერთმანეთისაგან განსხვავებული თეორია არსებობს. ერთი, რომელსაც სოლარული თეორია ეწოდება, ეკუთვნის Mannhardt-ს და მეორე, ეგრეთ წოდებული განწმენდის თეორია, Westermarck-მა წამოაყენა.

სოლარული თეორიის მიხედვით, ცეცხლის დღეობების წეს-ჩვეულებები მაგიური ანუ ჯადოსნური მოქმედება-ცერემონიებია, რომელთა მიზანი, მიმბაძველობითი მაგიის პრინციპის თანახმად, ადამიანთა, ცხოველთა და მცენარეთათვის მზის ძეირფასი და უხვი სინათლის უზრუნველყოფაა. ამ მიზნის მიღწევა ციური სინათლისა და სითბოს დიადი წყაროსადმი მიმბაძველობის გზით მიწაზე სრულდება. სოლარული თეორიის მიმდევრების თანახმად, ცეცხლი, ისევე როგორც მზე, შემოქმედი ძალაა, რომელიც ხელს უწყობს მცენარეულის ზრდას და ყოველივე იმის განვითარებას, რაც ჯანმრთელობასა და კეთილდღეობაზე დადებით ზეგავლენას ახდენს.⁹

განწმენდის თეორიის მიხედვით კი, ხელოვნურად შექმნილ ცეცხლს აუცილებლად მზესთან კავშირი აქვს. ცეცხლის დღეობათა ცერემონიების მიზანი არის განწმენდა მავნებელ ზემოქმედებისაგან, რომელიც შეიცნობა ან როგორც ავი სულები,

⁸ დაწერილებით ცეცხლის დღეობების შესახებ იხ. J.G. Frazer, დასახ. ნაშრომი, VII, გვ. 106-327.

⁹ Wilhelm Mannhardt, Wald und Feldkulte, I, Berlin, 1904, გვ. 497-566.

დემონები და მისთანანი, ან როგორც ისეთი გაუპიროვნებულნი ფორმა, როგორცაა სახადი, ჰაერის მოწამელა და სხვა. განწმენდა ამ მავნებელ ძალთა დაწვა-განადგურების გზით ხდება. განწმენდის თეორიის თანახმად, ცეცხლი ძლიერი დამრღვეველი ძალაა, რომელიც ადამიანთა, ცხოველთა და მცენარეთათვის სახიფათო და მავნე სულიერ და ნიეთიერ ელემენტებს ანადგურებს.¹⁰

ამ ორ თეორიას შორის საშუალო პოზიცია დაიჭირა ფრეზერის თეორიამ. ფრეზერი რა თქმა უნდა, ანგარიშს უწევდა იმ გარემოებას, რომ ზემოდასახელებული თეორიები ცეცხლის შესახებ ორ სხვადასხვა წარმოდგენას ემყარება (პირველის მიხედვით, ცეცხლი, ისევე როგორც მზე, შემოქმედი ძალაა, ხოლო მეორე თეორიის თანახმად, ძლიერი დამრღვეველი ძალა). მაგრამ, – აღნიშნავდა ფრეზერი, – მიუხედავად იმისა, რომ ეს ორი თეორია ცეცხლს პრინციპულად სხვადასხვა ხასიათს ანიჭებს, ისინი (თეორიები) ერთმანეთს არ გამოირიცხავენო. ფრეზერის აზრით, ცეცხლის ანთება დღეობებზე შესაძლებელია პირველად მზის სინათლისა და სითბოს მიმბაძველობით იყო გამოწვეული. რაც შეეხება ხალხის წარმოდგენას ცეცხლზე, როგორც განმწმენდელ ძალზე, ეს უკანასკნელი ცეცხლის ისეთ ატრიბუტს წარმოადგენდა, რომლის პირველადი და უშუალო წყარო მზის სინათლის განმწმენდავი თვისება იყო. ასეთ აზრს ადგა ფრეზერი თავის კაპიტალური ნაშრომის *The Golden Bough*-ის¹¹ მეორე გამოცემაში. მაგრამ ამ ნაშრომის შემდგომ გამოცემებში ფრეზერმა აღიარა – ბოლო ხანს ვესტერმარკმა სერიოზული მოსაზრებები წამოაყენა განწმენდითი თეორიის სასარგებლოდ და ფაქტების ხელახალი დაწვრილებითი განხილვის შედეგად უნდა აღვნიშნო, რომ ვესტერმარკის თეორია უფრო სწორი უნდა იყოსო. ამასთანავე, ფრეზერი ხაზს უსვამს იმ ვითარებას, რომ ვესტერმარკის თეორია სავსებით უდავოდ ვერ ჩაითვლებაო და ამის საბუთად მოჰყავს რიგი ფაქტებისა,

¹⁰ Westermarck, *Ceremonies and Beliefs connected with Agriculture, certain Dates of the Solar Year and the Weather in Morocco*, Helsingfors, 1913, გვ. 93-102.

¹¹ J. G. Frazer, *The Golden Bough*, London, 1900, გვ. 312.

რომლებიც სოლარული თეორიის სასარგებლოდ ლაპარაკობს.¹² ჩვენი თემისათვის ამ ფაქტებიდან ზამთრის და გაზაფხულის მზის მობრუნების დღეობების წეს-ჩვეულებებია საყურადღებო.

ქართველი ტომების ეთნოგრაფიულ მასალებში ე. წ. ცეცხლის დღეობების ნაშთები მრავლად მოიპოვება. ჩვენთვის კარგად ცნობილი „ჭიაკოკონობა“, სვანური „ჰორიო მნშ“ და მისთანანი, ავი სულების საწინააღმდეგო წეს-ჩვეულებებია, რომლებიც დამყარებულია ხალხის უძველეს წარმოდგენაზე ცეცხლის შესახებ, როგორც ავი სულების საწინააღმდეგო და ყოველგვარი უწმინდურებისაგან განმწმენდავ ძალაზე.

ქართლში „ჭიაკოკონობა“ დღეს ეზოებში ცეცხლს ანთებდნენ; ახალგაზრდები მის გარშემო დარბოდნენ, ზედ ახტებოდნენ და თან გაიძახოდნენ „არული კუდიანებსაო“, რაც აშკარად მიუთითებს იმაზე, რომ „ჭიაკოკონობის“ ცეცხლი ავი ძალების („კუდიანების“) საწინააღმდეგოდ იყო განკუთვნილი.

ლიტერატურაში ცნობილი აღწერილობის თანახმად, რაჭაში „დიდხუთშაბათს, ყოველი მოსახლისას, დღე და ღამე რომ გაიყრება, ყმაწვილები დაანთებენ კალოზე ცეცხლს და დარბიან გარშემო, უფროსები წავლენ ვენახში და დაუწყებენ წკარუნს რკინეულობას და იძახიან: „არული კუდიანებსა, ჩვენ ვენახში ტევენა-ტევენა, სხვის ვენახში კიმპლა-კიმპლა“. ვითომ ამ წკარუნით კუდიანები დაფრთხებიან, წავლენ და ვენახს ზარალს ველარ მისცემენო, — დასძენს ამ ჩვეულების აღმწერი.¹³

ხევსურებში ამ ცეცხლის დღეობას პირდაპირ ავ ძალებთან დაკავშირებული სახელწოდება, „კუდიანწუხრა“, ჰქვია. „დიდ ხუთშაბათ საღამოს ყველაის კარზე დაენტება ცეცხლები. ამას ჰქვია „ჭიაკაკოლაობა“. ცეცხლებს რომ დაანთებენ, „ოკებს“¹⁴ ჩააწყობენ ძირებით ცეცხლში და ცეცხლს მოუკიდებენ. ამ ცეცხლიან „ოკებს“ ისვრიან მშვილდებით და იძახიან: „გრიანი გრის კუდიანთა, თავის შასვითა, შაჭამეთ“.¹⁵

სვანეთში დიდმარხვის უკანასკნელ კვირას ორშაბათიდან დიდ ხუთშაბათამდე ჰქვია (//ჰორია) მნშ ანუ ლიგოფა-

¹² J. G. Frazer, *The Golden Bough*, P. VII, v. 1, 1923, გვ. 330-341.

¹³ ალ. ბარამიძე, სოფ. ბოსტანა, აკაკის თეიური კრებული, №XI, 1899, განყ. II, გვ. 9.

¹⁴ ოკი ეწოდება ისარს, რომელსაც ფრთები არა აქვს დაკრული.

¹⁵ ალ. ოჩიაური, არხვატის დღეობები („კუდიანწუხრა“), ხელნაწერი, დაცულია ენიმკის ეთნოგრ. განყ. არქივში.

ლი (//ლი გ ო ფ ინ ა ლ ი) ეწოდებოდა. ამ დღეებში ყოველ საღამოს მამაკაცები და ახალგაზრდობა კერიდან ავარვარებულ მუგუზლებს გარეთ გააქანებდნენ და ყვირილითა და ხმაურით ავი სულებს დასაფრთხობად შორს გადაისროდნენ.¹⁶

საერთოდ, ქართველებში წარმოდგენა ცეცხლზე, როგორც ავი სულების საწინააღმდეგო უდიდეს განმწმენდავ ძალაზე, მეტად გავრცელებული იყო. ამისათვის საკმარისია თუნდაც, მოყვანილ მაგალითებთან ერთად, გათვალისწინებულ იქნეს ხევსურების მშობიარობასთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულება, რომელსაც, ცხადია, გარკვეულ დღეობებთან არაერთარი კავშირი არა აქვს. როგორც ცნობილია, ხევსურებში თეიურიანი და, განსაკუთრებით, მშობიარე ქალი უწმინდურ არსებად ითვლებოდა. ხალხს სწამდა, რომ ავი სულები ყველაზე მეტად ქალს ამ მდგომარეობაში ყოფნის დროს ეტანებოდა. მენსტრუაციის დროს ხევსური ქალი ე. წ. სამრელო-ში ცხოვრობდა, ხოლო მშობიარობდა ცალკე ქოხში, სადაც მშობიარე მარტოდმარტო იყო დატოვებული. ახლად მომშობიარებული დედა, იმისათვის, რომ სამრელოში გადასულიყო, განწმენდის გარკვეულ პროცედურას ასრულებდა. ის, სხვათა შორის, დაწვეავდა სალოგინეს (ჩალას, რომელზეც მოილოგინა) და დაშლიდა ქოხს ან სალოგინეს მსგავსად, ქოხსაც ცეცხლს წაუკიდებდა და გადასწვეავდა. ოთხი ექვსი კვირის სამრელოში ყოფნის შემდგომ მანდილოსანი თავისი ბავშვით ოჯახს უბრუნდებოდა. მაგრამ ამ დროსაც, იმისათვის რომ ის საშინაო გამხდარიყო, საჭირო იყო განწმენდა, რაც იმაში მდგომარეობდა, რომ ქალს ცეცხლი უნდა დაენთო და ზედ გადაეტარებინა სამრელოში გაკეთებული ხელსაქმე, აკეანი, ჯამ-ჭურჭელი, ბავშვი და თვითონაც ამგვარადვე განწმენდილიყო. თითოეული საგნის ცეცხლზე გადატარების დროს ის ამბობდა: „ცეცხლო, შენი სიწმინდე [ამას] მიეციო“.¹⁷

მოყვანილი მაგალითები (რომელთა რიცხვი ჩვენს ეთნოგრაფიულ ლიტერატურაში უამრავია) ცხადყოფს, რომ ქართველ ტომებში ცეცხლი ავი სულებისაგან განმწმენდავ ძალად იყო მიჩნეული.

¹⁶ სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ., ხელნაწერი.

¹⁷ ვ. ბარდაველიძე, ბავშვის დაბადებასთან დაკავშირებული რიტუალი მთიან ქართლში, საქ. მუზეუმის მოამბე, ტფ., 1928, გვ. 249, 250.

ბარბალეს სახელობის ზამთრისა და გაზაფხულის ცეცხლის დღეობები

ქართველებში არსებობდა ცეცხლთან დაკავშირებული ისეთი წეს-ჩვეულებებიც, რომლებიც თავდაპირველად მზის შესახებ წარმოდგენებით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული. ზამთრის პერიოდის ამგვარ წეს-ჩვეულებათა შორის აღსანიშნავია დასავლეთ საქართველოში ბოლო ხანამდე კარგად დაცული საახალწლო მუგუზლებთან დაკავშირებული მოქმედებანი.

ახალი წლის დილით ოჯახის უფროსი სახლში დიდ ცეცხლს გააჩაღებდა, შემდეგ ანთებულ მუგუზალს ცეცხლში შეანძრევდა ისე, რომ მას მრავლად ნაპერწკლები დასცვენოდა და თან დაიძახებდა: ამდენი ძროხა, ამდენი გოჭი, ამდენი ქათამიო და ოჯახის სხვა ბარაქას ჩამოთვლიდა. ხშირად ამ წეს-ჩვეულების შესრულება მეკელეს მოვალეობა იყო.¹⁸ ახალი წლის დღეს დიდი ცეცხლის დანთებით, მუგუზლის შენძრევით გამოწვეული ნაპერწკლის სიმრავლით და მაგიური სიტყვიერი ფორმულებით ხალხს სწადდა მთელი წლისათვის ოჯახის ბარაქის დაბეება. ეს წეს-ჩვეულება აშკარა ჯადოსნური მოქმედებაა და, რადგან იგი დაკავშირებულია ზამთრის მზის მობრუნების დღეობასთან, შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ ოდესღაც მზის შესახებ წარმოდგენებით იყო შეპირობებული. თითქმის სავსებით ანალოგიური შობის მუგუზლის შესახებ, რომლის წეს-ჩვეულება, სხვათა შორის, გავრცელებული იყო დასავლეთ ევროპის ხალხებშიც, ფრეზერი ფიქრობს, რომ მისი პირველადი დანიშნულება უნდა ყოფილიყო ზამთრის მიმქრალი მზისათვის დახმარების აღმოჩენა იმისათვის, რომ მზეს თავისი მომაკედავი სხივები გაეძლიერებინაო.¹⁹

ახლა გადავიდეთ ჩვენთვის საყურადღებო დღეობა ბარბალობის მულახური ვარიანტის განხილვაზე.

დიდი ხნით ადრე ბარბალობამდე მულახის მოსახლეობა არყის ხეებს ძირიანად ამოაგდებდა, წერილად დაჭრიდა და საცხოვრებელი ბინის შუაცეცხლის სხეენზე გასახმობად შეაწყობდა. ბარბალობის წინ სამი დღის განმავლობაში ბარბალეს სახელობის ეკლესიის გალავანში ამ გამხმარი არყის ხის კონე-

¹⁸ აღ. ბარამიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 5.

¹⁹ J. G. Frazer, დასახ. ნაშრომი, გვ. 332.

ბი მიჰქონდათ და იქ უზარმაზარ კოცონს აჩაღებდნენ. ამ კოცონის ირგვლივ თავს იყრიდა სოფლის მოსახლეობა, დიდი და პატარა. დიასახლისებს შინიდან მიჰქონდათ პურის ფქვილი, არაყი და სხვა სანოვაგე. ცეცხლის პირად სადღეობო კვერებს აცხობდნენ ცალკე ოჯახის ჯანმრთელი წევრებისათვის და ცალკე თვალის ტკივილით დასნეულებულთათვის. შემდეგ იქვე ცეცხლის პირად ამ კვერებს შესაფერიანი ლოცვა-ვედრებით ბარბალ-ს შესწირავდნენ და შენაწირს ეზიარებოდნენ. მთელი ღამის განმავლობაში გათენებამდე მოსახლეობა ცეცხლს არ შორდებოდა, ხოლო ახალგაზრდობა ამ დროს ცეცხლის ირგვლივ დროს ატარებდა ცეკვა-თამაშსა და სიმღერა-მოლხენაში.²⁰ სვანი მხარეთმცოდნე დარისპან მარგიანის ცნობით, ქველად მულახში ეს წეს-ჩვეულება თურმე ბარბალეს სახელობის ყველა ეკლესიასთან სრულდებოდა.²¹

საზოგადოებრივი კოცონების დანთება, მათ გარშემო ორივე სქესის ახალგაზრდების და მოხუცთა შეკრება, ცეკვა-თამაში და სიმღერებით დროს ტარება ცეცხლის დღეობათა გარკვეული რიგის ტიპური სახეობა არის. ამგვარი ცეცხლის დღეობები, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ზოგად ეთნოგრაფიულ ლიტერატურაში მრავლადაა დამოწმებული.

ამ ცეცხლის დღეობათაგან სვანური ვარიანტი გამოირჩევა იმით, რომ კოცონების გაჩენა სვანეთში ბარბალობას და ბარბალეს სახელზე ხდებოდა. ამას გარდა, მულახურ ბარბალობაში მოცემულია თვალის ტკივილის საწინააღმდეგო ლოცვა-ვედრება და შესაწირავები, რომლებიც, როგორც ზემოთ დავრწმუნდით, თვალთან ასოცირებული თვალის შუქის უზენაესი გამგებლის – მზე-ბარბალეს კულტის ელემენტებია. ეს მნიშვნელოვანი თავისებურებანი საკმაოდ ცხადად მიუთითებს იმაზე, რომ ბარბალობას კოცონების დანთების წეს-ჩვეულება თავდაპირველად მზე-ბარბალეს სითბო-სინათლის გაძლიერებისათვის განკუთვნილი მაგიური მოქმედება უნდა ყოფილიყო, მით უფრო, რომ ეს წეს-ჩვეულება ზამთრის ნაბუნობას სრულდებოდა.

ამგვარად, ბარბალობასთან დაკავშირებით მოცემული ხალხური რწმენა-წარმოდგენები ბარბალობიდან დღის მატების შესახებ, მზის დადგთან ზედმიწევნით მიახლოებული დღეობა ბარბალობის თარიღი და ამ დღეობის მულახურ ვარიანტში დაცული

²⁰ სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. 13-14.

²¹ იქვე, გვ. 14, შენ. 1.

კოცონების გაჩენის წეს-ჩვეულება ცხადყოფს, რომ ბარბალობა ოდესღაც მზე-ბარბალებს განახლება-აყვავების და სითბო-სინათლის მატებისა და გაძლიერებისათვის განკუთვნილი ზამთრის ნაბუნობის დღეობა იყო.

ვიდრე ბარბალებს კულტის სხვა ელემენტების განხილვაზე გადავიდოდეთ, უნდა შევეხოთ ერთ-ერთ ხევსურულ დღეობას, რომლის წეს-ჩვეულების ანალიზით შესაძლებელია ბარბალებს სახელთან დაკავშირებული კიდევ ერთი ცეცხლის დღეობის გადმონაშთის დადგენა.

ხევსურულ დღეობათა კალენდარში მოიპოვება ერთ-ერთი გაზაფხულის დღეობა, რომელსაც მარიემწმიდაობა ეწოდება. მარიემწმიდაობა ბავშვების დღეობა იყო, მოდიოდა აღდგომის (//აღვსების//აცხების) წინა დღეს და ორი დღე გრძელდებოდა. დღეობის ცენტრალურ მომენტს წარმოადგენდა გუჯინა-ს დანთება და მთიდან დაგორება. გურჯინა ანუ გუჯინა ეწოდება წნელისაგან მოწნულ ისეთ გოდორს, რომელიც ჩალით გამოვსებული და ყოველი მხრიდან გამოწნულია ისე, რომ ღია პირი არსაიდან არა აქვს. ამ გურჯინას ბავშვები კეტებს გაუყრიდნენ და მახლობელ მთის წვერზე აიტანდნენ. ეს ხდებოდა მარიემწმიდაობის წინა დღეს. ამავე დღეს ბავშვები კენჭისყრით ირჩევდნენ თავიანთ შორის ჳელოსანს და დასტურებს. ხევსურული წესისდა მიხედვით დასტურებს ქვექვე ჯვარიდან (არხოტის მთავარი სალოცავი) ლუდი მიჰქონდათ, ჳელოსანი მარიემწმიდის წესების შესრულებას განაგებდა და მარიემწმიდის სალოცავიდან ხის ჯვარი გაჰქონდა. ამ ხის ჯვარზე დახვეული იყო ქალების მიერ შეწირული სათმეები – გრძელი და ჳრელი, მძივებასხმული „ბაწარი“, რომელსაც ძველად ხევსური ქალები თმის ნაწნავში ატანდნენ. აღვსების ღამეს ბავშვები ერთ-ერთი მოსახლის ჳერხო-ში ღამეს ათევდნენ ცეცხლის გარშემო სმა-ჭამასა და მხიარულებაში. სოფლის თითოეულ მოსახლეს მათთან საკელევი მიჰქონდა – ხინკალი და ერბო, ან კეცეულები და ერბო და თავს დაამწყალობინებდა. დამწყალობების დროს ბავშვები ფეხზე წამოდებოდნენ და ხმამაღლა დაიძახებდნენ: „ღედა მარიამო, შენ სწყალობდი ჩვენს გამკელევის, მაგათ ჳარსა, ფურსა, გუთანსა, ჳარის ნაწნავსა, ფურის ნაწველსა“. ამ სიტყვებს დიდხანს იმეორებდნენ. დილაზე, თენების დროს, როდესაც არხოტის ჯვარში

ჯეარიონნი უამს სწირავდნენ და უამის წირვის ზარს ჩამორეკავდნენ, მთის წვერზე ასული და გურჯინა-სთან შეჯგუფებული ბავშვები გურჯინა-ში მოქცეულ ჩალას ცეცხლს წაუქიდედნენ. როდესაც ცეცხლის ალი გურჯინა-ს მოედებოდა, მას მთის ფერდობზე დააგორებდნენ და კვილ-ყვირილით დაედვენებოდნენ. აღმოდებულ გურჯინა-ს ცეცხლის კეალი მისდევდა, რადგან გზადაგზა მას ცეცხლწაქიდებული ჩალა ცვიოდა ასე ჩამოეშვებოდნენ ჯერ კიდევ ბინდით მოცულ ადვსებას დილაადრიან გურჯინა და ბავშვები ჭალაში. აქ გურჯინა-სთან ერთად ბავშვებიც შეჩერდებოდნენ, დაიცდიდნენ, ვიდრე გურჯინა სულ არ დაიწეებოდა, გადარჩენილ ნაშუქარს და ნაცარს ქეებს დააყრიდნენ, ჩამარხავდნენ, შეარისხებდნენ იმას, ვინც გაბედავდა ამ ადგილიდან რისამე წაღებას, შემდეგ წავიდოდნენ ჭერხოში, სადაც ღამე ათიეს, იქ დარჩენილი სასმელ-საჭმელით დაიტვირთებოდნენ და მარიემწმიდის სალოცავისაკენ გაეშურებოდნენ. მარიემწმიდა-ში (ასე ეწოდებოდა თავზე ყორით შემოვლებულ და ჯიხვის რქებით შემკულ ადგილს) ცეცხლს დაანთებდნენ, ამწყალოებდნენ საკელევი-ს მომტანთ, რომელნიც გათენებისთანავე იწყებდნენ მათთან ძღვნით მისვლას, და სმა-ჭამა-მხიარულებაში დროს ატარებდნენ.²²

მარიემწმიდაობა-ში ქრისტიანული ელემენტი მხოლოდ წმინდა მარიამის სახელით არის მოცემული. არსებითად მარიემწმიდაობა უსველესი წარმართული დღეობაა. წარმართული ელემენტებიდან ამჟამად ჩვენთვის საყურადღებოა ამ დღეობაში დაცული ე. წ. ცეცხლის დღეობის გადმონაშთი, რომელსაც მრავალი ანალოგი მოეპოვება კულტურულ ხალხებში ფართოდ გავრცელებულ გაზაფხულის და ზაფხულის ცეცხლის დღეობებში.²³

მარიემწმიდაობა-ს ცეცხლის დღეობის ხასიათს ანიჭებს გურჯინა-ს მოწვნის, მისი ანთებისა და ცეცხლმოქიდებული გურჯინა-ს მთიდან დაგორების ცერემონიალი. ამ დღეობისათვის გურჯინა-ს საგანგებოდ მოწნავდნენ და ცდილობდნენ მისთვის მომრგვალებული ფორმა მიეცათ. ჩალით გამოვსუ-

²² ალ. თჩიაური, დასახ. ხელნაწერი. ამ დღეობის მოკლე აღწერილობა მოცემული აქვს აგრეთვე ურბნელს, - იხ. მისი ეთნოგრაფიული ნაწერები, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, ტ II, 1940, გვ. 86, შენ. 1.

²³ შეად. J. G. Frazer, დასახ. ნაშრომი, გვ. 145-147, 152-160.

ბის შემდგომ პირს აუკრავდნენ, რაც მას უფრო მეტ სიმრგვალებს ანიჭებდა. ამასთანავე საგულისხმოა, რომ, როგორც დღეობის აღწერილობიდან ჩანს, გურჯინა-ს გაკეთების, ანთებისა და მისი მთიდან დაგორების დროს არაერთი ლოცვის წარმოთქმა ან რელიგიური ხასიათის სხვაგვარი მოქმედება არ ხდებოდა: დღეობის რელიგიური წესები — საკელევეების მიტანა, დამწყალობება და სხვა, დამისთვეის დროს და გურჯინა-ს მთიდან დაგორების წეს-ჩვეულების დამთავრების შემდგომ სრულდებოდა. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ გურჯინა-ს დანთება და დაგორება მზის ამოსვლის წინ ადრინაი დილის ბინდში ხდებოდა. ყველაფერი ეს გვაფიქრებინებს, რომ ცეცხლმოკიდებული გურჯინა-ს დაგორება თავდაპირველად არა მხოლოდ ცეცხლის განმწმენდელი ძალის შესახებ არსებული წარმოდგენებით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული, არამედ ეს წეს-ჩვეულება მზის მოძრაობის ამსახველ მაგიური მოქმედების გადმონაშთსაც უნდა წარმოადგენდეს. ამასთანავე, მარიემში-დაობის დამწყალობების შინაარსი დღეობის მიზანდასახულობასაც ააშკარავებს. ოდესღაც ამ დღეობის ჯადოსნური მოქმედების გამომწვევი უნდა ყოფილიყო არა იმდენად ცეცხლის საშუალებით ავი სულების განდევნა, რამდენადაც ციური ცეცხლის გაძლიერების სურვილი და ამ ცეცხლის, ე. ი. მზის სითბოსი და სინათლის, მიწასთან და მოსახლეობასთან დაახლოება იმისათვის, რომ ამ გზით მიწის მოსაველიანობა და საქონლისა და ადამიანის კეთილდღეობა უზრუნველყოფოთ.

ზემოთ ჩვენ მიერ აღწერილი და გარჩეული სევანური დღეობა ლიქურეში-ს (//ლიქურაში-ს) წარმოშობის შესახებ ბეს. ნიჟარაძე (თაეისუფალი სევანი) ერთ სევანურ ხალხურ თქმულებას მოგვითხრობს. ამ თქმულებით, ორი კაცი, ქალდანი და ჭელიძე, სხვადასხვა შემაწუხებელ გარემოებათა გამო, ბეჩოს თემის სოფელ დოლიდან უშგულში გადასახლებულან. უშგულელებს სასოფლო ადგილ-მამულებიდან მათთვის სახნაე-სათესი, სათიბები და ტყე მიუციათ, მაგრამ იმ პირობით, რომ ქალდანსა და ჭელიძეს თაეისი ძველი, საცხოვრებელი ადგილიდან, დოლიდან, მაცხოვრის ხატი მოეპარათ. უკანასკნელები პირობაზე დათანხმებულან და შეუსრულებიათ კიდევ: დოლის ბარბალებს სახელობის ეკლესიიდან მათ მაცხოვრის ხატი გაუტაციათ და უშგულის ბარბალებს სახელობის ეკლესიაში დაუსვენებიათ. როდესაც ხატის გატაცება გამჟღავნებულა, მთელ სევანეთს სა-

ზოგადო ყრილობა მოუხდენია. ყრილობის მიზანი ყოფილა, რაიმე შესაწირავით მოეგოთ დოლის ბარბალეს გული, ვინაიდან ის, ხალხის აზრით, განრისხებული უნდა ყოფილიყო მაცხოვრის ხატის გატაცების გამო.

ხანგრძლივი ბჭობის შემდგომ ყრილობას დაუდგენია: ბარბალეს სადიდებლად ყოველწლიური დღეობა ლიქერეში დაეაწესოთო. მაგრამ ეს დღეობა უნდა გადაეხადა იმ სოფლებსა და თემებს, რომლებსაც თვით ბარბალე აირჩევდა. ამ არჩევანის გასაგებად ყრილობას შემდეგი ხერხისათვის მიუმართავს: მეზრას მთის წვერიდან, რომლის კალთაზედაც დოლის ბარბალეს ეკლესია იყო გაშენებული, ყოველ სოფელს თითო კასრი (ნ ე დ - ა რ) უნდა დაეგორებინა და რომელი სოფლის კასრიც მთელი გადარჩებოდა, არ დაიმტერეოდა, იმ სოფელს უნდა ეხადა დღეობა ლიქერაში. ეს დადგენილება სისრულეში მოუყვანიათ, რის შედეგად აღნიშნული დღეობა უშგულის თემში, მულახის თემის სოფელ მუჟალში და ბეჩოს თემის სოფელ დოლში დაწესებულია.²⁴

სვანეთში მუშაობის დროს (1931-1936 წლები, ზაფხულობით) დღეობა ლიქერაში-ის ანუ ლიქერეში-ს არსებობა ჩვენ დავამოწმეთ არა მხოლოდ ზემოაღნიშნულ ადგილებში (უშგულის თემში, მუჟალსა და დოლში), არამედ აგრეთვე კალაში, იფარში, მესტიის სოფელ მარგიანარში, ლენჯერსა და ლატალის ორ სოფელში – ლახუშდსა და იენაშში.

ამას გარდა, ჩვენ მიერ ფიქსირებულია ზემომოყვანილი ხალხური თქმულების ვარიანტიც, რომლითაც ლატალელები ასაბუთებენ დღეობის არსებობას მათ სოფლებში. ამ ვარიანტის მიხედვით, ლახუშდელებმა და იენაშლებმა ლიქერაში დააწესეს მას შემდგომ, რაც მათ მიერ მეზრას მთის წვერიდან დაგორებული კასრები დამსხვრევას გადაურჩა.

ეფიქრობთ, რომ თქმულებაში ასახული წეს-ჩვეულება მთის წვერიდან კასრების დაგორებისა, ე. წ. ცეცხლის დღეობის სახეცვლილი გადმონაშთია იმ ცეცხლის დღეობისა, რომლის ნათელი სურათი ხეესურების მარქმწმიდაობაში იყო მოცემული; ეს ცეცხლის დღეობა, როგორც ჩანს, ძველად სვანებშიც არსებობდა. კასრების ნაცვლად ოდესღაც სვანები, ალბათ, მთის

²⁴ თავისუფალი სვანი, სახალხო დღესასწაულები სვანეთში, შრომა, 1883, №22.

წერიდან ცეცხლმოკიდებულ გურჯინას მსგავსს საგანს აგორებდნენ და ეს ხდებოდა უთუოდ იმავე მიზნით, რა მიზნითაც ამ წესს ოდესღაც ხევესურები ასრულებდნენ.

ცეცხლმოკიდებული საგნების მთიდან დაგორების წესჩვეულების შემცველი გაზაფხულის ცეცხლის დღეობები უნდა წარმოადგენდეს ჩვენი ხალხის კულტურის განვითარების არქაული საფეხურიდან მომდინარე მზესთან დაკავშირებულ მაგიურ ცერემონიალს, რომელიც შემდეგში, ასტრალური კულტების განვითარებისას, მზე-ბარბალეს კულტში შევიდა, კერძოდ, სვანურ დღეობა ლიქჭრეშ-ში აისახა, ვითარცა ღვთაება ბარბალეს სახელზე განკუთვნილი მსახურების ერთ-ერთი ძირითადი ელემენტი. ამას გვაფიქრებინებს, განხილული ხევესურული დღეობის გარდა, ზემოთყვანილი სვანური თქმულების ვარიანტები. ეს თქმულება პირდაპირ მიუთითებს იმაზე, რომ ბარბალეს სახელზე იმართებოდა კასრების (უფრო ადრე უთუოდ ცეცხლმოკიდებული საგნების) მთიდან დაგორების ცერემონიალი, რომლის ნიადაგზეც დღეობა ლიქჭრეშ-ი იქნა დაწესებული.

მეოთხე თავი ბარბაღე და უკველესი ძართული კალენდარი

ეთნოგრაფიული გადმონაშთების შესწავლა საგულისხმო ფაქტის დადგენის შესაძლებლობას იძლევა: მზე-ბარბაღეს კულტ-თან დაკავშირებით უნდა ყოფილიყო შემუშავებული უძველესი ქართული კალენდარი. ამას გვაფიქრებინებს დღეობა ბარბაღობაში დაცული რწმენისა და წეს-ჩვეულებათა შემდეგი გადმონაშთები.

ქართველების უძველესი კალენდარული წლის დაღები და მასთან დაკავშირებული დღეობა

თითქმის ყველგან, სვანებში, ბარბაღობას უწოდებდნენ ღუნწარი თხუმი-ს ანუ ღუნწარი თხუმი-ს (ღუნ, მრ. რ. ღუნწარ – დღეობები, თხუმი/თხუმი – თავი) „დღეობების თავს“.¹

ბარბაღობის ამგვარი სახელწოდება გაერცვლებული იყო სხვა ქართველ ტომებშიც. მაგალითად, გურულები ბარბაღობას ახალი წლის თავს ეძახდნენ,² ხოლო რაჭველები³ და ლეჩხუმლები⁴ – დიახწლების თავს უწოდებდნენ.

სვანები, რაჭველები და ლეჩხუმლები წლიური დღეობების გამოთვლას ბარბაღობიდან აწარმოებდნენ.

აღსანიშნავია სვანების დაკვირვება, რომლის მიხედვით რა დღესაც ბარბოღ//ბარბღწ შ-ი დაემთხვეოდა, იმ დღეს უნდა შეხვედროდა შობა, ახალწელიწადი, მიცვალებულთა სულების დღეობა ლიფანალი, გაზაფხულის გიორგობა და, საზოგადოდ, მთელი წლის „დიდი დღეობები“ (ხოშა ღუნწარ).

ამ მნიშვნელოვან დღეობას სვანები განსაკუთრებულ ძალას მიაწერდნენ. ბარბოღ/ბარბღწ შ-ის მიხედვით ისინი არკვედნენ ავი თუ კარგი წელიწადი უდგებოდათ. თუ ბარბაღობა, ეთქვათ, სამშაბათ დღეს დამეთხვეოდა, მაშინ იტყოდნენ – წელიწადი ცუდი დგებაო, რადგან ამ დღეობის სამშაბათობით მოსულამ ცუდი ჭირნახული და მოსახლეობის, განსაკუთრებით ქალების, ავადმყოფობა და სიკვდილიანობა იცისო. კარგი იყო წელიწადი,

¹ სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. 1, 3, 11, 16.

² ი. მეგრელიძე, დასახ. ხელნაწერი.

³ ფ. გარდაფხაძე, რაჭული ხალხ. დღეობები, ხელნაწერი.

⁴ ფ. გარდაფხაძე, ლეჩხუმური ხალხ. დღეობები, ხელნაწერი.

ხალხის რწმენით, მაშინ, როცა ბარბალობა ოთხშაბათს, ხუთშაბათს ან შაბათს გათენდებოდა. ამ სასიკეთო დღეებს დამთხვეული ბარბალობა მოასწავებდა წლის ყველა დღეობის ბედნიერად ჩაელას და მთელი წლის მანძილზე მოსახლის უზრუნველყოფას კარგი ამინდით, კარგი მოსაველით, ადამიანის მშვიდობიანობით და სხვა.⁵

თითქმის ყველგან ქართულ მოსახლეობაში, რომელთა შორისაც ამ დღეობის არსებობის შესახებ ცნობები მოიპოვება, ბარბალობა, ახალი წლის მსგავსად, ბედობა დღედ იყო მიჩნეული. ქართველ ხალხს ღრმად სწამდა, რომ რასაც ბარბალობას და ახალ წელს ოჯახი, ადამიანი თუ შინაური პირუტყვი დაიბედებდა, ავი იქნებოდა თუ კარგი, მთელი წლის განმავლობაში ის მათ თან სდევდა.

ფართოდ იყო გავრცელებული, აგრეთვე, ახალი წლის მსგავსად, ბარბალობას მეკვლეობის წეს-ჩვეულება, რომლის აღწერილობა და სათანადო ანალიზი ზემოთ (გვ. 42) არის მოცემული. აქ მხოლოდ მოვაგონებთ მკითხველს, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მეკვლეს ფეხს და, თანახმად სევანების რწმენისა, მეკვლეს ხელსაც მთელი წლის აკარგიანობისათვის. თუ ვინმეს წლის განმავლობაში რაიმე ზარალი მოუვიდოდა – საქონელი დაუზიანდებოდა, მიწის მოსავეალი ნაკლები ექნებოდა, ვინმე ავად გაუხდებოდა, მარცხს და ფათურაკს გადაეყრებოდა, ყველაფერი ეს მეკვლეს მიეწერებოდა, ცუდი ფეხი თუ ხელი ჰქონდაო და მომავალ წელს მას ოჯახში მეკვლედ აღარ მიიწვევდნენ.

როგორც ვხედავთ, ბარბალობა ძლიერი და უაღრესად მნიშვნელოვანი დღეობა ყოფილა. მისი ძალა და მნიშვნელობა მთელ წელიწადზე ვრცელდებოდა. ბარბალობას ზემოაღნიშნული სახის წინასწარმეტყველების არსებობა სავსებით ცხადყოფს, რომ ეს დღეობა გადამწყვეტი მნიშვნელობისა იყო მთლიანი წლის, ე. ი. კალენდარული წლის აკარგიანობისათვის. მის ამგვარ მნიშვნელობაზე მიუთითებს ბარბალობას ბედობისა და მეკვლეობის არსებობაც.

ამას გარდა, უძველესი მაგიურ-რელიგიური აზროვნებისა და

⁵ შდრ. უძველეს კულტურულ ქვეყნებში მეტად გავრცელებულ შეხედულებას ავი და ბედნიერი დღეების არსებობაზე. ეს აზრი სუფევდა არა მხოლოდ ხალხის ცრუმორწმუნეობაში, არამედ ოფიციალურ რელიგიურ კულტშიც.

მოქმედების გამომსახველი ბედობა და მეკვლეობა მოცემულია როგორც უდავოდ კალენდარული წლის დასაწყისთან დაკავშირებულ დღეობა ახალწელიწადში, ისე ბარბალობაშიც. ეს ფაქტი კი იმის მაჩვენებელია, რომ, ახალი წლის მსგავსად, ბარბალობა ახალი წლის ციკლის დღეობა იყო.

უფრო მეტიც: ბარბალობა თავ-დღეობა ყოფილა, წლის პირველი დღეობა, რომლიდანაც ხალხი მნიშვნელოვანი წლიური დღეობების გამოთვლას აწარმოებდა. ამაზე პირდაპირ მიუთითებენ და დღეობასაც შესაფერისი სახელი ჰქონდა შერქმეული. როგორც აღნიშნული იყო, სვანები მას ღენწარი თხუმ-ს (//თ ხ უ ი მ-ს) „დღეობების თავს“, რაჭველები და ლეჩხუმელები დიახწლებ-ის თავს და გურულები ახალი წლის თავს უწოდებდნენ.

ამგვარად, ყველა ეს ფაქტი, მოცემული ერთად, დღეობა ბარბალობას სახავეს, როგორც კალენდარული წლის დასაწყისის უძველეს დღეობას.

ძველ ქართულ სამწერლობო ძეგლებში შემონახულია ცნობები საქართველოში წლის დასაწყისის ორგვარი დღეობის არსებობის შესახებ – საეკლესიო და სამოქალაქოსი. საეკლესიო დღეობა 1 იანვარს მოდიოდა და სამოქალაქო – 1 სექტემბერს.⁶ ქართული ხალხური კალენდრის თანახმად კი, რამდენადაც იგი დღემდე შესწავლილი და გამოვლინებულია, ჯერხნობით წლის სამი დღეობის არსებობა მოწმდება. ამათგან ერთია ზემოაღნიშნული ბარბალობა, მეორე – ახალი წელი და მესამე, სვანური სათანადო მასალების მიხედვით, დღეობა ბიხოზ (ანუ ლირსკენწლი), რომელიც 14 აგვისტოს (ძვ. სტ.) ემთხვეოდა.⁷ ამათგან ბიხოზი, საფიქრებელია, სამეურნეო ხასიათის დღეობა ყოფილიყო და შესაძლებელია, იგი თავდაპირველად სეზონური წლის დასაწყისის დღეობას წარმოადგენდა, თუმცა ვიდრე ეს დღეობა დეტალურად გამოკვლეული არ არის, ჩვენი მოსაზრება, რა თქმა უნდა, ჰიპოთეზის ხასიათს ატარებს.

რაც შეეხება ბარბალობას, იგი, როგორც აღვნიშნეთ, უძველესი კალენდარული წლის დასაწყისის დღეობა იყო. ჩვენ ხაზს ეუსვამთ უძველეს კალენდარულ წელს, ვინაიდან, როგორც ირკვევა, უძველესი ქართული კალენდარი შეიცავდა მზის მოქცევასთან დაკავშირებულ წელთაღრიცხვას. ეს მოსაზრება ემყარება ზემოთ მიღებულ დასკვნებს: ბარბალობა ზამთრის ნაბუნობის

⁶ იე. ჯაეახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. IV, ნაწ. I, ტფ., 1924, გვ. 7. იქვე სათანადო წყაროებია დასახელებული.

⁷ სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. 11.

დღეობა იყო; ამასთანავე, იგი იყო მთლიანი წლის დასაწყისის დღეობა; მაშასადამე, ცხადია, წელიწადი იწყებოდა ზამთრის ნაბუნობას, თუკი წლის დასაწყისი დღეობა ამ დროს მოდიოდა. აქედან სავსებით აშკარა ხდება, რომ უძველესი ქართული კალენდარი მზის მიმოქცევაზე ყოფილა დამყარებული. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ, როგორც პატივცემულმა პავლე ინგოროყვამ გამოარკვია, მზის მოქცევასთან დაკავშირებული წელთაღრიცხვის კვალი ძველ ქართულ სამწერლობო ძეგლებშიც მოწმდება. მათი ანალიზის საფუძველზე ინგოროყვა ასკენის, რომ ქართულ თვეთა აღრიცხვა ზოდიაქოთა რკალთან იყო დაკავშირებულიო.⁸

პირველი თვე ქართველების უძველეს კალენდარში

ჩვენს თემასთან პირდაპირი კავშირი აქვს სვანურ ხალხურ კალენდარში დამოწმებულ შემდეგ საგულისხმო ფაქტს. გაბატონებულ რომაულ სახელწოდებათა გარდა სვანეთში ზოგ თვეებს სვანური სახელწოდებაც შერჩენია. უკანასკნელთა შორის ვპოულობთ დეკემბრის ხალხურ სახელწოდებას ბარბლაშ (// ბარბლანშ).⁹

საფიქრებელია, რომ ბარბლაშ თვის ძველთაძველი სახელია, რამდენადაც იგი უძველესი დღეობიდან არის მიღებული. დღეობას, როგორც ვიცით, ეწოდება სვანურად (ბალს ზემოთ და ქვემო სვანეთში) ბარბლანშ ანუ ბარბლაშ და ამ სიტყვას იმეორებს დეკემბრის სვანური სახელწოდებაც. ცნობილია, რომ დღეობები უკვე არსებობდა, როდესაც მოხდა თვეების დაყოფაზე დამყარებული კალენდრის შემუშავება. რამდენადაც ბარბალობა უძველესი ხანის დღეობაა, ამდენად, ცხადია, რომ თვეს სახელი უნდა შერქმეოდა ამ უძველესი ხანის დღეობიდან და არა პირუკუ. მაგრამ აქვე უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად ამისა, თავისთავად თვეების სახელებიც უძველესი ხანის მონაპოვარია.

⁸ პ. ინგოროყვა, ძველქართული წარმართული კალენდარი V-VIII საუკუნეების ძეგლებში, საქ. მუზ. მოამბე, ტ. VI, ტფ., 1931, გვ. 416-446.

⁹ ე. ბარდაველიძე, სვანური ხალხური კალენდარი: თვეები, ხელნაწერი, დაცულია ენიშკის ეთნოგრ. განყ. არქივში; В. Нижегородце, Сванские пословицы, загадки и песни, СМОМИК, вып. X, отд. II, გვ. 4, 5; М. Завадский, Сван.-русс. сборник слов, СМОМПК, вып. X, გვ. LII.

კალენდარული თვეებისათვის დღეობათა სახელების წოდება უძველეს კულტურულ ხალხებში მოწმდება. მაგალითად, ძველ სუმერში, ურის სახელმწიფოს არსებობის პერიოდში (მესამე ათასეულის მეორე ნახევრისა და შუა ჩვ. წ.-მდე) ნიპპურის თვეთა სიის მიხედვით თვეების უმრავლესობის სახელი დღეობებისაგან ყოფილა მიღებული. ასეთივე მოვლენა დამოწმებულია აქადის სამეფოს დროინდელ (28-26 სს.) სიის თვეების სახელებში, აგრეთვე თანამედროვე Drehem-ში ნახულ ქალაქ ურის თვეების სიაში, სადაც ყველა თვე, გარდა „მის თვისა“, დღეობების სახელით არის წოდებული. საზოგადოდ, ძველი აღმოსავლეთის კალენდარული თვეების სახელების დიდი უმრავლესობა დღეობათა სახელწოდებისაგან ყოფილა ნაწარმოები.¹⁰ ძველი ბერძნული კალენდარიც კულტის თვალსაზრისით იყო რეგულირებული და თითქმის ყველა თვეს დღეობიდან მიღებული სახელი ჰქონდა.¹¹

ზემოთ შევეცადეთ შეძლებისდაგვარად ნათელგვეყო, რომ მზებარბალეს კულტი მთელი ქართველი ხალხის სარწმუნოების კუთვნილებას წარმოადგენდა და რომ დღეობა ბარბალობაც ზოგადი ქართული უძველესი ახალი წლის დღეობა იყო. ეთნოგრაფიული გადმონაშთების მიხედვით, ეს დღეობა ყველა ქართველ ტომში არსებითად ერთი და იგივე სახელით არის ცნობილი. ამიტომ თუკი თვეთა სახელებში მოიპოვება თვის სვანური სახელწოდება, რომელიც ამ უძველესი დღეობიდან არის მიღებული, უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს თვე შესაფერისი სახელწოდებით დანარჩენ ქართველ ტომებშიც არსებობდა. უკანასკნელს უთუოდ ისეთივე ბედი ეწია, როგორიც ქართველების უმრავლეს ტომებში შვიდეულის უძველესი სახელებს (რომლებიც უკვალოდ გაქრა); ხოლო სვანებს, როგორც ჩანს, თვის უძველესი სახელი შემოუნახავთ ისევე კარგად, (მეგრელებისა და ჭანების მსგავსად), როგორც დღეების უძველესი სახელები აქვთ დაცული. ამასთანავე, რადგან პრინციპი, რომლის მიხედვითაც ბარბალობის თვის სვანური სახელია მიღებული, ჩვენთვის ცნობილი არის, შესაძლებელი უნდა იყოს ამ თვის უძველესი ქართული სახელის მიკვლევაც.¹² ასეთი მუშაობის წარმოების დროს, თავისთავად ცხადია, გათვალისწინებული უნდა იქნეს ქართული სათანადო

¹⁰ Martin P. Nilsson, *Primitive time-reckoning, a study in the origins and first development of the art of counting time among the primitive and early culture peoples*, 1920, გვ. 226-239.

¹¹ იქვე, გვ. 363.

სიტყვების წარმოების სპეციფიკა.

დღეობისა და თვის სვანური სახელწოდება წარმოადგენს ნათესაობით ბრუნვაში დასმულ დეთაების სვანურ სახელს: ბარბალ (//ბარბოლ) – ბარბალე, ხოლო ბარბლჷშ (//ბარბლაშ – ბარბალაშ) – ბარბალესი. ქართულში კი დღეობის სახელწოდება მოცემულია ქართულისათვის დამახასიათებელი -ობა დაბოლოებით: ბარბალობა.

რა თქმა უნდა, ჩვენთვის ძნელია გადაჭრით იმის თქმა, თუ თვის უძველესი ქართული სახელი რაგვარად იყო გაფორმებული. მაგრამ შეიძლება სახელის ეს მხარეც აღდგენილ იქნეს ძველ ქართულ სამწერლობო ძეგლებში დაცული ანალოგიური მაგალითების საფუძველზე. ამ ძეგლებში მოიპოვება ძველი ქართული თვეების სახელები,¹² რომელთა შორის, მაგალითად, მაისი და აგვისტო, ბარბალობის მსგავსად, გაფორმებული სიტყვებისაგან არის ნაწარმოები: ვარდობისაჲ – მაისი და ქველთობისაჲ//ქუელთობისაჲ – აგვისტო. აქ აღებულია ჩვენი დღეობის სახელწოდების (ბარბალობა) მსგავსად გაფორმებული სიტყვები ვარდობა (ანუ ვარდობაჲ) და ქველთობა (ანუ ქუელთობაჲ) და მათგან თვეების სახელებია ნაწარმოები. შესაძლებელია ბარბალობისთვის უძველესი ქართული სახელიც მათ მსგავსადვე ყოფილიყო მიღებული. მაშინ დღეობისაგან ბარბალობა თვეს ბარბალობისაჲ უნდა რქმეოდა.¹⁴

თუ ზემომოყვანილი მოსაზრებანი ბარბალობასთან დაკავშირებული უძველესი კალენდარული სისტემისა და ბარბალობის თვის არსებობის შესახებ სინამდვილეს შეეფერება, მაშინ ადვილი გასარკვევია ეს თვე როდის მოდიოდა და რომელი ადგილი უნდა სჭეროდა მას კალენდარულ თვეთა მწკრივში. როგორც ზემოთ გაირკვა, ქართველებს უძველეს დროში წელ-

¹² ძველ ქართულ წყაროებში დაცული (იხ. საბა-ორბელიანი, ლექსიკონი, სიტყვასთან: თთვე) დეკემბრის სახელწოდება ტირის-დენი ცალკე განხილვას მოითხოვს.

¹³ საბა-ორბელიანი, დასახ. ნაშრომი; სიტყვასთან: თთვე; პ. ინგოროყვა, დასახ. ნაშრომი.

¹⁴ ძველ ქართულ წყაროებში დაცული თვეების სახელებიდან ყურადღებას იქცევს „თიბისაჲ“ (იელისი) და „სთულისაჲ“ (ოქტომბერი). როგორც ჩანს, იელისი და ოქტომბერი სეზონურ სახელს ატარებდა და თვალსაჩინოდ ასახავს სამეურნეო საქმიანობას. ამიტომ საფიქრებელია, რომ თვეების ეს სახელებიც ძველთაძველი დროიდან მომდინარეობდეს.

თაღრიცხვა ზამთრის მზის დადგვიდან უწარმოებიათ და წლის დასაწყისის დღეობა ბარბალობა ყოფილა. ხოლო სევანური ბარბლაშ ანუ ქართული აღდგენილი ბარბალობისაჲ, ცხადია, იმ თვეს უნდა წოდებოდა, რომელშიც დღეობა ბარბალობა მოდიოდა. მაშასადამე, ბარბალობისაჲ წლის პირველი თვე უნდა ყოფილიყო და მისი დასაწყისი ზამთრის ნაბუნობიდან უნდა ვივარაუდოთ. თანამედროვე სევანური ხალხური ბარბლაშიც დაახლოებით ამ დროის აღმნიშვნელად არის გაგებული, რამდენადაც ეს ტერმინი ამაჲმად დეკემბრის სინონიმს წარმოადგენს.

მზის მოქცევასთან დაკავშირებით გამომუშავებული უძველესი ქართული კალენდარული სისტემის არსებობის დამოწმებამ უცილობელი უნდა გახადოს და საბოლოოდ განამტკიცოს ზემოთ სხვადასხვა კონკრეტული ეთნოგრაფიული ფაქტების დაკვირვებისა და ანალიზის დროს არაერთგზის გამოტანილი აზრი იმის შესახებ, რომ ოდესღაც ქართველებში ძლიერი და უადრესად განვითარებული მზე-ბარბალეს კულტი არსებობდა. ნაბუნობის და ბუნობის თვალყურის დევნება დიდ როლს თამაშობდა მხოლოდ ზოგიერთ გარკვეულ ხალხებში, სახელდობრ, ისეთ ხალხებში, რომლებშიც მზეს უდიდესი რელიგიური მნიშვნელობა ჰქონდა მიკუთვნებული.

მეხუთე თავი

მიტოლოგიური წარმოდგენები ბარბალეს შესახებ

მზე და გველეშაპი. ქალ-ბაბარის მსახურების ნაშთები

ქართველი ხალხის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, მზისა და მთვარის დაბნელება გველეშაპის მიზეზით ხდება. გველეშაპი ამ მნათობთა დაუძინებელი მტერია, ნიადაგ მათ სდევნის და, როდესაც დაეწევა, ცდილობს მათ შთანთქმას. ამ მიზნით ის მზეს ან მთვარეს რომელიმე ნაწილში სტაცებს, ან მთლიანად ხახაში მოიქცევს და მაშინ მნათობი ნაწილობრივ ან სრულად დაბნელდება. ოდესმე რომ გველეშაპმა თავის მიზანს მიაღწიოს და მნათობი შთანთქმას, მაშინ ქვეყანას წყვედი-ადი მოიცავს და დაიღუპება.¹

ეს უძველესი შეხედულება მნათობისა და გველეშაპის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ შოთა რუსთაველის უკუდავ პოემაშიც არის ასახული. ვეფხისტყაოსანში ვკითხულობთ:²

- „მზე ვეშაპსა დაებნელა, ზედა რადმცა გაგვითენდა“ (1158)
 „დარჩა მთვარე გავსებული, გველისაგან ჩაუნთქმელი“ (1198)
 „რა საბრალთა გავსილი მთვარე, ჩანთქმული გველისა“ (1230)
 „ნახეს, მზისა შესაყრელად გამოეშვა მთვარე გველსა“ (1420)

ეთნოგრაფიულ ყოფაში ამგვარი რწმენა-წარმოდგენებით შეპყრობილი მოსახლეობა ცდილობდა საფრთხეში ჩაყარდნილი მნათობისათვის დახმარება აღმოეჩინა. როგორც კი შეამჩნევდნენ მზისა თუ მთვარის დაბნელებას, ყვირილს, ხმაურს და თოფის სროლას ატეხდნენ, რის გამო, ხალხის რწმენით, გველეშაპი ფრთხობოდა და თავის მსხვერპლს თავს ანებებდა.

შეხედულება გველეშაპის მიზეზით მნათობის დაბნელების შესახებ და ამ დროს ადამიანის ჩარევის და სხვადასხვა მაგ-

¹ М. Джанашвили, Картвельские поверья, СМОМПК, вып. XVII, отд. II, გვ. 147; И. Степанов, Поверья грузин Телав. уезда, СМОМПК, вып. XVII, отд. II, გვ. 141; სვანური ზღაპრები, შეკრებილი თავისუფალი სვანის მიერ, ქუთაისის ამხანაგობის გამოცემა, 1893, №4 (ამირანის ზღაპარი).

² შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, საქ. უნივერსიტეტ. გამოც., თბ., 1937.

იური ხერხით მზისა და მთეარისათვის დახმარების ცდის მაგალითები მრავლადაა როგორც პრიმიტიულ, ისე გადმონაშთის სახით კულტურულ ხალხებში დამოწმებული.³ მნათობების დაბნელებასთან დაკავშირებულ ქართველი ხალხის ზემოაღნიშნულ წეს-ჩვეულებას განსაკუთრებით ახლო ანალოგი მოეპოვება ამგვარივე მითოლოგიური წარმოდგენების საფუძველზე არსებულ რომაელებისა და სხვა ევროპელი ხალხების წეს-ჩვეულებებთან⁴ და ამდენად იგი (ქართველების წეს-ჩვეულება) ახალს არაფერს შეიცავს.

მაგრამ ამ ზოგადი ხასიათის წეს-ჩვეულებასთან ერთად მისი სრულიად ორიგინალური ვარიანტიც მოგვეპოვება. ეს უკანასკნელი ჩვენ სევანურ ეთნოგრაფიულ ყოფაში დავამოწმეთ. ლატალის თემის მცხოვრებთა გადმოცემით, როდესაც მთვარეს გველეშაპი გადაყლაპავს დაუპირებდა, ხალხი სახლიდან გარეთ გამოცვივდებოდა და დაუწყებდა ყვირილს გველეშაპის უფროსს ქაჭ შელდიანს - „ქაჭ, ქაჭ, ქაჭ, ქაჭ შელდიანო!“⁵ ცხუმარლები კი ამ დროს ასე გაჰყვიროდნენ: „ჰა, ქაჭ შელდიან, იმეგ ხარი? დომდულდ აჯღეს! იმეგ ხარი? ჟნეცხ!“ - ჰა, ქაჭ შელდიანო, სად ხარ? მთვარე წაგვართვეს! სად ხარ? გაიღვიძე! ხოლო მზის დაბნელების დროს, ფარელების წეს-ჩვეულების თანახმად, ხმაურისა და თოფის სროლის ატეხის გარდა, მოსახლეობა მზეს უყვიროდა: „ა-ა-ა, ქალბაბარ ი ქაჭ შელდიან, იმეგ ხარი? ჟნეცხ, ჟნეცხ!“ - ა-ა-ა, ქალბაბარო და ქაჭ შელდიანო, სად ხარ? გაიღვიძე, გაიღვიძეო! ამით ხალხი მოუწოდებდა მზის ყარაულს ქაჭ შელდიანს და მის „აფხნიკს“ - ქალბაბარს, ეხსნათ მზე გველეშაპისაგანო, - განგეიმარტეს ფარელებმა.⁷

ზოგადი ეთნოგრაფიული მონაცემების მიხედვით, ცრუმორწმუნე ადამიანი მზის ან მთეარის დაბნელების დროს მეტწილად უშუალოდ თვით მნათობს მიმართაედა და მაგიური ფორმულებ-

³ Эд. Тэйлор, Первобытная культура, т. I, СПб, 1872, გვ. 302-307.

⁴ შდრ. Эд. Тэйлор, დასახ. ნაშრომი, გვ. 306-307.

⁵ მთხრობლები ლატალის თემის, სოფ. იენაშის მცხოვრებნი 78 წლის იემზა წერედიანი და 70 წლის შაუხან ფარჯიანი (ფიქსირებულია 1935 წლის ზაფხულს).

⁶ მთხრობელი ცხუმარის თემის, სოფელ სუფის მცხოვრები 63 წლის დიმიტრი ჯაჭვლიანი (ფიქსირებულია 1936 წლის ზაფხულს).

⁷ სევან. ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. 131.

ისა და მოქმედების საშუალებით მისი ავი სულებისა თუ ძალებისაგან დახსნას ცდილობდა. სევანები კი, როგორც ვხედავთ, ანალოგიურ შემთხვევაში ქაველდიანსა და ქალბაბარს მოუწოდებდნენ.

ქაველდიანის შესახებ გარკვეული შეხედულება შემონახულა. ქაველდიანი გველქეშაპის უფროსად და ამასთანავე, მზის ყარაულად ყოფილა მიჩნეული. რაც შეეხება ქალბაბარს, წარმოდგენა მის კონკრეტულ რაობაზე ხალხში აღარ არსებობს. სევანებმა ისლა იციან, რომ ძველად ქალბაბარი ძლიერ ზეციურ არსებად და ამასთანავე, ქაველდიანის ამხანაგად ითვლებოდა. მაშასადამე, ხალხის რწმენის გადმონაშთები თითქმის არაფერს არ იძლევა ქალბაბარის ბუნების ზედმიწევნით გარკვევისათვის. სამაგიეროდ, ამ მხრივ საგულისხმოა გაყინულ ფორმებში შემონახული წეს-ჩვეულებები, მათგან ზემომოყვანილი წეს-ჩვეულებაც.

აღნიშნული წეს-ჩვეულების მიხედვით, ქალბაბარი ახლო მდგარა არა მხოლოდ მზის ყარაულთან, არამედ მზესთანაც, ვინაიდან მზის დაბნელების დროს მის საშველად ქაველდიანის გარდა ქალბაბარსაც მოუწოდებდნენ. არსებულ მასალაზე დაყრდნობით შეიძლება უფრო მეტიც ითქვას. მზის დაბნელების შემთხვევებში მოცემულ სევანების ძახილის ფორმულას თუ დაეაკვირდებით შევამჩნევთ, რომ გველქეშაპის საწინააღმდეგოდ ხალხი პირველად ქალბაბარს მიმართავდა და შემდეგ ქაველდიანს. ეს ვითარება იმის მაუწყებელი უნდა იყოს, რომ ქალბაბარი, ხალხის ძველი რწმენის თანახმად, უფრო ახლო იდგა და უშუალოდ იყო მზესთან დაკავშირებული, ვიდრე ქაველდიანი. ამასთანავე, თუ მოვიგონებთ ზოგად ეთნოგრაფიულ პარალელებს, რომელთა მიხედვით მზის ან მთვარის დაბნელების დროს ხალხი, უწინარეს ყოვლისა, უშუალოდ მნათობს მიმართავდა მისი ავი ძალებისაგან დახსნის მიზნით, ჩვენთვის ნათელი გახდება, რომ მზის დაბნელების შემთხვევებში სევანების მიერ პირველ რიგში მოხსენიებული ქალბაბარი ამ მნათობის სახელი თუ ეპითეტი უნდა იყოს.

ამას არ ეწინააღმდეგება ის, რომ მზის დაბნელების დროს ქაველდიანთან ერთად თითქოს ქალბაბარსაც აღვიძებდნენ. სევანებს შეეძლოთ ამგვარი ძახილით (გაიღვიძე, გაიღვიძეო) მზ-

ისათვის მიემართათ, ვინაიდან მათში გავრცელებული იყო შეხედულება იმის შესახებ, რომ მზემ დაძინება იცის.⁸

ამასთანავე, მზის დაძინება აუცილებლად მზის ჩასვლას, დაღამებას და, საზოგადოდ, დაბნელებას არ გულისხმობდა. სევანებს სწამდათ, რომ ღამდებოდა მაშინ, როცა მზე ტანსაცმელს გაიხდიდა და, პირიქით, ნათდებოდა მაშინ, როცა ის ტანსაცმელს ჩაიცვამდა.⁹ მაშასადამე, ცხადია, თუ მზემ ტანსაცმელი არ გაიხადა და ისე დაიძინა, დღეს სინათლე და სხივოსნობა არ მოაკლდება. მეორე მხრივ, შესაძლებელი ყოფილა, რომ მზეს სიფხიზლე დღისითაც შესუსტებოდა. ამიტომ ხალხის ამ ძველი რწმენის თანახმად, სავსებით დასაშვებია, რომ სევანებს მზის დაბნელების დროს (რომელსაც, აშკარაა, დღისით ამოწმებდნენ) ქალბაბარისათვის, როგორც მზის განსახიერებისათვის, მიემართათ სიტყვებით — გაიღვიძე, გაიღვიძეო.

ქალბაბარი რომ მზის განსახიერება იყო, ამას ეჭვიმუტანელ ფაქტად ხდის ფარის ახალი წლის (კანდა-ს) ვარიანტში შემონახული უძველესი რიტუალი, რომელიც შემდეგში მდგომარეობდა: „კანდა საღამოს სახლის უფროსი დაიჭერდა ხელში დიასახლისის მიერ გამოძცხვარ დიდი ზომის თხელსა და ქიმებიან („რქებიან“ — მუჭურ) ლაეაშს, რომელსაც ქალბაბარი ეწოდებოდა, გარეთ, გასავეალ კართან გაჩერდებოდა და ლაეაშის სახელითვე ცნობილ „წმინდანის“ სახელზე შემდეგ ლოცვას წარმოთქვამდა: „ქალბაბარ მწლდინ, ფიშირ ბზიშ ლეთ ხოჩა გუჟი ენურდუინ, ფიშირ ამ დრეჟ ხოჩა გუჟი! შუიდბშ დრეჟ ლანო, მწლდინ, ხოჩა ზა ენცად, მწლდინ!“ — ქალბაბარო მადლიანო, მრავალ ამადამის ღამეს კარგ გულზე გეამყოფე, მრავალ ამ დროს კარგ გულზე [შეგვასწარი]! მშვიდობის დრო მოგვეცი, მადლიანო, კარგი წელიწადი შეგვიცვალე, მადლიანო! ღიმზერის (ლოცვა-შეწირულობის) გათაეების შემდგომ, სახლის უფროსი გადააბიჯებდა კარის ზღურბლს და იქვე გაჩერდებოდა. ამ დროს ოჯახის დანარჩენი წევრებიც გარეთ გავიდოდნენ და მლოცველის (მომზერის) პირდაპირ კალოზე გაჩერდებოდნენ.

⁸ თაეის უფალი სევანი, სევანური ლეგენდები ანუ სევანების ამოღმორწმუნეობანი, „ივერია“, 1887, №37.

⁹ იქვე.

მომზერ-ი მოიმარჯვებდა ქალბაბარს და ისროდა ოჯახის წევრებისაკენ. ვინც მის დაჭერას მოახერხებდა, ქალბაბარს უკანვე მომზერ-ს გადაუგდებდა. ასე სამჯერ ესროდნენ ერთმანეთს მომზერი და ოჯახის წევრები ამ ლაეაშს, შემდეგ დაინაწილებდნენ მას და იქვე შეექცეოდნენ.¹⁰

გასაოცარია, რომ დღეობის ამ წეს-ჩვეულებამ ასეთი არქაული ფორმითა და შინაარსით ჩვენამდე მოაღწია. ფარის ახალი წელი ძირითადად ორგვარი ხასიათის წეს-ჩვეულებებს მოიცავს. ერთია რელიგიური მსახურების ნაშთები და მეორე – მაგიური მოქმედება.

რელიგიური გადმონაშთები მოცემულია ლოცვა-ვედრებისა და შესაწირავების სახით, რომლებიც უზენაესი არსების – ქალბაბარის სახელზე არის განკუთვნილი. როგორც ცნობილია, ახალი წელი ზამთრის მზის მობრუნების დღეობაა. და ამ დღეობაზე „კარგი წელიწადის შეცვლას და მრავალი ახალი წლის მშვიდობით მოსწრებას“ ქალბაბარს ევედრებიან. თავისთავად ეს ვითარება (ზამთრის მზის მობრუნების დღეობაზე კარგი წლის შეცვლისა და მრავალი ახალი წლის დასწრებაზე ევედრებით ქალბაბარ-ისადმი მიმართვა) ბადებს აზრს იმის შესახებ, რომ ქალბაბარ-ი მზის ღვთაება უნდა იყოს. ამ მხრივ, კიდევ უფრო საგულისხმოა შესაწირავი, რომელიც ამ დღეობაზე ქალბაბარ-ს მიეძღვნება. ეს შესაწირავი ლაეაშით თხელი და მრგვალი კვერია, რომელსაც ნაპირებზე „სიწმინდის“ ნიშნად მრავალი ქიმი აქვს გაკეთებული. სხვათა შორის უნდა აღინიშნოს, რომ შესაწირავი კვერების გარშემო ქიმების გაკეთების საწყისი იმ ხანას უნდა ეკუთვნოდეს, როდესაც უნდა წამოჭრილიყო მოთხოვნილება რიტუალურ საგნებზე (მათ შორის რიტუალურ კვერებზეც) სათაყვანებელ მნათობთა სხივოსნობის თვისების აღბეჭდვისა. ყოველ შემთხვევაში ქალბაბარის შესაწირავი ტაბლა, აღწერილობის მიხედვით, მზის გამოსახულებას მიაგავს, რამდენადაც იგი დისკოსებრი ფორმისაა ქიმების საშუალებით „გასხივოსნებული“. და ამგვარი ტაბლა ღვთაების სახელით მოიხსენიება, მასაც ქალბაბარი ეწოდება. ყოველივე ზემოთქმულის მიხედვით ცხადია, რომ ტაბლა-ქალბაბარ-ი უზენაესი არსების ქალბაბარ-ის, როგორც მზის ღვთაების, სიმბოლური გამოსახულება არის.

ამ ვითარებას კიდევ უფრო თვალსაჩინოდ ხდის დღეობაში მოცემული მაგიური მოქმედებები. ქალბაბარ-ისადმი განკუთვ-

¹⁰ სვან, ხალხ. დღეობ. კალენდ. I, გვ. 130-131.

ნილ ლოცვა-ვედრებას უშუალოდ მისდევს შემდეგი ცერემონიალი: კალოზე, ცის ქვეშ, სახლის უფროსი და ოჯახის დანარჩენი წევრები ერთი მეორის პირდაპირ დგებიან, ტაბლა-ქალბაბარს ერთმანეთს ესვრიან და ჰაერში იჭერენ. ეს მოქმედება სამჯერ მეორდება, რის შემდგომ ტაბლა-ქალბაბარს ანაწილებენ და იქვე შექცევიან. რას უნდა ასახიერებდეს დღეობის ეს ცერემონიალი?

თუ გაეითვალისწინებთ, რომ ეს მოქმედება, ზამთრის მზის მობრუნების დღეობა ახალ წელს სრულდება, მაშინ საესებით ნათელი გახდება, რომ ცის ქვეშ დისკოსებრი და „გასხივოსნებული“ კვერის გადასროლა და დაჭერა მნათობი მზის მოქცევის აღმნიშვნელ მაგიურ მოქმედებას წარმოადგენს. ამ მოქმედებაში მნათობი მზე მისი ფორმის მსგავსი და მისივე თვისებით („სხივოსნობით“) აღბეჭდილი ემბლემა-კვერით არის მოცემული.

ამ მაგიური ცერემონიალის თავდაპირველი მიზანი ადვილი გამოსაცნობია. ეს მოქმედება მიმბაძველობითი მაგიის პრინციპის ნიადაგზე, ერთი მხრივ, მზის მოძრაობის გაძლიერებას ემსახურება და, მეორე მხრივ, მზის ემბლემის საშუალებით ცხოველმყოფელ ზეციურ არსებას – ადამიანს უახლოებს და მას აზიარებს ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, ვინაიდან მაგიური ცერემონიალი მთავრდება მზის სიმბოლო-კვერის დანაწილებით და შეჭმით.

ამრიგად, მზის დაბნელებასთან დაკავშირებული სევანური მითოლოგიური წარმოდგენები და წეს-ჩვეულება, აგრეთვე ფარის ახალი წლის მაგიური ცერემონიალი ქალბაბარს გამოაფლენს, როგორც მნათობი მზის განსახიერებას. ხოლო ფარის ახალი წლის რელიგიური ნაწილი მზის ღვთაება ქალბაბარის კულტს ასახავს. ამასთანავე, როგორც რელიგიაში, ისე მაგიაში მზის ემბლემად წარმოდგენილია „სხივოსანი დისკო“ – კვერი. ყველაფერი ეს განსაკუთრებული სიცხადით ააშკარავებს იმას, რომ ქალბაბარი ქართულ ნიადაგზეა წარმოშობილი, ვინაიდან ქართველი ტომების სარწმუნოებაში ქალბაბარი მომდინარეობს იდეოლოგიის განვითარების უძველესი საფეხურიდან (მაგია), როგორც მზის განსახიერება, რელიგიის იმ საფეხურამდე, როდესაც ქალბაბარი-მზის ღვთაებად გვევლინება.

დაბოლოს, უკანასკნელ ფაქტს კიდევ უფრო ამაგრებს ქალბაბარის შედარება ქართველების უძველეს ღვთაება ბარბალესთან. ქალბაბარსა და ბარბოლ//ბარბალ//ბარბალე//ბარბარეს შორის ურთიერთმიმართების საკითხი საესებით

ნათელია. ამ ღვთაებათა შესწავლის შედეგად მიღებული ძირითადი მონაცემების მიხედვით: ა) როგორც ბარბალე, ისე ქალბაბარ-ი მზის ღვთაებას წარმოადგენენ, ბ) ბარბალეც და ქალბაბარიც ზამთრის მზის მობრუნებასთან არიან დაკავშირებული, გ) თუმცადა ბარბალეს დღეობა ზამთრის მზის დადგეს შემთხვევა, ხოლო ქალბაბარ-ის რიტუალი, გადმონაშთების მიხედვით, ახალ წელზეა მოცემული. განსხვავება მათ შორის თარიღის მხრივ დღეებში გამოიხატება; არსებითად ბარბალეს და ქალბაბარ-ის კულტი ერთი და იმავე ახალი წლის ციკლის ხანგრძლივ დღესასწაულშია მოცემული.

ძირითადი და არსებითი მხარეების ასეთი სრული იგივეობა საკითხს ბარბალე-ქალბაბარ-ის იგივეობის სასარგებლოდ წყვეტს. ეს ორი ტერმინი ერთსა და იმავე ცნებას შეიცავს და ამ სახელებით ერთი და იგივე ღვთაება, ქართველი ტომების სათაყვანებელი მზის ღვთაება იწოდება.

ეთნოგრაფიული მონაცემების ანალიზის შედეგად მიღებულ ამ დასკვნას ლიგვისტიკური ვითარებაც ეთანხმება. მზის ღვთაების სახელწოდება ქალბაბარ რთული ტერმინია, ორი სიტყვისაგან შემდგარი: ქალ და ბაბარ. პირველი სიტყვა ქართული ქალი-საგან მიღებული სქესის აღმნიშვნელი დეტერმინატივი უნდა იყოს. ამგვარი დეტერმინატივით ერთხელ კიდევ ხაზგასმულია ის ფაქტი, რომ ქართველების უძველესი მზის ღვთაება მდედრობითი სქესის არსება იყო. ეს სიტყვა დღესაც იხმარება ქართველი მთიელების მდედრობითი სქესის აღმნიშვნელ სახელებში. აქ იგი დამოუკიდებლადაც გვხვდება როგორც საკუთარი სახელი და საკუთარი სახელის შემადგენელ ნაწილსაც წარმოადგენს. ეს უკანასკნელი ამჟამად სახელების თავსა და ბოლოშია მოქცეული. მაგალითად, ხევსური ქალის საკუთარი სახელები: ქაქალაი, ქალიკაი, ქალიკურაი, ქაქალუაი, ქალუნდაი, ხოშექალი ანუ ხოშექა, მზექალი ანუ მზექალა, აშექალი ანუ აშექა, თეთრქალი ანუ თეთრაქალა, დედაქალი და სხვ. რაც შეეხება მზის ღვთაების სახელწოდების მეორე სიტყვას ბაბარ, იგი, ცხადია, სვანურ ნიადაგზე ბოლოშეკვეცილს ზოგად ქართულში ცნობილ ბაბალე-ბარბალე/ბარბარეს უდრის.

ამგვარად, ქართველი ხალხის უძველესი მზის ქალღვთაება მოცემულია ბარბოლ//ბარბალ//ბარბალე//ბარბარე//ქალ-ბაბარ-ის სახელით. ამ ღვთაების კულტი დაცულია ნაირ-

სახის რელიგიური ხასიათის რიტუალში და, მეორე მხრივ, მნათობთა-მნათობი ბარბალე//ქალბაბარ-ი სხვადასხვაგვარი მაგიური მოქმედების შემცველ წეს-ჩვეულებებში და მითოლოგიურ წარმოდგენებშია ასახული.

ბარბალუკა და ნიშხა

აქამდე ჩვენ საქმე გვქონდა, უმრავლეს შემთხვევაში, რელიგიური სინკრეტიზმის ნიადაგზე გამომუშავებულ მასალასთან და ამიტომ ყურადღება გამახვილებული იყო იმისაკენ, რომ ქრისტიანული ელემენტები წარმართულად არ გამოგვეცხადებინა და, პირიქით, წარმართული ქრისტიანულად არ მიგვეჩინა. შეძლებისდაგვარად შევეცადეთ ქრისტიანული წმ. ბარბარასა და მისი კულტისაგან ხალხური ბარბალე (//ბარბარე) და მისი კულტი გამოგვეყო და დაგვემტკიცებინა, რომ ეს უკანასკნელი უძველეს დროიდან მომდინარეობს და მზის ღვთაების კულტს ასახავს.

ამჟამად შევეხებით ისეთ წყაროს, რომელსაც არამცთუ არაერთარი კავშირი ქრისტიანულ მოძღვრებასთან არა აქვს და ქრისტიანობის ზეგავლენის ნიშანწყალი არ აჩნევია, არამედ იგი მხოლოდ გენეტიკურად, თავისი სათავით რწმენის და ისიც წარმართული რწმენის სამყაროდან მომდინარეობს. ეს წყაროა ერთ-ერთი ქართული ხალხური საბავშვო თამაშობა, რომელსაც ლიტერატურაში „ნიშხა-ნიშხა“ ეწოდება.¹¹

ბავშვები ირჩევენ ვაკე ადგილს, ორი თანაბარი რიცხვის შემცველ ჯგუფად ნაწილდებიან და ერთი მეორისაგან გარკვეულ მანძილზე ურთიერთის პირდაპირ მწკრივდებიან. თითოეული ჯგუფის ბავშვები ერთმანეთს ხელს მოჰკიდებენ და მწკრივს გააბამენ. ამის შემდგომ ერთ-ერთი მწკრივიდან ერთი რომელიმე ბავშვი დაიძახებს; „ნიშხა, ნიშხა!“ მას მეორე მწკრივიდან, აგრეთვე, ერთი ბავშვი უპასუხებს: „ბარბალუკა!“. მაშინ პირველი ჯგუფის ბავშვი შეეკითხება: „ქალი ვინა?“ ამაზე მეორე

¹¹ Гулисов, Об игрушках, играх и разных детских забавах, встречающихся в Грузии, СМОМПК, вып. V, отд. II, გვ. 238; გ. მერკვილაძე, ქართული მოძრავი თამაშობანი, ტფ., 1922, გვ. 10.

ბავშვი მოპირდაპირე ჯგუფიდან უპასუხებს: „მე გახლავარ, მობრძანდი და მზად გახლავარ“. ამ დროს მის მწკრივში ბავშვები ერთმანეთს ხელს მაგრად ჩასჭიდებენ და მწკრივი კიდევ უფრო გაიჭიმება. ნიშხა-ნიშხა¹² ან ჯგუფის რომელიმე სხვა მონაწილე მოპირდაპირე მხარისაკენ გაიქცევა, მის გაჭიმულ მწკრივს ებგერება და ძლიერი და სწრაფი მიწოლით, ან ჩაჭიდებულ ხელებზე თავისი ხელის დარტყმით მწკრივის გარღვევას ცდილობს.¹³ თუ მან ეს შეძლო, მაშინ გარღვეული ჯაჭვის ერთ-ერთი მონაწილე ტყვედ მოჰყავს, თავის მწკრივში აბამს და თვითონაც კვლავ ამ მწკრივში ებმება. ხოლო თუ ნიშხა-ნიშხამ ან ნიშხა-ნიშხას ჯგუფიდან გაქცეულმა სხვა ბავშვმა მოწინააღმდეგის გარღვევა ვერ შეძლო, მაშინ მას ეს უკანასკნელი ჯგუფი ატყვევებს და თავის მწკრივში ათავსებს. ამის შემდგომ ისევ იწყება „ნიშხა, ნიშხას“ და „ბარბალუკას“ ძახილი და თამაშობის მომდევნო მომენტები მეორდება. ახლა უკვე „ნიშხა, ნიშხას“ მეორე ჯგუფიდან დაიძახებენ და „ბარბალუკას“ კი პირველი ჯგუფიდან. შემდეგ, როდესაც თამაშობა ხელმეორედაც მოთავდება, მესამე ჯერზე „ნიშხა, ნიშხას“ კვლავ პირველი ჯგუფიდან იძახიან და „ბარბალუკას“ კი მეორე ჯგუფიდან. ასე მორიგეობით, ხან ერთი ჯგუფია „ნიშხა, ნიშხას“ ან „ბარბალუკას“ მთქმელი, ხან მეორე ჯგუფი. მორიგეობით ხდება აგრეთვე ჯგუფებს შიგნით ბავშვების აქტიურ როლებში გამოსვლა; ერთხელ რომ ერთი ბავშვია ნიშხა-ნიშხა და მეორე ბარბალუკა, თამაშის მეორე ჯერზე მათ ფუნქციას ბავშვების სხვა წყვილელი ასრულებს, შემდეგ კიდევ სხვა წყვილელი და ასე შემდეგ. მაგრამ ამ უკანასკნელ მორიგეობას ისე ზუსტად არ იცავენ, როგორც პირველს, ე. ი. მორი-

¹² „ნიშხა, ნიშხას“ და „ბარბალუკას“ წარმომთქმელებს „ნიშხა-ნიშხა“ და „ბარბალუკა“ ეწოდებათ.

¹³ გულისოვის და მერკვილაძის აღწერილობით (იხ. დასახ. ნაშრომები) პირველი ჯგუფიდან რომ დაიძახებენ „ქალი ვინაო“ (გულისოვს ამ სიტყვების ნაცვლად მოჰყავს „какой из нас“, ხოლო მერკვილაძე ასახელებს; „ქალი მინდაო“), მეორე ჯგუფიდან უპასუხებენ მხოლოდ „მე გახლავარო“, დანარჩენ სიტყვებს კი („მობრძანდი და მზად გახლავარო“, თითქოს ისევ პირველი ჯგუფიდან დაიძახებენ. ამასთან შეფარდებით, ამ ავტორების თქმით, მოწინააღმდეგის ბანაკს ეცემა არა პირველი ჯგუფის მონაწილე, არამედ მეორე ჯგუფისა. ვფიქრობთ, რომ თამაშობის უფრო სწორად დაცული წესი ზემოაღწერილი ვარიანტისა უნდა იყოს.

გეობას ჯგუფებს შორის. ჩვეულებრივ, ნიშხა-ნიშხა და ბარბალუკა თამაშობის მონაწილეთა შორის აქტიური და ინიციატივის მქონე ბავშვები არიან. ასეთი ბავშვები ჩემულობენ მთავარ როლებს – არა მე უნდა ვიყო ნიშხა-ნიშხა ან ბარბალუკა, არა მეო და ამის შედეგად მორიგეობაც მათ შორის ხდება. ამას გარდა, მტრის ბანაკზე დამცემი, თუ ის ნიშხა-ნიშხა არ არის, ჩვეულებრივ ის ბავშვია, რომელიც მეტ ინიციატივას გამოიჩინს. ხოლო ნიშხა, ნიშხას და ბარბალუკას ძახილი კი აუცილებლად ჯგუფებს შორის მორიგეობით ხდება. თუ ბავშვებს არ მობეზრდათ, თამაშობა გრძელდება, ვიდრე ერთ-ერთი ჯგუფი არ გაიმარჯვებს. გამარჯვებულად ითვლება ის ჯგუფი, რომელიც მოწინააღმდეგის მწკრივს დაშლის და დაატყვევებს. დამარცხებული ჯგუფის უკანასკნელი, კენტად დარჩენილი ბავშვი მას (გამარჯვებულ ჯგუფს) ტყვედ უვარდება ყოველგვარი ძახილისა და შებრძოლების გარეშე. მაგრამ ასეთი სრული დამარცხება ერთისა და გამარჯვება მეორე ჯგუფისა იშვიათად ხდება. ჩვეულებრივ გამარჯვებულია ის ჯგუფი, რომელსაც შესამჩნევად მეტი ტყვე ჩაუვარდება ხელში.¹⁴

ზოგად ეთნოგრაფიულ ლიტერატურაში დამოწმებულია, რომ რიგი თამაშობანი სერიოზული საკულტო მოქმედების გადმონაშთია და უძველეს მსოფლმხედველობას ასახავს.¹⁵ ამგვარ თამაშობებს მიეკუთვნება ზემოაღნიშნული ქართული საბავშვო თამაშობა „ნიშხა-ნიშხაც“. ამას ნათელყოფს ამ თამაშობის შინაარსი, თამაშობის მთავარ მოქმედ პირთა ურთიერთდამოკიდებულება და, განსაკუთრებით, მათი სახელწოდებები.

აღწერილი თამაშობა შეიცავს თანასწორი რაოდენობის ბავშვების ორ მოწინააღმდეგე ბანაკს, რომელთა რაობას აყალიბებს პაროლი: „ნიშხა, ნიშხა“ და „ბარბალუკა“. ის ჯგუფი, საიდანაც „ნიშხა, ნიშხას“ დაიძახებენ, თამაშობის ერთ-ერთი მთავარი პირის ნიშხა-ნიშხას ბანაკია, ხოლო ის ჯგუფი, საიდანაც „ბარბალუ-

¹⁴ „ნიშხა-ნიშხა“ ერთ-ერთი საყვარელი თამაშობათაგანი იყო ჩემს ბავშვობაში და ზაფხულობით ქართლის სოფლებში (ოსიაურში, საქაშეთში) ყოფნის დროს ხშირად ვყოფილვარ ამ თამაშობის მონაწილე. მაგრამ ჩვენ მაინც არ დავენდეთ მხოლოდ პირად მოგონებას და თამაშობის ზემომოყვანილი წესი შევამოწმეთ დასახელებული სოფლების მცხოვრებლებთან.

¹⁵ Э. Д. Тэйтлор, Первобытная культура, т. I, დასახ. გამოც., გვ. 67-78, განსაკუთრებით გვ. 70 და შმდ.

კას“ ძახილი მოისმის, მეორე მთავარი მოქმედი პირის – ბარბალუკას ბანაკი.

თამაშობის დროს ბანაკთა შორის არსებული მორიგეობის-და მიუხედავად, ის ბანაკი, რომელშიც ნიშხა-ნიშხა იმყოფება, მუდამ მოწინააღმდეგე ბანაკს ეცემა და ებრძვის; ხოლო ის ბანაკი, რომელშიც ბარბალუკა სუფევს, მუდამ მტრის დამხვედრი და მომგერიებელია. ამრიგად, თავდამსხმელი მხარე მუდამ ნიშხა-ნიშხა და მისი ბანაკია, თავდამცველი მხარე კი მუდამ – ბარბალუკა და მისი ბანაკი.

თამაშობაში წარმოდგენილი ბრძოლა სპეციფიკური ხასიათისაა. აქ ბანაკი ბანაკს კი არ ეცემა უშუალოდ, არამედ თავდამსხმელის მხრიდან ერთი მეზობლი გამოდის, მოწინააღმდეგის მწკრივს ეცემა და საკუთარი ძალით ცდილობს მისი მწკრივი გაარღვიოს და გამარჯვება მოიპოვოს. თუ მან ეს მოახერხა, მაშინ მას ტყვედ თავის ბანაკში მხოლოდ ერთი ბავშვი მიჰყავს. წინააღმდეგ შემთხვევაში დამცემს ატყვევებენ.

ამ ბრძოლის მიზანი თავდაპირველად უთუოდ ბარბალუკას დატყვევება უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან თამაშობაში საესებით აშკარად არის მითითებული იმაზე, რომ მტერი ბარბალუკას ექებს, მისი ხელში ჩაგდება სწადია და ამ მიზნით ბარბალუკას და მის ბანაკს ეცემა და ებრძვის. ეს თავდასხმა და ბრძოლა იმართება მხოლოდ იმის შემდგომ, რაც ბარბალუკა თავის თავს ამუღანებს, როდესაც მტრის შეკითხვაზე – ქალი ვინაო, უპასუხებს: მე გახლავარო. ამრიგად, ბრძოლის ძირითად მიზანდასახულობას, ერთი მხრივ, ბარბალუკას გატაცება და, მეორე მხრივ, ბარბალუკას დაცვა და მტრის მოგერიება და განადგურებაა (ტყვედ ჩაგდება).

ბარბალუკას მტერი, მასზე თავდამსხმელი და მასთან მეზობლი, როგორც აღვნიშნეთ, ერთი პირი იყო და ეს პირი თავდაპირველად უთუოდ ნიშხა-ნიშხა უნდა ყოფილიყო, რადგან თამაშობის ერთ-ერთი ძირითადი პერსონაჟი ეს პირია და ის მეთაურობს ბარბალუკას მოწინააღმდეგე ბანაკს.

ამჟამად ეს თამაშობა სრულიად მექანიკურად სრულდება; თამაშობაში მოცემული სახელებიც მექანიკურად წარმოითქმის. როდესაც ნიშხა-ნიშხა ან ნიშხა-ნიშხას სახელით მისი ბანაკიდან ვინმე კითხულობს – ქალი ვინაო, ამაზე მოწინააღმდეგე ბანაკის წევრი, ბიჭიც რომ იყოს, უპასუხებს – მე გახლავარო. ცხადია, თამაშობა რომ მექანიკურად არ სრულდებოდეს, ბიჭი ვერ იტყოდა – ქალი მე გახლავარო.

ამასთანავე, ამ კითხვა-პასუხიდან სრულიად უცილობლად ირკვევა ისიც, რომ თამაშობის პირველ წყაროში ქალად, ე. ი. მდედრობითი სქესის არსებად ბარბალუკა იგულისხმებოდა, ეინაიდან ზემოდასახელებულ კითხვაზე პასუხს ბარბალუკად მიჩნეული პირი, ან ბარბალუკას სახელით მისი ბანაკის რომელიმე წევრი იძლევა.

ამავე დროს, შესაძლებელია პირველწყაროში „ქალი“ ბარბალუკას სახელის ნაწილს წარმოადგენდა და ეგების ოდესლაც ეს უკანასკნელი, ქალ-ბაბარ-ის მსგავსად, ქალ-ბარბალუკა-ს სახით იყო გაფორმებული. ამას გეაფიქრებინებს ის ვითარება, რომ კითხვის დასმით – ქალი ვინაო? თითქოს მაინცდამაინც იგულისხმება თუ ვინ არის ბარბალუკაო, ე. ი. „ქალი“ ისეთივე საკუთარი სახელი ჩანს, როგორიც ბარბალუკა.

ქალი ბარბალუკა (ქალ-ბარბალუკა) თუმცაღა თავდამცველის როლში გვევლინება, მაგრამ ამასთანავე ის ხასიათდება როგორც გაბედული მეომარი, რომელსაც ძალა შესწევს და შეუძლია მტერს ჯეროვნად დაუხედეს. ამას ნათელყოფს სიტყვები, რომლითაც ის ან მისი სახელით სხვა ბაეში ნიშხანიშხას შეკითხვაზე – ქალი ვინაო? – უპასუხებს: მე გახლავარ, მობრძანდი და მზად გახლავარო. ამგვარი დამოკიდებულება მტერთან იმის მაუწყებელია, რომ ბარბალუკა, უძველესი წარმოდგენების თანახმად, თავისი ძლიერებით ნიშხანიშხას არ ჩამოუყარდება. ხოლო რაც შეეხება ბარბალუკას მნიშვნელობის საკითხს, ამ მხრივ, ის თამაშობის უმთავრესი პერსონაჟია, რომელიც მოწინააღმდეგის მოქმედებას იწვევს და თამაშობას აყალიბებს.

გაყინული ფორმით მოცემული თამაშობის შინაარსი უძველესი დროიდან მომდინარე ქართველი ხალხის ბუნებრივ მითს ასახავს. ამ მითის პირველწყარო უნდა ყოფილიყო დღეღამისა და სეზონების ცვლასთან დაკავშირებული წარმოდგენები ნათელი და შავ-ბნელი, ანუ კეთილი და ავი ძალების ჭიდილის შესახებ.¹⁶ თამაშობის ამგვარი მნიშვნელობის ურყევ საბუთს მასში დაცული მითოლოგიური სახელები წარმოადგენს. მთა-

¹⁶ უნივერსალურად გაერთილებული ბუნებრივი მითების შესახებ იხ. Эд. Тэйлор, დასახ. ნაშრომი, გვ. 291-337, განსაკუთრებით გვ. 308 და შემდგომი. ძველი ეგვიპტელების მითი მზის თავის მტრებთან ბრძოლის შესახებ, კერძოდ რე-ს ბრძოლა ჭეჭა-ქუხილის გველეშაპ (დრაკონ) აპოთი-სთან – Max Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, 1928, B. XII, §4.

ვარი პერსონაჟი ბარბალუკა (ქალ-ბარბალუკა) ქართველი ხალხის სათაყვანებელი მზის – ქალღვთაების სახელს უდრის და ნათელი მზის განსახიერება არის, ხოლო ნიშხა (ანუ ნიშხა-ნიშხა) გველემუშაპის სახით პერსონიფიცირებულ შაგბნელ ძალას უნდა წარმოადგენდეს. ამ ორი, ნათელი და ბნელი, ძალის განუწყვეტელი ჭიდილი აღნიშნული მითის შინაარსს შეადგენს.

სახელწოდებაში ბარბალუკა ფუძეა ბარბალ და იგი სვანურ ბარბალ//ბარბოლ-ს და ზოგად ქართულ ბარბალე//ბარბარეს უდრის. ხოლო უკა ქართული სააღერსო ანუ კინობითი ფორმის დაბოლოებაა. ამ დაბოლოებით ხმარებული სიტყვები ქართულ ხალხურ მეტყველებაში მრავალია. მათ რიგს ეკუთვნის საკუთარი სახელებიდან, მაგალითად: მამუკა, თათუკა, თარუკა, იდუკა, ანუკა, სამუკა, ნანუკა, დედუკა, ქალუკა და სხვა მრავალი. ეს საკუთარი სახელები ამჟამად იხმარება საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ქართველ მთიელებში (ხევსურებში ამ სახელებს ბოლოში კიდევ -ი ერთვის – მამუკაი, დედუკაი, თათუკაი, სამუკაი, თარუკაი, ქალუკაი და სხვა). ამგვარად, ბარბალუკა ტერმინ ბარბალეს სააღერსო ფორმაა და, როგორც აღვნიშნეთ, ქართველი ხალხის მზის ღვთაების სახელს ემთხვევა.

უფრო რთულია მეორე მთავარი პერსონაჟის სახელწოდების გარკვევა. ყოველ შემთხვევაში ნიშხა, როგორც ეს კერძო საუბარში პროფ. ვარლამ თოფურიაძე დაგვიდასტურა, ქართული აგებულების სიტყვა უნდა იყოს. ამ სიტყვაში მოცემულია საერთო ქართულის კუთვნილებად მიჩნეული თავსართი ნი-¹⁷ და ძირი შხ – ნი-შხ-ა.¹⁸ ამ ძირის სიტყვები ქართულ და ქართველურ ენებში მეტწილად დიფუზურს, წვის შედეგად მიღებულ სიშავის ცნებას აღნიშნავს. ასეთი სიტყვებია, მაგალითად, ნაშხირი (// ნახშირი) „შავი“, „დამწვარი“¹⁹ შაშხი „ცეცხლით გაბოლილი, გაშავებული“, ლორი, სვანური ლიშხი „წვა“,²⁰ მაგრამ ლიმშხე „გაშავება“,²¹ სვანურივე ლეშხი „გასაშავებე-

¹⁷ ვ. თოფურია, ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან, ტფ. უნივერსიტ. შრომები, საიუბ. XX წლის თავზე, გვ. 90-92.

¹⁸ იერის ხეობის ფშავლებში ეს სახელი ჩვენ ლიშხა-ს სახით დავამოწმეთ. იხ. ჩვენი, იერის ფშავლებში.

¹⁹ Н. Марр, Происхождение из охотничьего быта двух грузинских терминов уголовного права: გერში gerš-i და სანახშირო sapaqširo, Зап. Вост. Отд. Русск. Археол. Общ., т. XVIII, СПб, 1908, გვ. 0170.

²⁰ И. Нижарадзе, Русско-сванский словарь, СМОМПК, вып. 41, отд. II.

²¹ М. Завадский, დასახ. ნაშრომი, გვ. LII.

ლი“²² „დასაწვაეი“, აქედან დღის სახელწოდება: ლეშხი დეშ-ლიშ ანუ ლეშხი დრშდიშ „საბედისწერო თებერელის დღე“²³ სვანურივე მეშხე „შაეი“, მაგრამ მეშხი „საწვაეი“, „ცეცხლმოკიდებული“²⁴. აგრეთვე მეშხე ლადელ „შაეი დღე“, მეშხე ფხუ ანუ მეშხე დეშდიშ (//დრდიშ) „შავორშაბათი“²⁵ შიხ „ნახშირი“ („შაეი“, „დამწვარი“), აქედან შიხი ქვინ, შიხი ქვინიშ „მხუთაეი“²⁶ (ნამწვრის გაზით გამოწვეული ხუთეა), შიხარ ცაშ ანუ შიხრა ცაშ „დიდხუთშაბათი“²⁷ („შაეი“, „დამწვარი ხუთშაბათი“) და სხვ.

უკანასკნელ ტერმინათან (შიხარ ცაშ, შიხრა ცაშ) დაკავშირებით საყურადღებოა წესჩვეულება, რომელსაც სვანები დიდხუთშაბათს ასრულებდნენ: საღამოს ოჯახის წევრი მამაკაცები და ახალგაზრდობა შუაცეცხლიდან ავარეარებულ მუგუზლებს გარეთ გაიტანდნენ და ყვირილითა და რკინეულის ხმაურით მუგუზლებს შორს გადაისროდნენ. ამათ ისინი სახლიდან და კარ-მიდამოდან ავ ძალებს ერეკებოდნენ.²⁸ ამ დღის წესჩვეულების შინაარსი ნათელყოფს დიდხუთშაბათის სვანურ სახელწოდების აზრსაც. ეს დღე ავი ძალების საწინააღმდეგოდ განკუთვნილი დღე იყო. ხოლო ავი ძალები, როგორც ჩანს, დაკავშირებული ყოფილა სიშავესთან, სიბნელესთან, რამდენადაც მათი განდევნა ცეცხლმოკიდებული მუგუზლებით დაღამების შემდგომ ხდებოდა. მეტის თქმაც შეიძლება: ეს ავი ძალები ალბათ, თვით სიშავის, სიბნელის განსახიერებას წარმოადგენდნენ და მათი გარეკვა სინათლის, ცეცხლმოკიდებული მუგუზლებით ხდებოდა. ქართულ მეტყველებაში საერთოდ ავი ძალები და ბნელი

²² Н. Марр, Извлеч. из сван.-русск. словаря, Материалы по яфетич. языкознанию, X, გვ. 33.

²³ პროფ. ვ. თოფურიას განმარტებით.

²⁴ И. Нижарадзе, დასახ. ნაშრომი.

²⁵ სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ., ხელნაწერი.

²⁶ И. Нижарадзе, დასახ. ნაშრომი. შხ ძირის სიტყვების ქართული და მეგრულ-ჭანური შესატყვისი მაგალითები იხ. ნაშრომში: „სუმერული და ქართული“, ჟურნ. „გვირგვინი“, 1912, გვ. 108. ამ ნაშრომზე მიგვითითა პროფ. ს. ჯანაშიამ, რისთვისაც მას მადლობას მოვახსენებ.

²⁷ სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ., ხელნაწერი.

²⁸ ამ წესჩვეულების დაწვრილებითი აღწერილობა იხ. სვან. ხალხ. დღეობ. კალენდ., ხელნაწერი.

ანუ შავბნელი ძალები, მნიშვნელობის მხრივ, სინონიმებია და საგულისხმოა, რომ ჩვენთვის საყურადღებო სიტყვის ფუძეც სწორედ ამ შავბნელ ძალებთან დაკავშირებულ (სვანურ) სახელებში მოწმდება.

ზემოთ ჩვენ აღვწერეთ მნათობების დაბნელების შესახებ ქართველი ტომების წარმოდგენები და წეს-ჩვეულებანი. მათი მიხედვით მნათობთა – მზისა და მთვარის დაუძინებელი მტერი გველეშაპია. ქართველების მეტყველებაშიც ამ შავ-ბნელი ძალის გველის სახით პერსონიფიცირების დანალექი უნდა იყოს, მაგალითად, მეგრული სიტყვა უჩა-ღართამი „შაფხოხიანი“²⁹ რომელიც გველს აღნიშნავს, და ჩვენთვის საყურადღებო სიტყვის ძირის (შხ) შემცველი სვანური სიტყვა შიხულ (შიხულ) – ანკარა, გველი.³⁰

დაბოლოს, აღსანიშნავია ის მსგავსება, რომელიც „ნიშხა-ნიშხას“ თამაშობის მთავარ მოქმედ პირთა და ქართველი ტომების მითოლოგიურ წარმოდგენებში მზესა და გველეშაპის შესახებ არსებობს. საოცარ იგივეობას იჩენენ ერთმანეთთან ქალ-ბაბარი და ქალ-ბარბალუკა არა მხოლოდ თავისი დეტერმინანტივის წყალობით. როგორც ქალ-ბაბარის, ისე ბარბალუკას სახელთან საფრთხე და ბრძოლის ამბებია დაკავშირებული. ქალ-ბაბარს, როგორც მზის განსახიერებას, მუდამჟამ გველეშაპი სდგენის და ცდილობს მის შთანთქმას. ხოლო ბარბალუკას დაუცხრომელი მტერი ნიშხა-ნიშხა არის, რომელიც მუდამჟამ (თამაშობის მიხედვით, რომელიც ერთი და იმავე მოქმედების გამეორებისაგან შედგება) მას თავს ესხმის და ცდილობს დაატყვევოს.

ამ შედარებითი ეთნოგრაფიული და ლინგვისტიკური მონაცემების მიხედვით, ქალ-ბარბალუკა ქალ-ბაბარს ემთხვევა, ხოლო ბარბალუკას დაუძინებელი მტერი ნიშხა (ანუ ნიშხა-ნიშხა) სათაყვანებელი მნათობთა-მნათობის – ბარბალეს ანუ ქალ-ბაბარის ცნობილ მტერს – გველეშაპს უდრის.

ამგვარად, ქართული საბავშვო თამაშობაც „ნიშხა-ნიშხა“

²⁹ И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем, СПб., 1914, გვ. 349, სიტყვასთან: გვერი; „ღართი საწვიმარი ნაბადი“, განმარტავს საბა ორბელიანი, იხ. მისი, ქართული ლექსიკონი, გვ. 367.

³⁰ Н. Марр, Извл. из сван.-русск. словаря, გვ. 33, აგრეთვე გვ. 38 (პვიჯ).

ასახავს კოსმოსურ-მითოლოგიურ სცენას მნათობი მზისა და
შავბნელი ძალის – გველეშაპის დაუცხრომელი ბრძოლისას. ეს
კოსმოსურ-მითოლოგიური სიუჟეტი ხალხს შეეძლო შეექმნა
უძველეს წარმოდგენებთან დაკავშირებით დღე-ღამისა და ბუნე-
ბრივი სეზონების ცვლის გამომხატველ ნათელი და შავბნელი,
კეთილი და ავი ძალების ჭიდილის შესახებ.

მეექვსე თავი ქართული ბარბაღე და სუმერული ბაბბარ

ქვემოთ შეძლებისდაგვარად მოგვეყავს ქართულ-ქართველური და კავკასიური ენებიდან ზოგიერთი სიტყვების შედარება ტერმინთან ბარბარე/ბარბაღე/ბარბაღლ//ბარბოლ. ეს სიტყვები ფორმალურ-ლინგვისტიკური პარალელების გარდა იძლევა სემანტიკურ პარალელებს მნათობთა-მნათობის მზე-ბარბაღლეს გამოსახულებისას და თვისებისას, რომლებიც წინამდებარე ნაშრომში გამოვლინებული იყო ამ ღვთაების კულტთან დაკავშირებული ობიექტების ანალიზის შედეგად.

ეთნოგრაფიული გადმონაშთების მიხედვით, ბარბაღლეს ბალსქვემოური შესაწირავე ფიქალის, კირქვის თუ ლითონის კვირისტავე ჩერ შდა და მისი მსგავსი საგნები, ლაშხური და ლენტეხური შესაწირავე კვერები თემი ტაბლარ, ქართლური შესაწირავე ცვილის და ვერცხლის თვალის კაკლები, ბალსქვემოური „ხატი“ გირგედ, რაჭა-ლეჩხუმური საახალწლო გვერგვი, გურული საახალწლო კალპი, ქართული ნეფე-დედოფლის გვირგვინი, სვანური (ფარის თემი) საახალწლო კვერი ქალბაბარ და სვანურივე (უშგულური) მარმარილოს ბურთი ქუთი ყუაბ – ასახვენ მზეს, როგორც რგოლს, დისკოს, თვალს, მზის ფერს (ყვითელი, თეთრი), სხივოსნობას და ელვარებას.

ამ ობიექტებიდან გვირგვინის, გვერგვის,¹ სვანური გირგედის (მრ. რ. გირგუდარ) სახელწოდებანი, მსგავსად სიტყვებისა მირგვალაი,² მრგვალი, გრგვალი//რგვალი, რგოლი//გრგოლი, გორგალი, გოგორა//გორგორა და მისთ., სიმრგვალეს აღნიშნავენ.³

ამავე ცნებას შეიცავს აფხაზური აბარბაღ (ა-ბარბაღ) – ბორბალი,⁴ სვანური ბარბა – შეილდის რკალი, ბარბელ –

¹ ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობის შესახებ იხ. ილია ჭყონია, სიტყვის-კონა, 1910, გვ. 13.

² ხევსურული ორნამენტის ელემენტის სახელია, იხ. ვ. ბარდაველიძე და გ. ჩიტაია, ქართული ხალხური ორნამენტი I, ხევსურული, თბ., 1939, გვ. 22, 23, 91, 96, 98.

³ ამ სიტყვების ძირის პირველადი მნიშვნელობის შესახებ იხ. Н. Марр, Новый поворот в работе по яфетической теории, Избр. работы, т. I, გვ. 340; მისივე, Из Пиренейской Гурии, Избр. раб., т. IV, გვ. 19.

⁴ Н. Марр, Абхазско-русский словарь, Лен., 1926, გვ. 23.

წისქვილის ბორბალი, მეგრული ბარბალი – ბორბალი,⁵ ქართული ბორბალი (რომელიც ხშირ შემთხვევაში სიტყვით „თვალი“ შეინაცვლება, მაგ., წისქვილის ბორბალი=წისქვილის თვალი, ურმის ბორბალი=ურმის თვალი და სხვ.), აგრეთვე ჭანური ვირვილი – საბავშვო სატრიალებელი სათამაშო (ბასკური ბირბილ – რგოლი, მრგვალი).⁶ ეს სიტყვები ლინგვისტიკურ პარალელებს წარმოადგენს მზის ღვთაების სახელწოდებისას ბარბარე//ბარბალე//ბარბალ//ბარბოლ.⁷ საფიქრებელია, რომ მნათობთა-მნათობის ეს სახელწოდებაც, აღნიშნული სიტყვების მსგავსად, ოდესღაც სიმრგვლის ცნების შემცველი ყოფილიყო, რამდენადაც ამ ტერმინით მრგვალი ფორმის მნათობი მზე აღინიშნებოდა.

ამას გარდა, მზის ღვთაების სახელწოდების ლინგვისტიკური პარალელებია: გურულ კილოში დაცული ბარბალი,⁸ ლეჩხუმური ბირბილი⁹ და საერთო ქართული ვარვარი¹⁰ – ცეცხლის ალის მოძრაობა, ბრიალი, პრიალი.

თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ბარბარე//ბარბალე//ბარბალ//ბარბოლ გაორმაგებული ძირისაგან (ბარ+ბარ) შემდგარი სიტყვაა, მაშინ პირველი ნახევარი სიტყვებისა ბრიალი და პრიალი¹¹ მზის ღვთაების სახელწოდების ძირს უნდა შეიცავდეს. ამავე ვითარებას უნდა ამჟღავნებდეს პირველი ნაწილი სიტყვებისა ბრწყენა,¹² ბრჭყვიალი.¹³

საზოგადოდ, თუ ძიების ამგვარ გზას დავადგებით, მაშინ ჩვენთვის საყურადღებო ტერმინი ძირის თვალსაჩინო პარალელებს შეიძლება მიეკუთვნოს, ერთი მხრივ, თვალის აღმნიშვნელი ჩაჩ-

⁵ И. Кипшидзе, Грам. мингр. яз., გვ. 200.

⁶ Н. Марр, Яфетическ. зори на украинск. хуторе, Избр. работы, т. V, გვ. 248.

⁷ აკად. ნ. მარი, სიმრგვალის აღმნიშვნელ ტერმინებს გენეტიკურად ცას და მის ნაწილებს, მზესა და მთვარეს უკავშირებს, იხ. Н. Марр, Из Пиренейской Гурии, Избр. работы, т. IV, გვ. 19, 51; მისივე, Почему так трудно стать лингвистом-теоретиком, Избр. работы, т. II, გვ. 424.

⁸ ქართველურ ენათა ლექსიკონი, I. გურული, ზემოიმერული და ლეჩხუმური ლექსიკონები, თბ., 1938, გვ. 7.

⁹ ქართ. ენათა ლექს. I, გვ. 140.

¹⁰ სუმერული და ქართული, გვ. 97, 98.

¹¹ იქვე.

¹² იქვე.

¹³ იქვე.

ნური და ინგუშური ბლარგ, წოვური ბლარკ,¹⁴ ხუნძური ბერ¹⁵ და, მეორე მხრივ, დასაწყის ბგერათა კომპლექსები სიტყვებში: ქართული ვარსკვლავი,¹⁶ მეგრული მურიცხი¹⁷ და ჭანური მურუცხი – ვარსკვლავი, ჰურკანული ვარჰი – მზე, დღე,¹⁸ ბუდუხური ვირად – მზე,¹⁹ რუთულური ვირგლ ანუ ვგრგლ – მზე, მზის ამოსვლა,²⁰ წახურული ჭირგლ – მზე,²¹ ჯეკური ვურად – მზე,²² ლაკური ბარდ – მზე, ნათება,²³ არტული ბარჯ – მზე,²⁴ ჩანური მალხ – მზე, ნათება,²⁵ აფხაზური ამარა ანუ ამრა – მზე,²⁶ ლაკური ბარზ –

¹⁴ ჩანური, ინგუშური და წოვური სიტყვები მომავლად ენიშნის უფრ. მეცნ. თან. დოც. თ. გონიაშვილმა, რისთვისაც მას მადლობას მოვახსენებ. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ შესაძლებელია ჩვენი პარალელუბისათვის მნიშვნელობას მოკლებული არ იყოს ქვ. ქართ. ბლუარი – სამხრეთი, აქედან „მზის მხარე“.

¹⁵ П. Услар, Аварский язык, 1889, გვ. 51.

¹⁶ სუმერული და ქართული, გვ. 97; შდრ. Н. Марр, Яфетические зори на украинском хуторе, Избр. работы, т. V, გვ. 228, შენ. 1; მისივე, Приволжские и соседящие с ними народности, Избр. работы, т. V, გვ. 301.

¹⁷ სუმერული და ქართული, გვ. 97.

¹⁸ П. Услар, Хюркилинский язык, 1891, გვ. 300-301.

¹⁹ А. Дирр, Рутульский язык, СМОМПК, вып. 42, გვ. 127; მისივე, Агульский язык, Граммат. очерк. СМОМПК, вып. 37, отд. III, გვ. 165.

²⁰ А. Дирр, Цахурский язык СМОМПК, вып. 43, отд. III, გვ. 238.

²¹ იქვე.

²² А. Дирр, Агульский язык, Грам. очерк, СМОМПК, вып. 37, отд. III, გვ. 238.

²³ П. Услар, Лакский язык, 1890, გვ. 250.

²⁴ А. Дирр, Арчинский язык, СМОМПК, вып. 39, გვ. 133, 222; მისივე, Агульский язык, გვ. 165.

²⁵ П. Услар, Чеченский язык, 1888, გვ. 163.

²⁶ Н. Джанашия, Религиозные верования абхазов, ХВ, т. IV, вып. I, 1915, გვ. 84 და იქვე, შენ. 3. ბარბარეს ძირთან მზის აფხაზური სახელწოდების ამრა ანუ ამარას კავშირზე პროფ. ს. ჯანაშიამ მიგვითითა, რისთვისაც მას მადლობას მოვახსენებ. აკად. ნ. მარი ამტკიცებს, რომ „Абх. а-мга «солнце» и а-мза «луна» основами mra/mza являются лишь дифференцированными разновидностями... слова bar→mar, с перемещением огласовки“, – იხ. Н. Марр, Постановка учения об языке в мировом масштабе, Избр. работы, т. IV, გვ. 71. როგორც ჩანს, აკად. ნ. მარს მთეარის აფხაზური სახელი მიჩნეული აქვს მარტივ (ერთძირიან) სიტყვად, რომელშიც ზანი (ამზა) რაეს (ამრა) დიფერენცირებულ სახესხვაობას წარმოადგენს. ასევე მარტივ სიტყვად მიიჩნევ

მთვარე,²⁷ კვრული ჭარბ – მთვარე,²⁸ ანდიური ბორცვი – მთვარე,²⁹ ღოდობერული და ბოთლიხური ფურცლუ – მთვარე,³⁰ კარატული პორცო – მთვარე³¹ და მრავალი სხვა მზისა და მთვარის აღმნიშვნელი კავკასიური ტერმინების შესაფერისი ბგერითი კომპლექსი.

ამავე დროს ქართული კილოური ბარბალი და ბირბილი საოცრად ემსგავსება ფორმალურადაც და სემანტიკურადაც სუმერულ-აქადურ სიტყვა-ეპითეტს birbiru – მოციმციმე სხივი, ელვარება. Knut Tallqvist-ს მოჰყავს ამ სიტყვის მრავალი სხვა მნიშვნელობაც, რომლებსაც უმთავრესად თვალთან და მნათობთა ან მნათობისათვის მიკუთვნებულ თვისებებთან აქვს

და აკად. ნ. მარი ქართულ სიტყვას მზე, მაგრამ ამ უკანასკნელის ძირად გამოცხადებული ჰქონდა მეზ, როგორც ცეცხლის აღმნიშვნელი ძირი, რომელიც თვალნათლივ მოცემულია სეანურ სიტყვაში ლემეზგ „ცეცხლი“ (Н. Марр, Из Пиренейской Гурни, Изв. работы, т. IV, გვ. 32). ჩვენი ფიქრით, აფხაზურ ამზა-ში ზანი არ უნდა წარმოადგენდეს რაეს სახესხვაობას. ამას გვაფიქრებინებს თუნდაც ის გარემოება, რომ მონათესავე კავკასიური ენებიდან, მაგალითად, მთვარის ლაკურ სახელში ბარზ, ორივე ბგერა, რაეც და ზანიც, ერთად არის მოცემული (შდრ. აგრეთვე მთვარის აღმნიშვნელი კვრული კანონზომიერი ბგერითი ფორმის სიტყვა ჭარბ). შესაძლებელია აფხაზური ამზა და ქართული მზე ორძირიანი სიტყვები (ა-მზა, მზე) იყოს ჩვენამდე გაცვეთილი ფორმით მოღწეული, ე. ი. ამ სიტყვებში პირველსა და მეორე ძირს შემადგენელი ბგერები დაკარგული ჰქონდეს – პირველ ძირს აკლდეს -რა – -არ. საკითხი ქართული მზის ორძირიანობის ან მკვლევრის ტერმინოლოგიით ორელემენტიანობის (ВА) შესახებ, თვით აკად. ნ. მარმა წამოაყენა თითქოს კატეგორიულადაც კი, მაგრამ საბოლოოდ გადაწყვეტილად იგი მაინც ვერ მიიწინია. იხ. Н. Марр, Из Пирен. Гурни, Изв. работы, т. IV, გვ. 49-50; შდრ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. I, 1928, გვ. 115-121; არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, 1938, გვ. 202-203.

²⁷ П. Услар. Лакский язык, 1890, გვ. 250, 406.

²⁸ П. Услар, Кюринский язык, 1896, გვ. 616; А. Дирр, Агульский язык, СМОМПК, вып. 37. отд. III, გვ. 165.

²⁹ А. Дирр. Материалы для изучения языков и наречий андоидийской группы, СМОМПК, вып. 40, გვ. 99;

³⁰ მისივე, Краткий грамматич. очерк андийского языка, СМОМПК, вып. 36, отд. IV, გვ. 171.

³¹ იქვე.

კავშირი. ასე მაგალითად, birbiru აღნიშნავს ხედვას, განჭვრეტას, გარკვევას, ბრწყინვას, სისავეს და სხე.³²

თუ მოყვანილი პარალელები დამაჯერებლობას მოკლებული არ არის, მაშინ ამ მაგალითებზე დაყრდნობით გასაგები გახდება, რომ მზის ღვთაების სახელწოდების ძირი ბარ, მისი გაორმაგებული ფორმა და მისი ბგერითი შესატყვისობის კანონზომიერი ფორმები, პირველ ყოვლისა, მნათობთა საერთო და ძირითადი თვისების აღმნიშვნელი უნდა იყოს. ამაზე მიუთითებს ტერმინები: ქართული ბარბალი, ბირბილი, ვარვარი, ბრიალი, პრიალი, ბრწყენა, ბრჭყვიალი, ლაკური ბარდ და ჩანჩური მალხ, რომლებიც (ბარდ და მალხ) არა მხოლოდ მზეს, არამედ ნათებასაც აღნიშნავს.

ამიტომ ვუიქრობთ, რომ ბარ და მისი ბგერითი შესატყვისობის კანონზომიერი ფორმები ვარსკვლავის (და შესაძლებელია აგრეთვე მზის) ქართულ და ქართველურ სახელწოდებებში და მზის, მთვარის და თვალის კავკასიურ სახელწოდებებში ძირითადად მნათობთა საერთო თვისების – ნათების, სხივოსნობის, ელვარების ცნების აღმნიშვნელია.

ამგვარად, კულტის გადმონაშთებში მოცემულია რიგი ობიექტები, რომლებიც ღვთაება მზე-ბარბალეს გარეგან გამოსახულებასა და მის ძირითად თვისებას ასახავს. ამ ობიექტებიდან ზოგის სახელი სიმრგვალეს აღნიშნავს. ამავე ცნებას შეიცავს სხვადასხვა არა საკულტო მრგვალი საგნის სახელიც – აფხაზური, სვანური, მეგრული, ჭანური, ქართული (და აგრეთვე ბასკურიც). ეს სახელები ქართველების მზის ღვთაების სახელწოდების პარალელებს წარმოადგენს და, ვინაიდან ამასთანავე მზეც ამ საგნების მსგავსი ფორმისაა, მზის ღვთაების სახელწოდებაც სიმრგვალის ცნების გამომხატველი სიტყვა უნდა იყოს. მეორე მხრივ, მზე-ბარბალეს სახელწოდების ძირი ბარ, მისი გაორმაგებული ფორმა (ბარ-ბარ) და მისი ბგერითი შესატყვისობის კანონზომიერი ფორმები მოცემულია სხვადასხვა მნათობის და მნათობთა ზოგადი თვისების აღმნიშვნელ სახელებში როგორც ქართულ და ქართველურ, ისე კავკასიურ ენებში, სადაც იგი (ბარ) მნათობთა ზოგად თვისებას – ნათებას, ბრჭყვიალებას, ელვარებას ნიშნავს და, მაშასადამე, ქართულ ბარბარე/ბარბალე-

³² Knut Tallqvist. Akkadische Götterepitheta (Studia Orientalia. Edidit Societas Orientalis Fennica, VII), Leipzig, 1938, გვ. 72-73.

შიც ეს ძირი ამგვარივე ცნების შემცველი უნდა იყოს, ე. ი. მანათობელს ანუ მნათობს, ბრჭყვიალას, მოელვარეს უნდა აღნიშნავდეს.

ამასთანავე, ის გარემოება, რომ ამ სახელწოდებაში ბარგაორმაგებული ფორმით არის მოცემული, ეგების თავისებური მრავლობითობის მაჩვენებელი იყოს,³³ ე. ი. მნათობის ზემოაღნიშნული თვისების სიჭარბის, სიმრავლის გამომხატველი და სათაყვანებელი მზის სახელწოდება ბარბარე//ბარბალე იქნებოდაც წარმოადგენდა სიტყვა-ეპითეტს, რომელიც „მნათობთა-მნათობს“ აღნიშნავდა.

შეიძლება ზემომოყვანილი ქართული, ქართველური და კავკასიური ენობრივი მასალები უმნიშვნელო არ იყოს ბერძნული სიტყვა Βάρβαρα-ს სადაურობის საკითხის გარკვევისათვის. მით უფრო, რომ, როგორც ჩანს, დასავლეთ ევროპის სამეცნიერო ლიტერატურაში დღემდე ამ საკითხის შესახებ გადაწყვეტილი აზრი არ არსებობს (იხევე, როგორც არ არსებობს ასეთი აზრი ქრისტიანული წმ. ბარბარას და ხალხური ბარბარას შესახებ რწმენა-წარმოდგენების ურთიერთმიმართების საკითხში, რაშიც წინამდებარე ნაშრომის შესავალ ნაწილში დავრწმუნდით).

Émile Boisacq-ს ბერძნული βάρβαρος, რომლის ძირი და მნიშვნელობა წმინდანის სახელშია მოცემული, ინდოევროპული წარმოშობის სიტყვად მიაჩნია. მისი ეტიმოლოგიური ლექსიკონის მიხედვით მას ეს სიტყვა, რომელიც ბერძნულში აღნიშნავს „უცხო“, „უცხო ქვეყნის პირს“, „არაბერძენს“, „მკაცრს“, „ბარბაროსს“, გამოჰყავს სანსკრიტული სიტყვიდან barbarah „ენაბრგენილი“ და პარალელებს ჰპოვებს სლავიანურ brbrati, სერბულ brboljiti „ბურტყუნი“ (barboter), ლიტეურ birbti „ჩხრიალი“ (bourdonner), barbōzius „მაჩხრიალებელი“ (bourdonneur) სიტყვებში და სხვ. É. Boisacq-ს ამავე დროს ბერძნ. βάρβαρος ონომატოპოეტურ სიტყვად მიაჩნია.³⁴

E. Weidner-ი უარყოფს ამ სიტყვის ინდოევროპული ძირიდან წარმოშობას და ამტკიცებს, რომ βάρβαρος სუმერული სიტყვაა, სადაც bar „უცხო“ აღნიშნავს, ხოლო bar-bar ამ სიტყვის

³³ შდრ. ქვემომოყვანილი Weidner-ის მაგალითები სუმერული ენიდან, სადაც მრავლობითი რიცხვი სიტყვის გაორმაგების საშუალებით მიიღება.

³⁴ Émile Boisacq. Dictionnaire étymologique de la langue grecque, étudiée dans ses rapports avec les autres langues indo-européennes, Heidelberg – Paris, 1938, 3e éd. სიტყვასთან: βάρβαρος.

მრავლობითი ფორმაა „უცხოები“ და ნაწარმოებია სუმერული ენისათვის ბუნებრივი წესით – მხოლოდით რიცხვში მოცემული სიტყვის გაორმაგებით, როგორც მაგალითად: gal „დიდი“, gal-gal „დიდები“, tur „პატარა“, tur-tur „პატარები“ და სხვ.³⁵

აკად. ნ. მარს bar-bar იაფეტურ სიტყვად მიაჩნია. მისი კონცეფციით ამ სიტყვამ სატოტემო-სატომო-მაგიური³⁶ მნიშვნელობის საფეხურების გავლით საკულტო-მითოლოგიური სემანტიკა დაიმკვიდრა და პარ→ბარ→ფარ ფორმებით, კერძოდ სომხეთის (იგულისხმება მისი იაფეტური ფენა), საქართველოსა და საზოგადოდ იაფეტურ კავკასიაში მზის აღმნიშვნელ ტერმინად იქცაო.³⁷

ამასთან დაკავშირებით საგულისხმოა ნ. მარის ერთ-ერთი დებულება, რომლის თანახმად სომხური თქმულება მჰჰერ-ის, ქართული ამირანი-სა და აფხაზური აბჯრსკილ-ის შესახებ ძირითადად უძველესი იაფეტური თქმულებაა მზის ღვთაებაზე, რომელიც გმირად არის ქცეული და რომელიც ბერძნულში გადავიდა და პრომეთეოსის შესახებ თქმულებად გარდაიქმნაო. მარის აზრით, თქმულების პერსონაჟების სახელები ამირა ანუ აბჯრ აფხაზურ მზის სახელს ა-მრა ან ა-მერ-ს უდრის; უკანასკნელის შესატყვისია ბერძნული პრო-მეთეოსი, აფხაზური ა-ბჯრსკილ³⁸ და ეგვიპტის გნოსტიკურ წრეებში გავრცელებული რწმენის პერსონაჟის სახელი Abraxa.³⁹

იაფეტურ სამყაროში საკულტო მნიშვნელობით ბარ სი-

³⁵ Ernst Weidner. Βάρβαρος. Glotta. Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache, B. IV, Göttingen, 1913, გვ. 303-304.

³⁶ შდრ. Fr. Hrozny-ს მიერ ამოკითხული ხეთური საგალობლის ცნობილი ტექსტის UR. BAR. RA-ს, რომელსაც ავტორი barbaru-ს უკავშირებს და პირობითად თარგმნის – მიწისმოქმედი-ლუეიტელი. იხ. Boghazköi-Studien, 5. H. Fr. Hrozny, Ueber die Völker und Sprachen des alten Chatti-Landes, Leipzig, 1920, გვ. 41-42.

³⁷ Н. Марр, Право собственности по сигнализации языка, Избр. работы, т. III, გვ. 181-182; მისივე, Готтентоты—средиземноморцы, Избр. работы, т. IV, გვ. 124; მისივე, Карфаген и Рим, Fas и Jus, Избр. работы, т. IV, გვ. 166-170; მისივე, Яфетические зори на украинском хуторе, Избр. работы, т. V, გვ. 258-259, 260.

³⁸ მზის ღვთაების სქესის, მდედრის მამრით შენაცვლება უთუოდ შედარებით გვიანი ხანის მოვლენაა; ამგვარი შენაცვლების მაგალითები რელიგიის ისტორიაში მრავლადაა დამოწმებული.

³⁹ Н. Марр. Кавказоведение и абхазский язык, Избр. работы, т. I, გვ.

ტყვის ფართო გავრცელებულობაზე მიუთითებს აგრეთვე ვანის ხალდურ ლურსმნულ წარწერებში მოცემული მზის ღვთაების აღმნიშვნელი სახელები: 1. პარ ანუ ბარ – ეტიუნიების მზის ღვთაება,⁴⁰ 2. ბაგ-ბარ-ტუ – ურარტელების მზის ქალღვთაება და 3. ბარ-წია – აგრეთვე ღვთაება.⁴¹

ეს კონკრეტული ფაქტები და ჩვენს მიერ ზემომოყვანილი ქართული, ქართველური და კავკასიური მასალები, აგრეთვე ქართული ბარბალ-ისა და ბირბილ-ის სუმერულ-აქადურ birbiru-სთან როგორც ფორმალურ-ლინგვისტიკურად, ისე სემანტიკურად შეხვედრის მაგალითი – ყველაფერი ეს მიუთითებს არა მხოლოდ ბარ სიტყვის გავრცელებულობის სრულიად გარკვეულ არეალზე, არამედ იმაზეც, რომ სიტყვა ბარ (ბარ+ბარ) მართლაც უძველესი კულტურული მონაპოვარია წინა აზიის იმ მოსახლეობისა, რომელიც წინ უსწრებდა სემიელთა და ინდოევროპელთა გამოჩენასა და გავრცელებას ძველ აღმოსავლეთში.

უფრო მეტის თქმაც შეიძლება. აღნიშნულ ფაქტებთან ერთად ჩვენ მოგვეპოვება განსაცვიფრებელი შეხვედრის ფაქტი სუმერულთან ქართველი ტომების მზის ღვთაების სახელისა და კულტისა, რაც ამ ხალხების მჭიდრო კულტურულ ურთიერთობაზე უნდა მიუთითებდეს და ეგების უფრო მეტის, სახელდობრ, ამ ხალხების გენეტიკური ნათესაობის მაჩვენებელიც იყოს.

სვანურ ახალი წლის რიტუალში დაცული და ზემოთ განხილული მზის ღვთაების ქალ-ბაბარის სახელწოდების მსგავს ტერმინს სუმერულ ღვთაებათა შორის ეპოულობთ. ამავე დროს, ქართულ-სვანური ქალ-ბაბარ-ის მსგავსად, ეს სუმერული ღვთაე-

74; მისივე, Из Пиренейской Гурни, Избр. работы, т. IV, გვ. 52; მისივე, Значение и роль изучения нацменьшинства в краеведении, Избр. работы, т. I, გვ. 239; მისივე, Яфетические зори на украинском хуторе, Избр. работы, т. V, გვ. 270; შდრ. ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 148.

⁴⁰ აკად. ნ. მარტი წერს: „Самое важное, притом совершенно неожиданное в этой части текста (ლაპარაკია სტელის III გვერდის ტექსტზე) – появление яфетического бога Пара или Бара, именно Солнца полуденного“. იხ. Н. Марр и И. Орбели, Археологическая экспедиция 1916 года в Ван, Петроград, 1922, გვ. 50.

⁴¹ Н. Марр и И. Орбели, დასახ. ნაშრომი; Н. Марр, Постановка учения об языке в мировом масштабе, Избр. раб., т. IV, გვ. 71; მისივე, Языковая политика яфетической теории и удмуртский язык, Избр. раб. т. V, გვ. 501; მისივე, Яфетические зори на украинском хуторе, Избр. работы, т. V, გვ. 260.

ბაც მზის ღვთაება იყო. სემიტურში შამაშის სახელით ცნობილს მზის ღვთაებას სუმერულში შეესატყვისება მზისავე ღვთაება ბაბბარ, რომლის თაყვანისცემის ცენტრს ქალაქი ელლასარი ანუ ლარსი წარმოადგენდა.⁴² Knut Tallqvist-ის ნაშრომის Akkadische Götterepitheta-ს მიხედვით, პირველწყაროებში სუმერული ღვთაება შემდეგი სახელწოდებით გვხვდება: babbar, განმარტავენ როგორც ba-ab-bar, უდრის Šamaš-ს; babbar-é „ამომავალი მზე“; babbar-šū-a „ჩამავალი მზე“, უდრის Nabû-ს.⁴³

Alb. Götze არჩევს რა ხეთების ღვთაებათა წარმოშობის საკითხს, სხვათა შორის აღნიშნავს, რომ ხეთების პანთეონში წარმოდგენილი ღმერთები სხვადასხვა მოსახლეობის ფენას ეკუთვნიან. ამ პანთეონში შესული იყო, მაგალითად, ხეთური ქალღმერთი ჰეპატი, რომელიც დასაწყისში თავისი არსებით დიდ მზე-ქალღმერთს უდრიდაო. Götze-ს აზრით, ხეთურ პანთეონში უფრო მნიშვნელოვანი არიან ხურული ღმერთები, რომელთა რიცხვში მესოპოტამური წარმოშობის ღვთაებათა დიდი რიცხვია შესული. ყველაზე მნიშვნელოვანი ფენა პროტო-ხათური, ე. ი. ძველი მცირეაზიური ფენა ყოფილა. პროტო-ხათების ღვთაებები ხეთების დროსაც თურმე სახელმწიფო ღმერთებს წარმოადგენდნენ სარწმუნოებაში, ხოლო ხეთების პანთეონის სათავეში მდგარა მზის ქალღმერთი Arinna, რომლის ადგილობრივი სახელი ცნობილი არ არის.⁴⁴

ამრიგად, მცირე აზიის უძველესი მოსახლეობის პანთეონში მზის ღვთაებები უმრავლეს შემთხვევაში მდებარეობთი სქესის არსებანი ყოფილან. ასეთივე ვითარებაა, საზოგადოდ, წინა აზიის უძველესი მოსახლეობის სარწმუნოებაში, რამდენადაც სპეციალისტები მცირე აზიის პანთეონში მესოპოტამურ წარმოშობის ღვთაებათა დიდ რიცხვს ამოწმებენ.

სპეციალურ ლიტერატურაში არსებობს აგრეთვე აზრი იმის შესახებ, რომ შესაძლებელია სემიტების მზის ღვთაებაც კი,

⁴² Б. Тураев. История Древнего Востока, I, გვ. 75; В. Струве. История Древнего Востока, краткий курс, Москва, 1934, გვ. 74.

⁴³ Knut Tallqvist, დასახ. ნაშრომი, გვ. 270.

⁴⁴ Alb. Götze, Hethiter, Churriter und Assyrer, Oslo, 1936, გვ. 65-66.

შამაშ-ი, პირველად ქალღმერთი იყო და შემდგომ, ბაბბარ-თან შეერთებისას, მან ქალური ხასიათი თავის მეუღლე აია-ს გადასცა.⁴⁵

ასეთ ვითარებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქართველი ხალხის უძველეს მზის ღვთაება ბარბარე/ბარბალეს, რომლის ერთ-ერთ სახელწოდებაში (ქალ-ბაბარ) საგანგებოდ აქცენტირებულია მისი ქალური ბუნება. წინამდებარე ნაშრომში შევეცადეთ ნათელგვეყო, თუ რამდენად შორს, დროთა სიღრმეში ჰქონდა გამდგარი ფესვები მზე-ბარბალეს თაყვანისცემას ქართველ ხალხში. ეთნოგრაფიული გადმონაშთების სათანადო ანალიზის შედეგად მიღებული ფაქტების თანახმად, მზე-ბარბალე მოცემულია: ა) უაღრესად განვითარებულ რელიგიური ხასიათის რწმენასა და კულტში, სადაც მის სახელთან დაკავშირებული ყოფილა მეტად მდიდარი და ნაირსახი მსახურების წესები,⁴⁶ ბ) ქალ-ბაბარ-ისა და ქალ-ბარბალე უკან სახელებით უძველეს ბუნებრივ მითებში და, ბოლოს, გ) არქაული პერიოდის რწმენა-წარმოდგენებსა და სხედასხევაგეარ მაგიურ წეს-ჩვეულებებში. ამგეარად, ბარბალე//ქალ-ბაბარი ქართველებში მოწმდება არა მხოლოდ ასტრალური რელიგიის განვითარების ხანიდან, არამედ ამ ხანის გაცილებით უფრო უწინარეს დროიდან. ეს ფაქტები და, მეორე მხრივ, ქართველების მზის ამ ღვთაება ბარბალე//ქალ-ბაბარ-ის უშუალო შეხედრა სუმერული მზის ღვთაება ბაბბარ-თან გვაძლევს უფლებას დავსვათ საკითხი — ეგების, შამაშ-ის მსგავსად, სუმერული ბაბბარ დასაწყისში თავისი არსებით ქალღმერთი იყო და ამ უძველესი საფეხურის ღვთაების კულტი ქართველ ტომებს აქვთ შემონახული.

⁴⁵ Б. Тугаев. დასახ. ნაშრომი, გვ. 120.

⁴⁶ ამავე საკითხზე იხ. ე. ბარდაველიძე, სვანური საგალობელი „ბარბალე დოლაში“, ენიმქის მოამბე, V-VI, 1940, გვ. 541.

VERA BARDAVELIDZE

From the History of Ancient Beliefs of the Georgians

Divinity Barbar-Babar

SUMMARY

The monograph deals with the studies on cult of *Barbare* (the Deity *Barbar-Babar*) in various regions of Georgia, mainly in Svaneti. According to the data of the history of Georgian people's ancient creed, the cult of *Barbare* is syncretic, evidencing the elements reflecting the Christian and pre-Christian religion.

The author of the monograph regards the Christian layer of the cult of *Barbare* to be superficial, and emphasizes the archaic creeds and special rites and traditions related to *Barbare*.

It is established that *Barbare* is the ancient astral female deity which is referred to as *Qali-Barbaluka* and known in Georgia by different names, such as *Barbol//Barbar//Barbalé//Barbare*. She provides fertility and patronizes livestock and poultry; she also is patroness of the sick with ophthalmic and contagious diseases.

The ancient rite of first-foot reflecting the magic-religious thinking and action which is performed on New Year's Day and is a ritual of *Barbaloba as well*, points out that *Barbaloba*, like New Year was a holiday observed to mark the beginning of the year, in other words, the origin of the ancient Georgian calendar based on the circulation of the Sun. The celebration of *Barbaloba* started on 4 December by the Julian calendar and lasted two or three days.

The attributes of *Barbare*, sacrifices or rituals, devotions, as well as certain language data and mythological narratives abundantly evidence that *Barbare* was the ancient female deity of Sun, which, probably had relation to the ancient Shumer Deity *Barbar*.

According to the conclusion made by the author, the worship of

Sun-Barbale is traced in the highly developed religious creed and cult, where a very rich and various ritual service was related to her name. The fact that *Qali-Barbare* and *Qali-Barbaluka* are mentioned in ancient myths and oral traditions describing the creeds of archaic period and other magic-religious usages proves that the cult of Barbale//Qali-Barbale was evidenced not only in the period of development of the astral religion, but much earlier. As regards the relation of *Qali-Barbale//Qali-Barbare* to the Shumer Deity of Sun, Barbar, it stands for reason to believe that Shumer Barbar, like Shamash, the Semitic Deity of Sun, was a female deity in essence and the cult of this ancient divine has been preserved by the Georgian tribes.

საძიებელი

ა

- აბანო 7, 8
 აბარბაღ 122
 აბურსკილ 128
 Abraxa 128
 აგრაფ 35
 აგრარული კულტი 9, 45, 48
 აგრარული ქალღეთება
 ლამარია 52
 ადამიანი 8, 14, 15, 19, 22, 28, 31,
 34, 40, 48, 54, 56-58, 63,
 68, 89, 100, 106, 111
 ადამიანის თვალი 67
 ადამიანის თმა 61
 ადამიანის სული 44
 აუადმყოფი 7, 53, 56, 59
 აუადმყოფობა 9, 54, 57, 61-63, 99
 აუალიანი დ. 43
 ავი დღე 99
 ავი ზნე 23, 40
 ავი სენი 54
 ავი სული 90, 91, 108
 ავი ძალა 108, 118-121
 აუკარგიანობა 46
 აია 131
 აკეანი 61, 66
 ამარა 124
 ამურ 128
 ამზა 125
 ამირა 128
 ამირანი 128
 ამირანის ზღაპარი 106
 ამრა 124, 128
 àmra 124
 ანგელოზი 11, 15, 22, 58
 ანგლეზ 11, 14, 15, 22
 ანდაჲ 12, 22
 ანდაჲშ ლემზირ 12, 28
 ანკარა 120
 ანუკა 118
 აპოთისი 118
 არაყი 35-37, 39, 93
 Arinna 130
 არმენიზმი 64
 არსება 28, 30
 არქაულობა 50
 არყის ხე 94
 არხი 7
 არხოტი 95
 არხოტის ჯვარი 95
 ასტრალური ბუნების
 ქალღმერთი 31, 52
 ასტრალური კულტი 71, 77,
 79, 98
 ასტრალური მსოფლმხედველო-
 ბა 68
 ასტრალური რელიგია 131
 ატრიბუტი 29, 30, 48, 81
 აფხაზეთი 56
 აქადის სამეფო 103
 აღდგომა 86, 94
 აღვსება 95, 96
 აღკვეთა 18, 19, 22, 23
 აღმოსაველეთი 7, 19
 აღმოსაველეთის კედელი 12, 18
 აღმოსაველეთ საქართველო 50
 აღმოსაველური წმინდანი 7
 აშექა 112
 აშექალი 112
 ახალი მთვარე 23, 24, 29
 ახალი ყველი 19, 37
 ახალი წლის თავი 101, 102

ახალი წლის ციკლი 100, 112
 ახალკვირა 19, 20, 24, 29
 ახალწელიწადი 38, 42, 48, 75, 76,
 79, 92, 100, 101, 110, 112
 ახალწლის მეკეღე 42, 44
 აქსება 95

ბ

ba-ab-bar 130
 ბაალბეკი 7
 ბაბალე 113
 ბაბარ 113
 ბაბბარ 130, 131
 babbar 130
 babbar-é 130
 babbar-šú-a 150
 ბაბილონი 71
 ბაგა 13, 33
 ბაეშეის პერანგი 67
 ბალანი 14, 37
 ბალახი 26
 ბალიაური მ. 90
 ბალსზემოური ბარბალობა 33,
 34
 ბალსქვემოური ბარბალობა 12,
 14, 33, 34, 52, 53
 ბალსქვემოური ლიფტუარი 16,
 39
 ბალსქვემოური „ხატი“ 122
 ბალსქვემოურ უქმე დღეობათა
 ჯგუფი 31
 ბამბის თეთრი ძაფი 60
 ბამბის ძაფის გორგალი 66
 ბამბის ძაფის ხევეა 60
 ბამბლე 38, 40, 41
 ბანდრი ყუიშბ 19
 ბარამიძე ალ. 92
 ბარაქა 49, 81, 92

ბარბა 122
 ბარბალ 11, 40, 52, 55, 57, 104, 112,
 113, 122, 125, 131
 ბარბალ დოლაში 37, 38
 ბარბალე 9, 11, 14, 15, 17, 19, 25-27,
 35-41, 45-47, 50-52, 56-61, 63-
 65, 73, 81, 93, 94, 98, 99, 104,
 112, 113, 118, 121-123, 126, 127,
 129
 ბარბალე ანგელოზი 15, 22, 23
 ბარბალ ბატონი 15
 ბარბალ ექმწუ 55, 56
 ბარბალეს ბუნება 30
 ბარბალეს კულტი 10, 29-31, 33,
 34, 41, 50, 62, 68
 ბარბალეს პური 35
 ბარბალე-ქალბაბარ 112
 ბარბალე ქეიშისა 56
 ბარბალი 122-126, 129
 ბარბალ კურნელ 55
 ბარ 129
 ბარბალობა 11-14, 17, 27, 28, 31-34,
 41-50, 52-54, 59, 86, 94, 95,
 99, 100-105
 ბარბალობისაი 105
 ბარბალობის ძალა 34
 ბარბალუკა 113-118, 120
 ბარბალ ქეიშწუ 55
 ბარბალ ღერბეთ 11
 Βάρβαρα 7, 127
 ბარბარა 7-10, 51
 Barbarah 127
 ბარბარას კულტი 9
 ბარბარე 7, 9, 10-11, 112, 113, 118,
 122, 123, 127
 βάρβαρος 127
 ბარბელ 122
 ბარბლა 37

- ბარბლჷ დიარ 35
 ბარბლჷ თას 36-38
 ბარბლაშ 52, 54, 102-104
 ბარბლჷშ 12, 31-34, 52, 102, 103
 ბარბლჷშ გუიზ 53
 ბარბოლ 11-15, 17-30, 52, 104, 112, 113, 118, 122, 123
 ბარბოლ ანგლეზ 11, 15, 22, 23
 ბარბოლ თოდრჷშ 20
 ბარბოლის სალოცაეი 25, 26
 ბარბოლ ფუსდ 11, 14, 15
 ბარბოლ ლერმეთ 11
 Barboter 127
 barbōzius 127
 ბარბულჷ 27
 ბარდაეელიძე ვ. 13, 17, 50, 62, 66, 93, 102, 122, 131
 ბარზ 124
 ბარღ 126
 ბარწია 129
 ბარჯ 124
 ბასკური ბირბილ 123
 ბატკანი 86
 „ბატონები“ 47, 62
 „ბატონების დედა“ 62
 „ბატონების ტაბლა“ 82
 „ბატონების ხე“ 82
 ბატონ-პატრონი 58
 ბაძგარი 75
 ბედ 14
 ბედი 14
 ბედნიერება-კეთილდღეობა 81
 ბედობა 100, 101
 ბერ 124
 ბერიძე ვ. 42, 43, 64
 ბერძნული ღვთაება 71
 ბეფში 65
 ბეჩო 2
 ბენოს თემი 96
 ბეწვი 14
 ბეჭელი 84
 ბენაბ 23, 48
 ბზე 42, 48
 ბინა 32, 92
 ბინდი 96, 97
 ბირბილი 123, 125, 126, 129
 birbirru 125, 126
 birbti 127
 ბიქუ 56
 ბიხოზ 101
 Boisacq E. 127
 ბოკელი 79
 ბომბლა 38, 40
 ბორბალი 71, 123
 ბორცვი 125
 ბოსტანა (სოფ.) 90
 ბოჭორიშვილი ლ. 28, 61
 ბუაჩხა 66
 ბრეგვაძე პ. 44, 59, 85
 ბრიალი 123, 126
 ბროწეული 80
 ბრწყენა 123, 126
 ბრწყინვა 121
 ბრჭყეიალი 126
 ბუნებრივი მითი 117
 ბუნებრივი სეზონი 121
 ბუნიობა 105
 bourdonneur 127
 ბურთი 19, 70, 71
 ბურთულა 82
 ბურტყუნი 127
 ბურული 44, 75
 ბლარგ 124
 ბლარკ 124
 ბჭობა 97

ბ

გაბრელ თარგლეზერ 40
 გადამღები სნეულება 55, 58, 59
 გალაფანი 59, 69
 გალობა 39
 გამომცხოვებელ-შემწირველი 18
 გამრავლება 15, 26, 27, 30, 32, 41-51
 განთიადი 79
 განკურნება 47, 54-56
 განმწმედავი ძალა 88, 91
 განწმედა 91
 განწმედის თეორია 88, 89, 91
 განძეული 70
 გარდაფხაძე ფ. 76, 99
 გარეშე მკლოვიარე 43, 44
 გარეშე პირი 19
 „გასაშავებელი“ 119
 „გასხივოსნებული“ კეერი 111
 გასხივოსნებული ჯვარი 83
 გატყავება-გამოშიგენა 37
 გაუცეხველი ღომი 43
 გაშავება 119
 გაშრობა 16
 გეზლირ 65
 გეარი 19, 36, 39
 გველეშაპი 100, 107, 108, 120, 121
 გველი 97, 110
 გვერგვი 74-78, 80, 83, 122
 გვერდი 106, 120
 გვირგვინი 83, 84
 გირგედ 73, 74, 122
 გირგუდარ 122
 გიცარ 85
 გოგორა 122
 გოგრა 43
 გოდორი 43, 49
 გონიაშვილი თ. 124
 გორგალი 61, 122

გორგორა 122
 გორის რაიონი 44, 60
 Götze A. 130
 გოჭი 92
 გოჭ-ქათამი 44
 გრგვინვა 84
 გრგოლი 122
 გუთანი 94
 გუიზ 53
 გუიმი ნახირულ 56
 გული 14, 22, 23, 34, 47, 57, 109
 გულის სიხარული 56
 გულისოვი 114
 გულ-ღვიძლი 37
 გუნდა 19
 გუჟი 14, 22, 23, 34
 გურია 42, 59, 80, 81
 გურული ბარბალობა 42, 48
 გურჯინა 94-96
 გუჯინა 94

დ

დაავადებული 75
 დაბადება 7
 დაბრუნება 38
 დაგუნდავებული ცომი 19
 „დადიანის თეთრი“ 75
 დანღუ 24, 25
 დანღუნარე ცაშ 18, 24, 25, 29
 დადული 24
 დავა 7
 დავითიანი ა. 16, 27, 65
 დაკელა 37
 დაკოდილი თხა 16
 დალი 56
 დამაკება 25
 „დამიზეხებული“ ოჯახი 59
 დამნაშავე 73

დამწყადლობება 94, 95
 დარბაზ 13, 32
 დასაყვერი თხა 16
 „დასაწვავი“ 119
 დასტაქარი 56
 დასტური 94
 დასჯა 27
 დაფიცება 65, 66
 დაყოფა 29
 დაშრობა 16, 24
 დედალი 24
 დედალი ქათამი 24
 დედა მარიამი 94
 დედა ქალი 112
 დედლები ხუთშაბათი 18
 „დედოფალა“ 18, 70
 დედჯერე ცვშ 18
 დედუკა 118
 დეკემბერი 87, 103
 დემონი 89
 Detzel H. 8, 9
 დეშდიშ 119
 Джанашивили М. 106
 Джанашия Н. 129
 Джапаридзе Г. 86
 დია 56
 დიასახლისი 17, 20, 32, 46, 59, 93,
 109
 დიახვლების თავი 91, 92, 101
 დიდებ 15, 20, 22, 56, 57
 დიდება 20, 22, 56, 57
 „დიდი დღეობები“ 99
 დიდი მზე-ქალღმერთი 130
 დიდი ღმერთი 40
 დიდმარხვა 90
 დიდხუთშაბათი 119
 დილა 17, 21, 33, 35, 37, 38, 43, 48, 77,
 92

დიოსკორი 8
 დისკო 71, 122
 დიხსალ 12
 დოვლათი 81
 დოლი (სოფ.) 96
 დორბლი 26
 დ„შდიშ 119
 დოშდულდ 107
 დრაკონი 118
 დრეუ 109
 დულ 18, 21, 23, 24, 29
 დღეობა ბარბლშ 34, 53
 „დღეობების თავი“ 99
 დღესასწაული 33, 35, 112

ე

Ebert M. 71, 78, 118
 ეგვიპტე 7
 ედფუ 71
 ეზეკია 7, 8
 ეზო 35
 ეკლესია 19, 21, 22, 35-38, 47, 59, 60,
 69, 70, 73
 ეკლესიის მინაშენი 15
 ეკლიანი მცენარე 75
 ეკონომიური ვითარება 22
 ელლასარი (ქალაქი) 130
 ემბლემა 72, 74, 78, 83
 ემბლემა-კვერი 11
 ენაბრგენილი 127
 ენგური 73
 ერბო 15, 94
 Erman-Ranke 82
 ეტიუნიების მზის ღვთაება 129
 ეშმაკი 7, 8
 ეცერი 19, 21, 25

3

ვაზი 74
 ვაზირი 40
 ვაზის რგოლი 75
 ვაჟიშვილი 36, 40
 ვანის ხალღურ-ლურსმული
 წარწერა 129
 ვარაუდი 9
 ვარდობა 104
 ვარდობაჲ 104
 ვარდობისაჲ 104
 ვარვარი 123, 126
 „ვარია და ყვინჩილე“ 43, 46-49
 ვარსკელაუი 124, 126
 ვარცლი 19
 ვაშლი 79, 80
 ვაცი 16, 37
 „ვაცობია“ 16
 ვახშამი 15, 25, 29, 36, 37
 ვედრება 16, 39, 55
 Weidner E. 127, 128
 ვენახი 90, 91
 ვერცხლი 122
 ვერცხლისფერი სირმა 83
 ვერცხლის ფული 62
 ვერცხლის წვრილი ფული 75
 ვერძი 37, 86-88
 ვესტერმარკი 89
 ვირვილი 123

ზ

ზა 22, 23, 109
 Завадский М. 102, 109
 ზამთარი 55, 92
 ზამთრის მზის დადგეი 87, 105,
 112
 ზამთრის მზის მობრუნება 92,
 94, 95, 105

ზამთრის ნაბუნობა 7, 102, 104,
 105
 ზარალი 73, 100
 ზარი 8, 95
 ზაფხული 23, 29, 108, 115
 ზეგაელენა 31, 32, 49, 50
 ზედაშ 36-38
 ზეთი 15
 ზემო სევანეთი 39, 53
 ზეპირგადმოცემა 41
 ზეცა 8
 ზეციური არსება 98, 111
 ზეციური ცეცხლი 7, 8
 ზიარება 33, 34
 ზიგ 55
 ზოდიაქოთა რკალი 102
 ზლაპარი 106
 ზღურბლი 109

თ

თავ-დღეობა 101
 თავთავი 53
 თავი 8, 19, 47, 62, 99
 თავის მოკვეთა 9
 თავისუფალი სვანი 106, 107
 თათუკა 118
 თამარ დედუფალი 62
 თამარ მეფე 61, 62
 თამარ ლელეს აქიმ-დედუფალი
 61
 თამაშობა 113-115, 126, 127
 თანღი თაზინგზელ 40
 თარუკა 118
 თაფლი 75
 თაყვანისცემა 41, 54, 130, 131
 „თაშ“ 68
 თაშმგჯაბ 21, 28
 თბილისი 60

თეთრაქალა 112
 თეთრი ბამბის ძაფი 61
 თეთრაქალი 112
 თემი 16, 35, 38, 41, 52, 53, 56
 „თემი ნარპი“ 56
 „თემი ტაბლარ“ 122
 თემიშ მასტუნა 56
 თერარ 65, 66
 თეძო 37
 თვალდავსებული 68
 თვალთა შუქი 53, 54, 58, 68
 თვალი 53, 55, 59, 63-66, 122-125
 „თვალის კაკლები“ 59, 60, 122
 თვალის სინათლე 55, 58
 თვალის ტკივილი 52, 54-59
 თვე 102-105
 თვიური 53
 თთვე 104
 თიანეთი 42
 თიბვა 22
 თიბისაჲ 104
 თივა 33
 თითი 7
 თმის ნაწნავი 94
 თმობა 13
 თოდრ 20, 29
 თოდრიშ ლიმზერ 20
 თოვლის „კოშკი“ 35, 39
 თოვალი 64
 თოვარე 64
 თოთობ 21, 22, 24, 29
 თოფის წამალი 8
 თოფურია ე. 118, 119
 თხა 16, 74
 თხების ღმერთი 16
 თხილი 74
 თხუმ 65, 99
 თხუნიმ 99

O

იაფეტური თქმულება 128
 იაფეტური კავკასია 128
 იაფეტური სამყარო 129
 იაფეტური ფენა 128
 იღუკა 118
 იენაში 97, 107
 ივლისი 105
 იერის ხეობა 50, 118
 იკონოგრაფია 6
 იმერეთი 47
 იმერული ბარბალობა 43, 48
 იმერული მეფერხეობა 43
 ინგოროყვა პ. 102, 104
 ისარი 90
 იფარი (სოფ.) 97
 Якушев Я. 9
 Яфетический бог 129

კ

Кагаров Е. 79
 კავკასიური ენები 122, 125, 126
 კათოლიკური ქვეყანა 8
 კათხა 37
 „კაი ფეხის“ მეზობელი 42
 „კაი ფეხის მქონე“ პირი 44
 კალა (სოფ.) 34, 48, 97
 კალენდარი 94, 103
 კალენდარული წელი 99, 101
 კალო 76, 77, 90, 111
 კალოობა 44
 კალპი 79, 80, 81, 122
 „კალპიანი ჩიჩილაკი“ 79
 კანაფი 32
 კანდა 109
 „კარგი ფეხი“ 42
 კარ-მიდამო 119
 კასრი 97, 98
 კაცვი 16, 23, 29, 38, 52

- კახეთი 27
 კადლის მხატვრობა 6
 კეთილდღეობა 13, 24, 25, 27, 30,
 37, 45, 69, 88, 89
 კეთროვანი 8
 „კელაპტარი“ 35
 კენჭის ყრა 94
 კერა 12, 31, 32, 44, 45, 81, 91
 კეტი 35, 94
 კეცეული 94
 კეცი 44
 კვახი 43, 49
 კვერი 17-20, 23, 31, 32 36, 53, 55, 69,
 80, 110, 111
 კვერცხი 43, 49, 79
 კვირა 21, 22, 35
 კვირისტავი 25-30, 72, 73
 კვირისტავის ნახერეტი 26
 კიდობანი 53
 Кипшидзе И. 24, 120, 123
 კირქვა 25, 26, 122
 კისერი 47
 კლოვიარე 42
 Кобалия И. 42, 85
 კონა 84
 конна 84
 ჯორაჟი 84
 კოსმოსურ-მითოლოგიური
 სცენა 121
 კოშკი 35, 39
 კოცონი 88, 93, 94
 კრუხი 44, 48, 49
 კრუხ-წიწილი 46
 კუბადი 17
 „კუდიანი“ 90
 „კუდიან წუხრა“ 90
 კულტი 6, 7, 12, 13, 29, 31, 47, 49, 50,
 54, 67, 78, 105, 112, 113, 122,
 126, 131
 კულტურული არე 13
 კულტურული ხალხი 88, 95, 103,
 107
 კუმშ 56, 57
 კურკანტელი 79
 kürün 84, 85
 კუნხა 42
- ლ**
- ლადბშ 21, 22, 69
 ლაეაში 109
 „ლაზარობა“ 64
 ლალტეხა 38
 ლამრია 29, 39, 41, 69, 71, 84
 ლამრია 52
 ლამზერ 27
 ლანნონალი 31
 ლანნონალი ლემზირ 31, 34
 ლარსი (ქალაქი) 130, 138
 ლასკარ 19, 36-38
 ლატალი 97, 107
 ლაშდარ 12, 13, 32
 ლაშხეთი 55, 56
 ლახაშულა 12, 16, 19, 29, 73, 74
 ლახუშდი (სოფ.) 97
 ლაქუამიელ 37, 38
 ლეთ 109
 ლემეზ 125
 ლემზირ 31, 34, 36-38
 ლენტეხი 55
 ლენჯერი 97
 ლერწი 74, 80
 ლეფკუარი 16
 ლეშგალი 22
 ლეშხი 119
 ლენხუმი 47, 74, 75
 ლენხუმლების მეკვლეობა 44
 ლენხუმური ბარბალობა 42,

44-46

ლექსენდი 12
 „ლუჯუ“ 68
 ლუჯუმი გაგ 12, 14, 28
 ლიგოფანლი 90
 ლიგოფინალი 90, 91
 ლიდბაშ 21, 29
 ლითონი 60
 ლითონის კვირისტაეი 122
 ლითხაშ 22
 ლიმდუარი 39, 46
 ლიმზურ 22, 23, 29, 57, 109
 ლიმზურ 22, 23
 ლიმპარიელ 41
 ლირსკენალი 101
 ლირპი 36
 ლიფანალი 38, 99
 ლიფანე 20
 ლიფკუალი 16, 18
 ლიფკუე 16
 ლიქლუბე 19, 23, 28, 68
 ლიქურაში 34, 36-41, 96-98
 ლიქურაში მიშლადედ 38
 ლიქურეში 34, 36, 96-98
 ლიღმესარი 38
 ლიშდაშალი 33
 ლიშხა 118
 ლიშხი 119
 ლიხედურალ 41
 ლიჩედუშ 22, 29
 ლიჩედუშ-ლითხაში 22
 ლიც 56
 ლიტაჭი 37, 38, 40, 41, 84
 ლიტონჭი 34, 36, 40
 ლიტონჭი ლემზირ 36, 40
 ლობიოსგულიანი ტაბლა 44
 ლოგინი 17, 43
 ლოდი 25

ლომთათიძე გ. 59
 ლორი 108
 ლოცვა 9, 13-19, 21-23, 26, 30, 32-36,
 39, 44-46, 49, 53-58
 ლოცვა-ვედრება 14, 17-19, 21, 22,
 30, 32-34, 36-45, 53, 55, 62,
 110, 111
 ლოცვა-შეწირულობა 16, 22
 ლუდი 94
 ლუნთ 55
 ლუფხუ 55

მ

მაგია 49, 102
 მაგიური სიტყვიერი ფორმულა
 98
 მადილ 14, 19, 20
 მადლი 15, 19, 20, 23
 მაზიგ 55
 მაისი 104
 მაკალათია ნ. 61, 86
 მაკუნხური 42
 მალდონ 14, 20, 23, 109
 მალხ 126
 მამა 8
 მამაკაცი 19-22, 23, 31, 35, 37, 50, 91
 Mamaladze T. 59
 მამალი 47, 59, 80, 83, 85, 86
 მამალი თხა 16
 მამალი საქონელი 16
 მამგლ 85
 მამლის კულტი 72
 მამლის ფრთა-ბუმბული 60, 61
 მამრობითი სქესის ღმერთი 40
 მამუკა 108
 მანდილოსანი 18, 21-23, 27, 31, 37,
 38, 44-46, 48-50, 55, 69, 70, 91
 Mannhardt W. 88, 89

- მანძილი 62
 მარაგი 53
 მარან 36
 მარგიანარი (სოფ.) 97
 მარგიანი დ. 93
 მარე 14, 15, 19, 56, 57
 მართლმადიდებელი აღმოსავლეთი 7
 მართლმადიდებელი საქართველო 87
 მარი 6. 64, 86, 120, 122-125, 128
 მარიემწმიდა 94
 მარიემწმიდაობა 95, 98
 მარილი 32, 76
 მარმარილო 7
 მარმარილოს ბურთი 69
 მარმარილოს ნიში 8
 Mapp H. 72, 84, 86, 119, 120, 122, 124, 125, 128, 129
 მარტოხელა ოჯახი 18
 მარცვალი 42, 43, 67, 75
 მარხვა 12, 20, 28, 32, 33
 მარხვაში დაგროვილი ყველი 20
 მარჯვენა ბეჭი 37
 მარჯვენა სარკმელი 12, 13, 17, 18, 20, 53
 მასპინძელი 38
 მასპინძლის ოჯახი 70
 მატერიალური კულტურა 70
 მფუჭა 16
 მაყვალი 16
 მაშრობელა 16
 მაჩუბ 32
 მაჩუბი 32
 მაცხოვრის ხატი 97
 მდედრობითი ნაყოფიერება 30
 მდედროთა სასქესო ორგანო 28
 მებრძოლი 106
 მეგრელიძე ი. 42, 59, 85, 99
 მედღეობე 36
 მეზობელი 19, 33
 მეზრა 97
 Meinhof 13
 მეისარაბი 34
 მეისარაბის კეირა 34, 35
 მეისარაბი მიშლადელ 334, 35, 39, 45
 Meissner B. 71
 მეკელე 33, 34, 42, 43, 50 92, 100
 მეკელეობა 33, 34, 42-44, 46-50, 100
 მელქორაშ 36-38
 მენენ 31
 მენსტრუაცია 91
 მეორე სართული 32
 მერბიელ 52
 მერკვილაძე გ. 114
 მერხი 19
 მესაქონლეობა 11, 23, 29, 31-34, 51
 მესაქონლეობის კულტი 16, 34, 50
 მესვეური 12
 მესოპოტამური წარმოშობის ღეთაება 130
 მესტია 31, 34, 97
 მეუფალიშ 19
 მეულლე 131
 მეფერხეობა 43, 44, 49
 მექსიკა 19, 67
 მეშგ 19
 მეშგ-მეულე 14, 22
 მეშიხ 119
 მეშხე 119
 მეშხე დეშდიშ 119
 მეშხე ლადელ 119
 მეშხე ფხუ 119

- მეწველი 15, 22
 მეწველი საქონელი 18, 21, 23, 24
 ზენი 12, 31
 მენნიშ ლემზირ 12, 13
 მენნიშ ლემზურ 28
 მუელადელ 66
 მუტმე 17, 18
 მუქემ თარგლეზერ 40
 მუშგალი 12, 13, 22, 26, 29, 31
 მუშგალიშ ლემზირ 12, 13
 მუშგალიშ ლემზურ 28, 29
 მუშგალიშ ლემზურ 22, 23
 მუწსე ლერმეთ 17
 მუხერი თარგლეზერ 40
 მუხერი თარინგზელ 40
 მუჰერ 128
 მუხე 12, 53, 54, 64, 65, 67-69, 72, 78-80, 82, 84, 87-89, 105-113, 118, 120-131
 მუხე-ბარბალე 48, 85, 94, 105
 მუხე-ბარბალეს განახლება 85, 122, 126, 131
 მუხე-თვალი 68
 მუხერა 63, 64
 მუხეჟალა 112
 მუხეჟალი 112
 მუხის დაბადება 87
 მუხის დაბნელება 106, 107-109, 111
 მუხის დადუგი 105, 111
 მუხის დღე 66
 მუხის ემბლემა 111
 „მუხის თვალი“ 64-66
 მუხის კულტი 54, 67
 მუხის მიმოქცევა 102
 მუხის მობრუნება 81, 82
 მუხის მოქცევა 102, 105
 „მუხის მხარე“ 53, 124
 მუხის სინათლე 89
 „მუხის ფრინველი“ 83
 მუხის ქალაქი 7
 მუხის ქალღეთაება ბარბალე 63
 მუხის ქალღმერთი Arinna 130
 მუხის ღეთაება 72, 78, 79, 110, 111-113, 118, 123, 126, 128, 129
 მთა 19, 23, 94-96, 98
 მთა-გადასაეალი 40
 მთვარე 106-108, 120, 123, 125
 მთვარის დაბნელება 106, 108
 მთის ბროლი 68
 მიღერი 72
 მიმბაძველობითი მაგია 18, 49, 88, 111
 მიშლადელ 66
 მიცვალებულის კულტი 83
 მიცვალებულის სული 20, 99
 მიწა 17, 18, 26, 45, 49, 69, 76, 77
 მიწისმოქმედი ლუვიტელი 128
 მიწათმოქმედება 39, 51
 მიძღვნა 13, 18, 32
 მკითხავი 59
 „მკის თვე“ 103
 მკლოვიარე 42, 75
 მკურნალი 7, 9, 55, 59
 მკურნალობა 55
 მლოცველი 16, 27, 28, 109
 მნათობი 64, 71, 107, 120, 125, 126
 მნათობთა-მნათობი 68, 113, 121, 122, 127
 მნათობი მუხე 74, 121, 123
 მნათობი მუხის ღეთაება 63
 მოკილ 73
 მოლხენა 35, 38
 მომზურ 52, 109, 110
 მონად შემდგარი 60
 მონაწილე 18, 38
 მორიგე 36, 39
 მორიგეობა 115, 116

- მორწმუნე 9, 45
 მოსაველი 35, 39, 45, 46, 49, 100
 მოსარევი ეკალი 21
 „მოფუზული“ წიწილა 44, 48, 49
 მოციმციმე სხივი 125
 მოწინააღმდეგე 116
 მოხარშული ყველი 21, 28
 მოხარშული ხორცი 37
 მოხუცი 25, 93
 მჟახხა 66
 მრავალტოტიანი ხე 81
 მსახურების წესი 131
 მსოფლიო ხე 82, 83
 მსხვერპლი 13
 მსხვილფეხა საქონელი 2, 15, 24, 52
 მუგუზალი 75, 88, 91-93, 119-120
 მულახი 92
 მულზონ 52
 მუჟალი 92
 მურუცხი 124
 მურყმელი 35, 36, 39
 მუსი მურყუამ 35
 მუჭუარ 109
 მუხლი 35, 37, 71
 მუხზარწენ 69, 70
 მფარველი 7, 8, 11, 24, 40, 52, 56, 57
 მშვილდი 90
 მშობიარე ქალი 91
 მცენარე 7, 40, 41, 77
 მცირე აზია 130
 მცირე აზიის პანთეონი 130
 მძივებასხმული „ბაწარი“ 94
 მწარე კეახი 43
 მწველელი ქალი 22
 მწკრივი 114-116
 მწყემსი 12, 22
 „მხსნილი“ 28
- 6
- ნაბადმოსხმული კაცი, 44, 48
 Nabun 130
 ნაბუნობა 105
 ნაგებობა 21
 ნაგლეჯი ქვა 35
 ნადიარობურე 32
 ნაეთლული 59, 60
 ნათავედი არაყი 37, 38
 ნათელი ძალა 120
 ნათესაური ჯგუფი 20
 ნათეს-ნამუშევარი 44
 ნაკვერჩხალი 44
 ნალოცი სასმელ-საჭმელი 20
 ნალუგ 19
 ნამცეცი 14
 ნამზურ 14
 ნანენუ 15
 ნანუკა 118
 ნაპერწკალი 92
 ნაყოფი 78, 79
 ნაყოფიერება 27, 30, 41, 45, 48-50, 52
 ნაყოფიერებისა და გამრავლების სიმბოლო 33
 ნაყოფიერებისა და გამრავლების ღვთაება 46, 51
 ნაყოფიერების მნათობი ქალღმერთი 31
 ნაყოფიერების მნათობი ღვთაება 53
 ნაყოფიერების ქალღვთაება ლამარია 71
 ნაყოფიერების ღვთაება 29, 30, 51, 52
 ნაშთი 71, 90
 ნაშხირი 119
 ნაცარი 8, 19, 95

- ნაწილი 53, 123
 ნაწირ-ნალოცი 14
 ნაწყალობები 19
 ნატკერი 47
 ნაძვი 19
 ნახშირი 19, 119
 ნახტომი 85
 ნეფე-დედოფლის გვირგვინი 82,
 122
 ნელარ 9
 ნეხვი 32
 ნიგვზისგულიანი 32, 55
 ნიგოზი 28
 Никольский В. 86
 ნილოსი 7
 Nilsson M. 103
 ნიკპურის თვეთა სია 103
 ნიჟარაძე ბ. (თავისუფალი
 სვანი) 97
 Нижарадзе В. 102
 Нижарадзе И. 119
 ნიშანი 23, 36-38
 ნიში 8
 ნიშხა 113-118
 „ნიშხა-ნიშხა“ 113-118
- (ო.)
- ოთხმავალი 17
 ოთხმარგილიანი ბორბალი 78
 ოთხქიმიანი ვარსკვლავი 71
 „ოკი“ 90
 ონი 7
 ონიანი ა. 55
 ონომატოპოეტური სიტყვა 127
 Орбели И. 129
 ორბელიანი ს. 104, 120
 ორშაბათი 20-24, 36, 40, 59, 90
 ოსიაური (სოფ.) 115
 ოქროსფერი სირმა 83
- ოქტომბერი 104
 ოჩიაური ალ: 90, 95
 ოჯახი 12, 14, 15, 17-21, 26, 27, 36, 38,
 42-44, 49, 69, 77, 93, 100
 ოჯახის უფროსი ქალი 42, 45
 ოჯახის წევრი 34, 52, 77, 110, 111,
 119
- პ
- პანთეონი 130
 პარ 129
 Пар 129
 პარასკევი 16, 24, 25, 36
 პეტრე-პავლობა 34
 პირის ახსნა 17
 Покровский Н. 86
 პრიალი 123
 პრომეთეოსი 128
 პროტო-ხათების ღვთაება 130
 პური 53
 პურის ფქვილი 93
 პურის ცომი 19, 83
 პურობა 37, 38
- ჟ
- ჟამისწირვა 95
 ჟაშხა 66
 ჟებოტა 50
 ჟორდანიას თ. 8
- რ
- რაჭა 42, 47
 რაჭა-ღენჯუმი 32, 78
 რაჭული ბარბალობა 42, 48, 74,
 78-80, 83-85
 რგოლი 122, 123
 რე 118
 რელიგიური სინკრეტიზმი 6, 11,
 113

- რიტუალი 11-13, 16, 17, 2-25, 29-34, 39, 45-48
- რიტუალური კვერი 18, 110
- რიტუალური საგანი 110
- რიცხვი 92, 113, 130
- რიჰოე 35
- რკალი 83
- რკინა 25
- რკინეული 119
- Roscher W. H. 63, 79, 82
- რუსთაველი 106
- რქა 37, 109
- რძე 20, 21, 26, 28, 68
- რძის ნაწარმი 29
- რძის პროდუქტი 30
- რძის ფაფა 12, 28
- რძისფერი შუშის მძივი 83
- რძის ცვარი 26
- რწმენა 7, 9, 16, 23, 26, 27, 31, 32, 45, 47, 51
- რწმენა-წარმოდგენა 7, 8, 11, 12, 25, 32, 39, 45, 46, 106, 127
- ს
- საახალწლო „გვერგვი“ 74, 75, 80, 81, 122
- საახალწლო კალპი 80
- საახალწლო კვერი 80, 122
- საახალწლო მკლოვიარე 44
- საახალწლო მუგუზალი 92
- საახალწლო რიტუალი 78
- საახალწლო ჩიჩილაკი 78
- საბაეშვო თამაშობა 121
- საბაეშვო სათამაშო 123
- საბარბალო ტაბლა 44, 45
- „საბედისწერო თებერვლის დღე“ 119
- საბიშ 21
- საბუდარი 43
- საბძელი 42, 44, 48
- საგალობელი 37, 38, 64
- საგალობლის წიგნი 9
- საგანებო კვერი 12, 13
- საგანებო სასმელი 13
- Сарапане М. 47
- საგვარეულო 20
- სადინელი 7
- სადღეობო დაჯგუფება 19
- სადღეობო კვერი 12, 53, 93
- სადღეობო შესაწირავი 13, 52
- სადღესასწაულო ტანისამოსი 33
- საეკლესიო დღეობა 101
- საესე მთვარე 61, 63
- საზამთრო სადგომი 13
- საზედაშე არაყი 20
- საზედაშე ბოთლი 60, 112
- სათაყვანებელი მზე 83, 84, 127
- სათაყვანებელი მზე-ბარბაღე 69
- სათაყვანებელი მნათობი 110
- სათაყვანებელი წმინდანი 8
- სათიბი 96
- სათმე 94
- საკენკი 49
- საკეები 13, 15
- Sakhokia M. 59
- საკმეველი 44
- საკულტო-მითოლოგიური სემანტიკა 128
- საკულტო შენობა 21
- საკულტო ცხოველი 86
- საკურთხეველი 70
- სალასკარო დღეობა 36, 39
- სალ-მაცხუარ 16
- სალოგინე 91
- სალოცავი 20-23, 25-27, 29, 53, 69, 70

- სალოცავი ადგილი 26
 სალოცავის კაცი 73
 სალოცავის მსახური 52, 53, 69
 სალოცავი შენობა 25
 სამარხვი გულიანი ტაბლა 55
 სამარხვო ტაბლა 32
 სამარხი 83
 სამეგრელო 59, 85
 სამკაული 73, 79, 83
 სამოქალაქო დღეობა 101
 სამრელო 91, 92
 სამსხვერპლო საკლავი 21
 სამსხვერპლო ცხოველი 26, 86
 სამსხვერპლო ძროხა 35
 სამუკა 118
 სამყურა მცენარე 73
 სამშაბათი 36, 38, 99
 სამხუბ 20
 სანთელი 20, 37, 59, 60, 84
 სანოვაგე 93
 „საოჯახო ტაბლა“ 44, 75, 80
 სართვი ტაბლა 44
 სარკმელი 32
 სარწმუნოებრივი წესები 24
 სარწმუნოებრივი წეს-ჩვეულებ-
 ბა 11
 სარხელ 21
 სასმელ-საჭმელი 20
 სასმისი 37
 სასოფლო არაყი 35
 სასოფლო დღეობა 39
 სასუქი 42, 47
 სასწაულმოქმედება 7, 8
 საუზმე 37
 საუღლე საქონელი 15, 22
 საფუარი 75-77
 საფურე ხბო 26, 27
 საქართველო 6, 47, 86, 101, 118, 128
 საქაშეთი 44, 59, 115
 საქონელი 15-21, 24, 26, 27, 40-41,
 48-52, 54-57, 101
 საქონლის ბაგა 33
 საქონლის მკვებავი 13, 14, 31
 საქონლის მწველელი ქალი 31
 საქონლის სადგომი 12, 13
 საქონლის საკვები 13
 საქონლის სისაღე 32, 81
 საქორწილო გვირგვინი 81
 საღებავი 82
 საყმაწვილო სახადი 58
 საცეკვაო 36
 საძოვარი 26
 სახადი 47, 63, 90
 საადის დედა 61
 სახენელი 20
 სახლის აღმოსავლეთი კედელი
 20, 53
 სახლის უფროსი 12, 13, 18, 43, 109
 სახლის უფროსი კაცი 52, 53
 სახლის უფროსი მანდილოსანი
 18, 43, 52, 53, 55
 სახნავ-სათესი 98
 სახოკია თ. 83
 სახსნილო 12
 სგირ 13
 სელენე 71
 სემიტების მზის ღვთაება 131
 სენი 7, 58, 59
 სექტემბერი 103
 სენეთი 25, 55, 73, 93, 101
 სევანური ახალწელიწადი 129
 სევანური ბარბაღე 40
 სევანური ბარბაღობა 33, 48
 სევანური დღეობა 11, 45
 სევანური ეთნოგრაფიული მასა-
 ლა 10

- სეანურ ღვთაებათა პანთეონი 40
 „სთულისაჲ“ 104, 105
 სიბნელე 120
 სიკეთე 15, 27
 სიკედელიანობა 100
 სიმბოლიკა 88, 89
 სიმბოლო 45, 71, 72, 83, 84
 სიმბოლური გამოსახულება 28, 30
 სიმინდი 42, 43
 სიმინდის მარცვლეული 48
 სიმინდის ფქვილი 18
 სიმპათიური მაგია 49
 სიმრგვლე 126
 სიმღერა 35, 36, 93
 სინათლე 69, 95, 96, 120
 სინათლის წყარო 68
 სირია 7
 სისაესე 126
 სისაღე 17, 34
 სიუხვე 35, 39
 სიფხიზლე 109
 სიშავე 120
 სიჭარბე 127
 სკამი 18
 სმა-ჭამა 35, 37, 38, 96
 სნეულება 8, 9, 53
 სნეული 7, 8
 სოლარული თეორია 88-90
 სომხეთი 128
 სომხური თქმულება 128
 სოფელი 22, 35-39, 96-99, 115
 სოფლის აქიმი ქალი 59
 სოფლის მოედანი 73
 სოფლის მოსახლეობა 94
 სოხანე 42, 48, 77
 Степанов Т. 86
 სტუმარი 35
 სუიფ 73, 85
 სულდგმული 17
 სული 44, 90-96
 სულიწმიდის მოფენის დღე 20, 24, 29
 სუმერული ენა 128
 სუმერული მზის-ღვთაება ბაბ-ბარ 131
 სუმერული ღვთაება 130
 სურო 80
 სურო-კურკანტელი 42, 48
 სუფი (სოფ.) 107
 სუფრა 20, 35, 36, 44, 84
 „სხეულის ჭირი“ 56
 სხვენი 93
 სხივი 125
 „სხივოსანი დისკო“ 111
 სხივოსნობა 126
- ტ
- ტაბლა 53, 110
 ტაბლა-ქალბაბარი 111
 ტაბლუშ 53
 ტაბუ 12, 53
 ტალავარი 88
 Tallqvist R. 125, 126, 130
 ტანისამოსი 59, 69, 71, 109
 ტანიშ მზივ 56
 ტახი 36
 ტახტი 43
 Тешиор Эд. 107, 115, 118
 ტირისდენი 104
 ტირიფის წნელი 75
 ტკივილი 47, 57, 58
 ტოტი 75, 80, 84, 85
 Тураев Б. 130
 ტყაეი 35

ტყვე 114-116

ტყვია-წამალი 8, 9

უ

უგულო ტაბლა 44

უზენაესი არსება 42, 46, 51, 52, 110

უზენაესი ბატონ-პატრონი 27

უზენაესი გამგებელი 46

უზენაესი მფარველი 13

უზენაესი ქალღვთაება ლამარია 39

ულუფა 35, 38

ურარტელების შიხის ქალღვთაება 129

ურბნელი 95

ური (ქალაქი) 95

ურის სახელმწიფო 103

ურმის ბორბალი 123

ურმის თვალი 123

უსართვო ტაბლა 45

უფლი ღაღღელ 19, 29

უფროსი მანდილოსანი 18, 22, 44

უქმე დღე 21, 24

უქმე დღეობა 23-27, 39

უქმე დღესასწაული 7

უღელი 22

„უშგულა მახე ღუაქარე“ 35

უშგული 35-41, 69, 98

უშგულის ლამარია 37

უშგულური ლიმდუარი 34

უშვილო ქალი 27

უშობელი 26

უშჯულოდ 8

უჩა-ღართამი 120

უცხო 127

უცხო მხარე 6

უცხო ქვეყნის პირი 127

უძველესი კალენდარული სისტემა 104, 105

უძღები კვირა 35, 36

უწმინდური არსება 83

უწონაშ 12, 19, 22, 23

უწუნა 53

უარძ 125

უებშია 36

უეთხმალ 15, 17

უეთხმლიშ ლალშამ 17

უეთხმლიშ ლამზურ 20

უეთხმლიშ ლამზურ ღერმეთ 17

ფ

ფათერაკი 100, 101

ფალიური რიტუალი 41

ფარი (სოფ.) 18, 21, 22, 25

ფარის ახალწელი 100, 111

ფარის თემი 25, 122

ფარჯიანი შ. 107

ფაფა 18

ფერი 60, 76

ფერხობა 42, 49

ფერხული 35, 38

ფეტვი 19, 53

ფეხადობა 42

ფეხი 17, 18, 43, 47, 49, 74, 88, 100, 101

ფიკუ 16

ფიკუარობ 16

ფიკუობ 16

ფიქალი 25, 26, 32, 122

ფიჩქ 37

ფოთოლი 79, 80

Frazer J. G. 67, 87, 89-91, 97

ფრეზერი 90, 91, 94

ფრთა 47

ფრთოსანი მზე 72

ფრიგია 7

ფრინველი 47, 83

ფურ 14-16, 20

ფურების მარხვა 20, 21

„ფურების ხატი“ 50

ფური 20, 87

ფურრე უიჭმ 20, 24, 25

ფურცუ 125

ფუსდ 14

ფქვილი 18-22, 69

ფშავი 61

ფხოტრერი 73

ბ

ბადა 28

ბავთარაძე ვ. 47

ბავშვმედიანი 107, 108

ბათამი 42, 43, 46, 47, 76, 87, 93

ბათმის დედალი 24

ბათმის ლოცვა 42, 49

ბათმის ფერხვა 42, 43, 46-49

ბალაქი 7

ბალაქის ექიმი 62

ბალ-ბაბარი 107-113, 117, 120, 121, 129-131

ბალ-ბარბალუკა 117, 118, 120, 121

ბალდანი 96

ბალების დღეობა 25

ბალების რიტუალი 24

ბალების სალოცავი 25

ბალების უქმე დღეობები 28

ბალი 18-31, 35, 37-39, 42, 50, 52, 53, 69, 92, 94, 95, 112, 114, 116, 117

ბალიკურაი 112

ბალის რძე 28

ბალუნდაი 112

ბალური ბუნება 28-30, 52, 72, 131

ბალუკა 118

ბალღუთაება 11, 29, 30, 40, 118

ბალღმერთი 30, 130, 131

„ბამარი“ 60

ბართველი მოსახლეობა 11, 41, 45, 47, 48, 100

ბართველი ტომები 9-11, 29, 32, 41, 45, 51, 52, 58, 63, 67, 72, 92, 93, 99, 100, 103

ბართველი ხალხი 9, 100, 103, 106, 113, 117, 118, 131

ბართლი 43, 59, 115

ბართლ-კახეთი 47

ბართლური ბარბალობა 43, 44, 48

ბართული ბარბალობა 89

ბართული ეთნოგრაფიული წყარო 64

ბართული კალენდარი 99

ბართული სამწერლობო ძეგლი 101-104

ბართული ფოლკლორი 84

ბართული ხალხური ბარბალები 7, 41

ბართული ხალხური კალენდარი 101, 102

ბართული ხალხური სარწმუნოება 10

ბარი 8

ბარიშხალი 7

ბაშვმედიან 107

ბაქალაი 112

ბაქალუაი 112

ბერი 43, 48

ბეა 60, 95

ბეაბი 18

ბეელთობა 104

ბეელთობისა 104

- ქუელთობაჲ 104
 ქუელთობისაჲ 104
 ქვემო სვანეთი 11, 12, 29, 32, 34,
 102, 103
 ქვემოსვანური ბარბალობა 52
 ქვე-ქვე ჯვარი 95
 ქვეყანა 7
 ქვიტირი 43
 ქიმი 109, 110
 „ქიჭ“ 69
 ქმარი 65
 ქმარ-შვილი 78
 ქონება 78
 ქორ 15, 57
 ქორჯ მახუში 12, 52
 ქორდი 59, 60
 ქორწინება 41, 85
 ქოხი 92
 ქრისტე-კრავეი 86
 ქრისტე-მზე-კრავეი 86
 ქრისტიანობა 6, 32, 33, 87, 113
 ქრისტიანული ბარბალობა 87
 ქრისტიანული ბარბარა 7
 ქრისტიანული ეკლესია 87
 ქრისტიანული ელემენტი 6, 87,
 113
 ქრისტიანული კალენდარი 12
 ქრისტიანული მორალი 33
 ქრისტიანული მოძღვრება 6, 28,
 113
 ქრისტიანული სამყარო 86
 ქრისტიანული უქმე ღღესასწაუ-
 ლი 7
 ქრისტიანული წმინდა ბარბარა
 127
 ქრისტიანული ხანა 6
 ქუთი ყუაბ 68, 69, 122
 ქუთუბარ 28
 ქვინღმგენე 17, 22, 57
 ქვიში 56
 ქუნთრუშა 61
 ქუსლი 20
 ქუხილი 85
- ღ
- ღამე 32, 42, 59, 86, 87, 91, 93, 96,
 109, 117
 ღამისთევა 36
 „ღელეს აქიმ-ღედოფალი“ 61
 ღენწუში 20
 ღერბეთ 55
 ღერმეთ 20, 55
 ღერო 74
 ღუნარი თხუმ 99, 101
 ღუნარი თხუმი 99
 ღეთაება ბარბაღე 25, 30, 31, 34,
 39, 45, 49, 55, 57, 68, 74, 85,
 99, 112
 ღეთაება ბარბოღ 17-20, 23-25,
 27, 28, 55
 ღეთაება მზე-ბარბაღე 126, 129,
 131
 ღეთაების კულტი 131
 ღეთისმშობელი 72
 ღეინო 44, 77, 78
 ღმერთი 20, 44, 45, 50, 52, 55-57, 64,
 130
 ღომი 42, 49
 ღომის ჩხო 43, 44, 49
 ღორი 42, 47
 ღუბირზიღ 69
- ყ
- ყაბალახი 70
 ყანა 73
 ყარაული 108, 109

- ყერ 57, 73
 „ყვაევილ-ბატონები“ 47
 ყვაევილი 58, 59, 82
 ყვარყვარე დაღეშქელიანი 69
 ყველი 19-22, 28, 69
 ყველიანი კვერი 20, 36
 ყველიანი ფაფა 21
 ყველიერი 16, 24, 25
 ყველიერის კვირა 39
 ყველიერის ორშაბათი 59
 ყველიერის ხუთშაბათი 18, 24
 ყველისგულიანი 20
 ყველისგულიანი ბარბლა დიარ 39
 ყველისგულიანი კვერი 12, 22, 26, 32, 33, 79
 ყველისგულიანი პური 35
 ყველნარევი პურის ტაბლა 69
 ყველში გადაზეღილი ცომი 28
 ყვინჩილა 80, 83
 ყვინჩილა-კვერი 80
 ყმაწვილი 90
 ყორე 95
 ყორის ნანგრევი 19
 ყრილობა 97
 ყუაბ 19, 22, 28, 68
 ყური 26
 ყურტმა 18, 28
- შ**
- შაბათი 19, 24, 29, 34, 37, 38, 100
 შაებნელი ძალა 120, 121
 „შაეი დღე“ 119
 „შაეორშაბათი“ 119
 „შაეჩოხიანი“ 120
 შამაში 130, 131
 Şamaş 130
 შაქარი 75
- შაშხი 119
 შემწვარი გულ-ღვიძლი 34
 შენალოცი 20
 შენაწირი 13, 16, 21-23, 93
 შენაწირი კვერი 20, 26
 შერისხება 73
 შესაწირავე 12-16, 19-23, 28, 34, 35, 37-39, 45, 53-55, 59, 60-62, 86, 110, 122
 შესაწირავე კვერი 20, 25, 36
 შესაწირავე ხარი 37
 შეწირვა 16, 20-23, 34, 35, 37-39, 44, 54, 55
 შეწირული ფაფა 18
 შეიდუული 20, 40, 103
 შეილდის რკალი 122
 შეილი 17, 65
 შეილიერება-ნაყოფიერება 27, 28
 შინაური მკლოვიარე 75
 შინაური პირუტყვი 100
 შინაური საქონელი 16
 შინაური ფრინველი 11, 42-44, 46-49, 52, 81
 შიხარ ცაშ 119
 შიხი ქეინ 119
 შიხრა ცაშ 119
 შობა 100
 შობა-ახალწელი 42
 Шницберг И. 86
 Штерберг А. 79
 შუა ცეცხლი 37, 38, 59
 შუბან 18, 21, 23, 28
 შუბლი 37
 შუქი 68
- ჩ**
- ჩალა 91, 94
 ჩერშდა 26, 122

ჩვეულება 8, 27, 90

ჩირაღდანი 88 .

ჩიტაია გ. 122

ჩიქობავა ა. 24, 125

ჩინილაკი 78-82

ჩოხა 70

ჩუბეხევი 22

ჩხირი 23

ც

ცა 84, 123

ცა-დრო 84

ცაცხვის ხე 73

ცეკვა-თამაში 35, 36, 39, 93

ცერცვი 32

ცეცხლი 8, 9, 32, 42, 88-95, 119, 125

ცეცხლის ალი 68, 123

ცეცხლის დღეობა 89-93

ცვილი 122

ცისკრის ვარსკვლავი 71

ცის ნამი 64

ციური ცეცხლი 9

ცოდვა 28, 32

ცოლი 65

ცომი 19

ცრუმორწმუნეობა 27, 100

„ცუდი თვალ-ყბა“ 55

„ცუდი ჭირი“ 54, 55

ცხვარი 86

ცხიმიანი კვერი 17

ცხიმიანი ტაბლა 33, 34

ცხიმიანი შესაწირავი 27, 28, 33

ცხიმიანი საჭმელი 28

ცხიმიანობა-ბარაქიანობა 15

ცხოველი 7, 28, 86

ცხუმარი 12, 18, 23

ძ

ძახილი 65, 114, 115

ძე 56

ძველი აღმოსვლეთი 7, 103, 129

ძველი ბერძნული კალენდარი 103

ძველი სუმერი 103

ძმა 12-30, 35, 50, 65

ძროხა 12-17, 20-22, 24-30, 35, 50

ძროხების ღმერთი 25

ძროხის ბაგა 13

ძროხის მწველელი 13

ძროხის სისაღე 26

ძროხის მწველელი ქალი 12, 13, 22, 23, 26, 29

ძროხის წყველის ფორმულა 27

ძღვენი 17

ძღუნე 14

წ

წამალი 59, 62

წამლის საკსარი 59

წარმართი ხალხი 86

წარმართობა 71

წარმართული დღეობა 87, 95

წარმართული ტრადიცია 33

წელი 43, 60

წელიწადი 16, 22, 23, 30, 34, 36, 44, 45, 102, 109, 110

წერედნიანი ი. 107

წერეკჷ 33

წერეკჷა 33

წესი 18, 22, 28, 34, 53, 54, 69, 94, 99

წველა 12, 23, 25, 28, 29, 69

„წველა“ ყველი 22

წველის ბარაქა 13, 17, 19-26, 50

წვერი 35

წვეულება 36

წივანა 33
 წითელა 47, 58, 61, 84
 წითელი ნაჭერი 47, 60, 84
 წილი 36
 წინა აზია 13, 129
 წინასწარმეტყველება 100
 წისქვილის ბორბალი 123
 წისქვილის თვალი 123
 წიფელის ხე 20
 წიწილა 43, 44, 48, 49
 წლის დადგეი 99
 წმინდა ბარბაღე 11, 59
 წმინდა ბარბარა 7-9, 51, 87, 127
 „წმინდა“ და სათაყვანებელი
 საგანი 69
 წმინდა მარიამი 95
 წმინდა მკურნალი 59
 „წმინდა“ ნაწილი 26
 წმინდანი 6-9, 46, 47, 51
 წმინდანის ცხოვრება 9
 წმინდა საგანი 74
 „წმინდა ხე“ 85
 წნელი 95
 წნელის უღელი 60
 წრე 39, 72, 74, 79, 128
 წულაძე ა. 79
 წყალი 7, 8, 18, 55, 69
 წყალობა 19
 წყარო 11, 16, 42
 წყევლა 27, 68
 წყვდიადი 106

ჴ

ჴალა 95
 ჴაჭილწრ 37, 41, 84
 ჴეიშვილი ა. 59
 ჴელიძე 96
 ჴერხო 95

ჴეჴა-ჴუხილი 118
 „ჴიაკაკოლაობა“ 90
 ჴიაკოკონობა 90
 ჴირი 16
 ჴირნახული 99, 100
 „ჴუჴულა“ 43, 49, 50

ხ

ხალხური ბარბარა 127
 ხალხური დღეობა 7, 29, 52
 ხალხური საბავშვო თამაშობა
 113
 ხალხური სარწმუნოება 6, 8, 9
 ხარი 13, 15, 20, 22, 24, 30
 ხარჯი 35, 36, 39
 ხატი 50, 62, 73
 ხატის ჴურუმი 50
 ხაჭაპური 17-22, 28, 32
 ხახა 106
 ხბო 27
 ხე 20, 83
 ხეესურული ორნამენტი 122
 ხეესურული ხუცობანი 66
 ხეთების პანთეონი 130
 ხეთების ღვთაება 130
 ხეთური საგალობელი 128
 ხელი 33, 42, 45, 49, 109, 114
 „ხელის ახსნა“ 33, 77
 ხელოსანი 8
 ხელსაქმე 91
 ხვავე 77
 ხიზანაშვილი ნ. 61
 ხილეული 79
 ხინკალი 94
 ხის ჴერქი 60
 ხის ჴეარი 35, 80, 94, 95
 ხმაური 106, 119
 ხოლა ჴიგ 55

- ხოლა თედაყბა 55
 ხოლა მაზიგ 54, 55
 ხორბალი 53
 ხორცი 21, 35, 38
 ხორციანი და ყველიანი კვერი
 37
 ხორცისგულიანი კვერი 17
 ხოშა ზურაღ 12, 52
 ხოშა მარე 52
 ხოშა ღუნარ 99
 ხოშეკა 112
 ხოშეკალი 112
 ჯრისც 84
 ხუთშაბათი 36, 38, 100, 119
 ჭალსჟან 52, 69, 71
 ჭან 20
 ჭარი 20, 95
 „ჭევის ბერი“ 50, 70, 94
 „ჭელოსანი“ 70, 94
- ჯ
- ჯადოსნური მოქმედება 92
 ჯავახიშვილი ივ. 16, 63, 101, 125,
 129
 ჯამი 22, 76, 77
 ჯამჭურჭელი 91
 ჯანაშია ს. 119, 124
- ჯანმრთელობა 18
 ჯარ 19
 ჯაჭვი 114
 ჯაჭვლიანი დ. 107
 ჯგერაგ 18
 ჯგერაგ ბოგეშ 73
 „ჯვარდასახული“ ტაბლა 44
 „ჯვართ ზღენა“ 86
 ჯვარი 8, 60
 ჯვარიონი 95
 ჯიქანი 26
 ჯიხვის რქა 95
 ჯოხი 18
- კ
- კელიოპოლისი 7
 კელიოსი 71
 Κελύπσις 7
 კელიუპოლისი 7
 კეპატი 119
 „კერია მნშ“ 90
 კელიშ 21, 29
 კელშ ლამზერ 21
 კელშ სამტინ 20, 21, 29, 39
 „კორირ მნშ“ 90
 კორუსი 71
 Hrozny Fr. 128

შინაარსი

წინასიტყვაობა	3
შესავალი	6
პირველი თავი	
მესაძონლეოზისა და შინაური შრინველეზის მზარველი ქალ-ღვთაება	11
სვანური ბარბაღე ბალსქეემოურ ღღეობათა მიხედვით	12
სვანური ბარბაღე ბალსზემოურ-ქეემოსვანურ ღღეობათა მიხედვით	31
ბარბაღე დანარჩენ ქართველ ტომთა ბარბაღობის მიხედვით	41
მეორე თავი	
ასტრალური ბუნების ქალღვთაება	52
თვალთახედვასთან და გადამღებ სნეულებებთან დაკავშირებული ბარბაღეს ფუნქციები ბალსზემოურ-ქეემოსვანური ბარბაღობის მიხედვით	52
თვალთახედვასთან და გადამღებ სნეულებებთან დაკავშირებული ბარბაღეს ფუნქციები დანარჩენი ქართველი ტომების რწმენა-წარმოდგენათა მიხედვით	58
მზის ქალ-ღვთაება ბარბაღე	63
ღვთაების ემბლემის ნაშთები	71
მესამე თავი	
მზე-ბარბაღეს ბანახლეზის ღღეობა	85
ზამთრის ნაბუნოზის ღღეობა	85
ცეცხლის ღღეობები და ცეცხლთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებანი	88
ბარბაღეს სახელობის ზამთრისა და გაზაფხულის ცეცხლის ღღეობები	92

მეოთხე თავე

ბარბალე და უძველესი ქართული კალენდარი 99

ქართველების უძველესი კალენდარული წლის

დადგეი და მასთან დაკავშირებული დღეობა 99

პირველი თვე ქართველების უძველეს კალენდარში . . 102

მეხუთე თავე

მითოლოგიური წარმოდგენები ბარბალეს შესახებ . . . 106

მზე და გველეშაპი. ქალ-ბაბარის

მსახურების ნაშთები 106

ბარბალუკა და ნიშხა 113

მეექვსე თავე

ქართული ბარბალე და სუმერული ბაბბარ 122

Summary 132

საძიებელი 134